

Св. Макарій Великий
Евагрій Понтійський

том III

Святий Макарій Великий

ЗМІСТ

ДУХОВНА СПАДЩИНА СВЯТИХ ОТЦІВ Том 3 СВЯТИЙ МАКАРІЙ ВЕЛИКИЙ	1
Життєпис СВЯТОГО МАКАРІЯ ВЕЛИКОГО	2
ТВОРИ СВЯТОГО МАКАРІЯ.....	6
НАСТАНОВИ СВЯТОГО МАКАРІЯ ВЕЛИКОГО про християнське життя, вибрані з його бесід	7
1 Світлий первісний стан людини	7
2 Темний стан людини, що згрішила.....	9
3 Господь - податель спасіння	13
4 Тверда рішучість спасатися в Господі.....	15
5 Стан трудівництва	25
6 Стан тих, що осягнули благодать	35
7 Можлива християнська досконалість на землі.....	51
8 Майбутній стан після смерті й воскресіння	54

ДУХОВНА СПАДЩИНА СВЯТИХ ОТЦІВ Том 3 СВЯТИЙ МАКАРІЙ ВЕЛИКИЙ

ВИДАВНИЦТВО ОТЦІВ ВАСИЛІЯН «МІСІОНЕР»
ЛЬВІВ - 2002

ББК Э 371,12

М 151 УДК 276(081.2)

Переклад з російської ієрмн. Дам'яна Кічі, ЧСВВ

На обкладинці: ікона святого Макарія Великого

М 151 Святий Макарій Великий. Настанови про християнське життя. Евагрій Понтійський. Настанови про подвижництво/ Пер. з рос. Дам'яна Кічі. - Львів: Місіонер, 2002. - 258 с. ISBN 966-658-006-3

Книга містить ґрунтовні роздуми і короткі вислови двох ревних Божих подвижників IV ст. про внутрішнє духовне життя.

ББК Э 371,12

ISBN 966-7086-97-6 (Повне зібр.) ISBN 966-658-006-3 (Том 3)

© Д. Кіча, укр. переклад, 2002 © Видавництво "Місіонер", 2002

Життєпис СВЯТОГО МАКАРІЯ ВЕЛИКОГО

Святий Макарій Великий (Єгипетський) народився близько 300 року в Єгипті. У своїй молоді літа пас худобу. Малим хлопчиною забрався якимось з дітьми в чужий сад, вирвав собі крадькома кілька фіг і одну з них з'їв. Навернувшись до Господа, він до самої смерти оплакував той гріх.

Відчувши в своїй душі поклик до життя, посвяченого Богові й спасінню душі, Макарій замолоду покинув світ і зачинився на самоті в малій келії поблизу села, де віддався гарячій молитві й святим роздумуванням, а одночасно й великому вмертвінню-покуті. Щоб заробляти собі на хліб, а також прогнати від себе нудьгу, яку викликала самота, він у вільний від молитви час плів кошики й передавав їх одному чоловікові, щоб той продавав їх і за те купував йому трохи хліба.

У перші роки пустинного життя сталася зі святим Макарієм дуже неприємна пригода. Одна грішна жінка пустила між людьми наклеп, що він збезчестив її. Люди, повіривши її словам, напали на Святого, схопили його й поволокли вулицями міста; дорогою били й називали облудником у чернечій рясі. Макарій не боронився й не виправдовувався, тільки мовчки зносив ту тяжку зневагу й кривду, поклавшись у всьому на Господа Бога. Погодився навіть стати годувальником тій жінці, а собі говорив: «Що ж, Макаріє, маєш однією особою більше на прожитку, мусиш більше працювати». Та Бог не покинув свого вірного слугу. Невдовзі безчесна жінка, коли настав час її пологів, не могла розродитися. Тоді серед великих болів призналася, що святий Макарій не винний, а батьком її дитини є інший чоловік.

Люди, схаменувшись, дивувалися з покори й терпеливосте Святого та задумали просити в нього прилюдного вибачення. Довідавшись про це, Макарій утік зі своєї келії до великої непривітної Скитської пустині, що простяглась між Лібією і Єгиптом. Було йому тоді 30 років.

Там прожив святий Макарій 60 літ, ставши духовним батьком багатьом святим пустинникам що мешкали по келіях, розкиданих між Нітрійською й Скитською пустинями. Правила склав для них сам Макарій. Зі Святим перебував тільки один брат, що приймав сторонніх людей, які приходили до великого старця за порадою у своїх тілесних і душевних немочах. На сороковому році життя, близько 340 року, святий Макарій прийняв на прохання одного єгипетського єпископа святу Тайну Священства, щоб служити душам братів. Згодом, коли збільшилась кількість монахів, постало там чотири церкви, в яких чотири священики послуговували побожним пустинникам.

Життя святого Макарія в пустині було дуже суворе. Звичайно їв він тільки раз у тиждень. Одного дня його учень Евагрій, втомлений спекотною дорогою, дуже хотів пити, але Святий порадив йому стриматись, задовольнившись тінню, і мовив притім: «Останні 20 літ я ніколи не їв, не пив і не спочивав стільки, скільки домагалось моє тіло». Спав святий

Макарій стоячи, спершись до стіни. Лице його було бліде, а тіло худорляве. Лише на прохання інших куштував він трохи вина, та після того два-три дні не пив навіть і води, щоб покарати себе за таку „нездержливість“.

Про духовне життя святий Макарій висловлювався коротко. Радив усім мовчання, покору, вмертвіння, самоту, а головню - *постійну молитву*. Вчив не промовляти багато слів під час молитви, а тільки благути щирим серцем: «Господи, будь милосердним до мене. Боже, поможи мені!» Дуже любив сердечне зідхання любови й покладання на Бога: «Господи, змилосердись наді мною з великої благости Твоєї!» Лагідність і терпеливість святого Макарія були такі великі й непереможні, що завдяки їм він навернув до Господа навіть поганського жерця. А сталося це так.

Авва Макарій, ідучи на Нітрійську гору разом зі своїм учнем, звелів йому йти попереду себе. Учень, ідучи на деякій відстані від Святого, зустрівся з поганським жерцем, який кудись дуже поспішав з невеликим оцупком дерева. Учень гукнув до нього:

- Куди біжиш, демоне?

Жрець, розсердившись, жорстоко побив його, кинув напівмертвого, а сам пішов собі далі. Незабаром зустрівся з блаженним Макарієм, який привітав його так:

- Здрастуй, трудолюбче, здрастуй!

Жрець, здивувавшись, спитав:

- Що знайшов ти в мені доброго, за що так привітав мене?

Старець мовив:

- Я так привітав тебе, бо застав за роботою.

- А я з твого привіту зрозумів, що ти - великий служитель Бога. Зате той, другий, не знаю, хто цей окаянний монах, зустрівши, обізвав мене, за що я і побив його.

З цими словами він упав до Макарієвих ніг, обняв їх і вигукнув:

- Не покину тебе, поки не зробиш мене монахом.

Далі вони вже йшли разом. Дійшовши до того місця, де лежав побитий монах, підняли його і віднесли на руках до церкви, тому що той не міг іти. Браття на горі, побачивши поганського жерця в товаристві блаженного Макарія, дуже здивувались. Жрець той прийняв християнство, а згодом і монашество. Його приклад багатьох ідолопоклонників навернув до християнства. З цього приводу авва Макарій сказав:

- Слово горде та зле спонукує і добрих людей до зла, а слово смиренне й благе навертає і злих людей до добра.

Недаремно про авву Макарія Великого казали, що він був, як сказано в *Писанні*, «бог земний», тому що як Бог покриває світ, так і авва Макарій прикривав прогрішення, що їх він, і бачачи, якби не бачив, і чуючи, якби не чув.

Святий старець жив у глибокій пустині самітником, а трохи нижче була інша пустиня, в якій мешкало багато братів. Якось авва встав і пішов у ту пустиню. Браття з пальмовим віттям вийшли йому назустріч. Кожен із них сподівався, що старець зупиниться в нього. Але він запитав, кого з них звати Теопемпт (бо напередодні мав видіння, що того мучать помисли). І пішов прямісінько до його келії. Теопемпт прийняв його з радістю. Старець запитав його:

- Як живеш, брате?

- Молитвами твоїми - добре, - відповів йому брат.

Старець поспитав:

- Не спокушають тебе помисли?

- Поки ще ні, - відповів брат, стидаючись повісти правду.

Тоді старець сказав:

- А я ось уже багато років подвизаюсь і всі шанують мене, але й мене, старого, все ще бентежить дух блуду.

Теопемпт на те признався і собі:

- Авво, він також і мені дошкуляє.

Старець говорив і про інші помисли, які нібито спокушають його, щоб той брат краще

зрозумів свої. Потім запитує старець брата:

- Як ти постиш?

Брат відповів:

- До дев'ятого часу.

- Пости до вечора, - порадив Макарій, - подвизайся, перечитай *Євангеліє* та інші писання. Якщо ж прийде до тебе помисел, не дивися вниз, але завжди вознось свій зір угору,

- і Господь тут же pomoже тобі.

Якось демон, нападаючи на Макарія, через смиренність авви не міг нічим йому зашкодити, тож, відходячи, сказав:

- Я можу перевищити тебе в чужаннях, постах і багатьох інших речах, але твоя смиренномудрість перемагає мене й роззброює.

Деякі отці питали авву Макарія:

- Чому це (їж ти чи постиш) тіло твоє завжди худе?

Старець відповів їм:

- Палка, якою перевертають дрова в печі, безнастанно з'їдається вогнем. Те саме відбувається і з людиною, якщо вона очищає ум свій страхом Божим. Страх Божий з'їдає тіло її.

Один юнак просив у святого Макарія духовно; науки. Святий велів йому піти на цвинтар і ганити небіжчиків, а потім хвалити їх. Коли юнак це зробив, святий Макарій запитав, що йому відповіли мертві.

- Мовчали як на ганьбу, так і на похвалу, - відрік юнак.

- Тепер іди, - сказав святий Макарій, - і хай віднині не зворушує тебе ні зневага, ні хвальба. Як умреш для світу і самого себе, - тоді почнеш жити для Христа.

Іншому дав таку науку:

- Приймай з рук Божих убогість як багатство, а голод і нестачу - як достаток, тоді переможеш диявола і приборкаєш усі пристрасті.

Якийсь монах жалівся святому Макарієві, що в пустині мав завжди спокуси порушити піст, зате в монастирі з веселим серцем міг постити весь тиждень.

- Причиною цього є пуста слава, - відповів Святий. - Приємно постити, коли інші люди бачать це.

Один монах просив ліку від нечистих спокус. Коли Святий збагнув, що походять вони з лінивства й безділля, порадив йому ніколи не їсти до заходу сонця, молитися під час праці й невинно трудитися весь день.

Проходячи якось з братами через Єгипет, авва Макарій почув, як хлопець говорив своїй неньці:

- Матусю! Один багач любить мене, зате я ненавиджу його, а бідний ненавидить мене, проте я люблю його.

Авва Макарій глибоко задумався над цими словами. Браття спитали:

- Що означають ці слова, які так вразили тебе, отче?

Старець відповів їм:

- Господь наш - багатий і любить нас, - ми ж не слухаємося Його. Затє ворог наш, диявол, - злиденний бідар і ненавидить нас, - а ми любимо його скверни!

Одного разу прийшов до Макарія Єгипетського еретик, який заперечував воскресіння з мертвих. Своім красномовством він збаламутив багатьох братів-подвижників, врешті наважився звинуватити Макарія в неправомисленні. Старець почав заперечувати йому. Єретик же на прості слова старця відповідав хитрими викрутасами. Святий, бачачи, яка небезпека чатує на чистоту віри братії, мовив:

- Що нам сперечатися і спокушати братію? - Підемо до гробів братів, що відійшли вже до вічності, і кому з нас Господь дасть силу воскресити мертвого, хай знають усі: віра того угодна Богові.

Цю думку браття прийняли з радістю. Прийшли на могили. Макарій перше запропонував еретикові в ім'я Господнє воскресити мертвого.

- Ні, - заперечив той, - ти придумав це, ти і воскресай.

Макарій упав на землю і довго молився. Потім, звівши очі до Господа, вигукнув: «Боже, яви нам, хто з нас обох правдиво вірить, воскресивши цього мертвого», - і назвав ім'я одного недавно померлого брата. - Тут же почувся голос із могили. Браття кинулись розгрібати її. Знявши з померлого похоронні покривала, вивели його з могили живим. Побачивши це, єретик, уражений жахом, утік.

Прислуговував святому Макарієві монах Іван, що через жадобу присвоїв собі дещо з того, що було призначене для вбогих. Святий просив ченця віддати чуже, бо інакше впаде на нього проказа, як на Гехазі, пожадливого слугу пророка Єлисея (2 Цар. 5:21-27). Іван не послухав і через 15 років справді захворів на проказу, помер без покаєння, погубивши душу свою.

Мав хтось у Єгипті паралізованого сина, приніс його до келії авви Макарія і, поклавши його біля дверей, відійшов недалеко. Старець побачив хлопця і спитав:

- Хто приніс тебе сюди? Той, плачучи, відповів:

- Батько мій поклав мене тут, а сам пішов.

Говорить йому старець:

- Устань, пошукай його.

Хлопець відразу встав, найшов батька свого, і пішли вони додому, радіючи.

Авва Теодор Термейський мав три духовні книжки. Пішов він до авви Макарія і каже йому:

- Ось є у мене три добрі книжки, і сам я користаю з них, і браття повчаються, читаючи їх. Скажи, як мені правильно вчинити: чи залишити їх собі для власної користи та користи братів, чи продати їх, а гроші роздати вбогим?

Старець відповів:

- Перше добре, але нездобувальність краща за все.

Почувши це, Теодор пішов і продав книжки, а гроші роздав бідним.

Якийсь же монах у Нітрії, забувши, що за тридцять срібників продали Господа нашого Ісуса Христа, назбирав, займаючись ткацтвом полотна, сто монет. Монах помер, а гроші залишились. Ченці (а жило їх там близько п'яти тисяч, кожен в окремій келії) зібрались на раду, що робити з грошми. Одні вважали, що потрібно їх роздати бідним, інші - віддати на церкву, треті - передати родичам. Але Макарій, Памво, Ісидор та інші святі старці, за діянням Духа Святого, вирішили: похоронити гроші разом з їхнім господарем і притому сказати покійному: «Срібло твоє хай на погибель тобі буде». Ця подія навела такий жах і страх на всіх монахів Єгипту, що відтоді вважалося за важкий гріх тримати про запас навіть одну монету. Хоч це могло видатися жорстоко, але діячі були лиш зняряддям Святого Духа.

Одного дня об'явив Господь святому Макарієві, що, незважаючи на його духовні вправління, він не дійшов ще такої досконалости, як дві заміжні жінки в такому-то містечку. Святий відразу провідав тих жінок, щоб пізнати їхній спосіб плекання чеснот. Там він дізнався, що вони звертали особливу увагу на те, щоб не сказати жодного пустого, не продуманого слова. Старалися завжди любити ближніх, бути покірними, терпеливими, лагідними, у всьому погоджувалися зі своїми чоловіками та іншими людьми, якщо тільки бажання їхні не противились Господньому закону. Покладались у всьому на Божу волю, зрікаючись власної. Будь-яку працю виконували з охотою, прославляючи Господа й посвячуючи Божій славі всі свої сили. Вислухавши їхню оповідь, преподобний Макарій сказав:

- Істинно, Бог не шукає ні вдови, ні заміжньої, ні монаха, ні мирянина, - лише добру волю людини, і приймає її, як саме діло; добровільному людському наміренню дає благодать Духа Святого - Управителя життя кожного, хто бажає спастись.

Аріянин Лукій прогнав 376 року з Олександрії архієпископа Петра, наслідника святого Атанасія. Силою зайнявши владичу столицю, послав у пустиню військо розігнати побожних монахів. Багато з них тоді засвідчили відданість святій вірі кров'ю. Найславніших аскетів: обох Макаріїв, Ісидора, Памва й кількох інших наказав імператор Валент заслати над гирло

ріки Ніл, де були великі мочарі. Та це лише помножило славу Божу, бо приклад святого життя й наука засланців на вернули до Христової віри всіх тих поган, що жили в околиці. А оскільки по всій державі зростало обурення на Лукія за його переслідування монахів, то він дозволив їм вернутись до своїх келій.

Відчуваючи кінець своєї земної мандрівки, святий Макарій відвідав монахів у Нїтрійській пустині, заохочуючи їх до досконалого жалю за гріхи. Ченці зі сльозами на очах упали йому до ніг.

- Плачмо, брати, - промовив Святий, - і нехай наші очі виливають потоки сліз, доки відійдемо звідси, бо інакше ми потрапимо в таке місце, де сльози будуть тільки підтримувати полум'я, в якому будемо горіти.

Оповідують, коли помер преподобний Макарій Великий, демони вишикувались в ряди на митарствах¹ щоб споглядати шість духоносної душі. Як почала вона возноситися, темні духи, будучи далеко від неї, кричали зі своїх митарств:

- О Макарію! Якої слави сподобився ти! Смиреномудрий муж заперечив їм:

- Ні! Ще боюся, бо не знаю, чи зробив я щось доброго.

З других, вищих митарств знову волали піднебесні власті:

- Ти вже втік від нас, Макарію!

- Ні, - відповідав він, - мені ще треба втікати. Коли ж Макарій вступив у небесні врата, демони вили від злоби і заздрости:

- Тобі таки вдалося втекти від нас! Макарій же відрік їм:

- Огороджений силою мого Христа, уникнув я усіх ваших підступів.

До Господа святий Макарій відійшов на 90 році життя, проживши 60 літ у пустині, де був, мабуть, першим жителем тієї непривітної околиці. Можна прийняти за певне, що святий Макарій відвідував святого Антонія Великого.

Пам'ять святого Макарія спогадуємо 19 січня (1 лютого).

З творів Святого збереглося п'ятдесят бесід і послання. З них подаємо такі, які б систематизували настанови святого Макарія. Вони - цілісні й надзвичайні тим, що докладно пояснюють найважливішу мету християнства - освячення грішної душі діянням благодати Пресвятого Духа. Це головна ідея, якій підпорядковані майже всі Макарієві повчання. Тому і грецька *Філокалія* містить у собі не всі бесіди святого Макарія, а 150 глав, що їх вибрав Симеон Метафраст. Так само робимо й ми.

Святий Макарій не торкається подробиць подвижницького життя. Ті, до кого він промовляв, і без того були старанними подвижниками. Тому Святий переважно турбувався про те, щоби дати потрібне спрямування їхнім трудам, вказуючи подвижникам останню мету, до якої треба невпинно простувати. Це, як уже згадано, - освячення душі благодаттю Пресвятого Духа. Одуховлення є душею душі. Без нього нема життя. Воно і є запорукою будучого світлого стану людини.

Святий Макарій навчає також і грішну душу, як їй з того стану темряви, зіпсуття, мертвечини вийти на світло, зцілитись, ожити. Тому його настанови важливі не тільки для монахів та монахинь, але для всіх християн, бо в тому і суть християнства, аби підвестися з падіння. Для того і

ТВОРИ СВЯТОГО МАКАРІЯ

Господь прийшов на землю, і всі Його спасенні настанови в Церкві - про це. Хоч Макарій запорукою успіху в цьому вважає зречення від світу, але свого роду зречення від світу необхідне і мирянам. Бо *дружба світу цього - то ворожнеча проти Бога* (Як. 4:4).

Вибираючи настанови, ми дотримувалися тієї послідовності, яка мимоволі укладається в свідомості, коли читаєш бесіди святого Макарія. Святий часто поринає думкою до нашого первопочатку і зображає, в якому світлому стані була перша людина до скоєння гріха, - а все це для того, щоби ще темнішим видавався і без того темний образ

¹ *Митарство* - місце мук, страждань.

грішної душі, вміло описаний у найнепривабливіших рисах. Таке порівняння робить очевидною безмежну милість Божу, явлену нам у спасінні через воплощення Єдинородного Сина Божого, та благодать Пресвятого Духа. Всі ці три речі (світлий стан людини, темний стан людини та спасіння благодаттю) святий Макарій вказує для того, щоби збудити в кожному бажання досягнути своє спасіння і мужньо та терпеливо долати свій шлях. Цей шлях починається з твердої рішучості наслідувати Господа аж до готовости віддати життя за Нього. Пролягає він через труднощі в подвигах, самозмушуванні й самоподоланні, але, дійшовши так до відчутного діяння благодати або, - як каже святий Макарій, - до того, аби врешті благодать Пресвятого Духа відкрилася в серці у силі й дієвості, провадить до можливої на землі досконалости в Христі Ісусі Господі нашім і закінчується двояким станом душ у будучому житті.

Усі думки святого Макарія подаємо під такими назвами:

1. Світлий первісний стан людини.
2. Темний стан людини, що згрішила.
3. Господь - податель спасіння.
4. Тверда рішучість спасатися в Господі.
5. Стан трудівництва.
6. Стан тих, які досягнули благодать.
7. Можлива християнська досконалість на землі.
8. Майбутній стан після смерти й воскресіння.

Повчання святого Макарія наведені дослівно. Від себе укладач додає тільки заголовки. В цитатах перша цифра вказує бесіду, а друга - главу чи параграф бесіди. Є параграфи, в яких міститься не одна думка, тож і цитуються вони інколи декілька разів.

НАСТАНОВИ СВЯТОГО МАКАРІЯ ВЕЛИКОГО про християнське життя, вибрані з його бесід

1

Світлий первісний стан людини

а) Кінцева мета і найвище благо людини - Господь. Бог бажає перебувати в людині, і чоловік ніде не знаходить супокою, як тільки в Бозі. В такій спорідненості з Богом людина є від початку, це - її первісне призначення від сотворення.

1. Нема більшої близькості та взаємності від тієї, яку душа має з Богом, а Бог - з душею. Господь сотворив різні речі: небо і землю, сонце і місяць, води, плодоносні дерева та всякі види тварин. Але в жодному з цих створінь не спочиває Господь. Кожне сотворіння в Його владі, однак не утвердив Він Свого престолу в них, ані спілкування з ними. Зволив перебувати лише в людині, з нею єдиною спілкуватися і в ній спочивати. Чи бачиш у цьому спорідненість Бога з людиною, а людини з Богом?

(45,5)

2. Як небо і землю сотворив Бог для проживання людині, так тіло й душу людини призначив Він на житло Собі, аби вселитися і спочивати в її тілі, як у Своїй оселі, маючи за прекрасну наречену улюблену душу, створену на Свій образ. Тому Апостол каже: *Христос же - як Син у Своїм домі*

(Євр. 3:6). (49,5)

3. Високе достоїнство людини. Подивись на небо, землю, сонце і місяць, - та не в них благоволив замешкати Господь, а тільки в людині. Тому чоловік дорогоцінніший від усіх істот, навіть - наслідують так твердити - не тільки видимих, але й невидимих, тобто - духів.

Бо про Архангелів Михаїла та Гавриїла не прорік Господь: *Сотворимо їх на наш образ і нашу подобу* (Бут. 1:26), але про розумну людську істоту - безсмертну душу. Написано: *Ангельські сили навкруг тих, що Його бояться* (Пс. 33:8).

(15,20-41)

4. Тому розумна і розважлива душа, обійшовши всі створіння, ніде не знаходить заспокоєння, як тільки в єдиному Бозі. Та й Господь ні до кого не благоволить, а тільки до людини. (45,5)

5. Як заручена багата дівиця, які б дарунки не приймала від нареченого до шлюбу, не вдовольниться цим, аж поки не одружиться з коханим, так і душа нічим не заспокоюється, поки досконало не злучиться з Господом. Або: як голодне немовля за ніщо має і перли, й дорогу одіж, а прагне лише наблизитися до грудей годувальниці, щоби насититись молоком, так і душа, все оминаючи, прагне закуштувати єдиного Бога - і тільки тоді заспокоюється. (45,7)

б) Маючи таке призначення, людина була пристосована до нього на самому початку створення. В створенні вона була поставлена біля своєї мети.

6. Душа - велика й дивна. Бог сотворив її досконалою, без жодної вади - на образ Святого Духа, вклав у неї закони чеснот (поміркованість, знання, розважливність, віру, любов та інші) - за образом чеснот Духа. (46,5)

7. Бог наділив душу розумінням, волею, могутнім умом та всякими іншими дарами, вчинив її рухливою, легкокрилою, невтомною. Дарував їй можливість миттєво переноситися куди завгодно і думкою Богові служити. Одне слово, створив її такою, аби стала вона Його нареченою та спільницею, щоб і Богові бути в єдності з нею і їй бути з Господом одним духом, як сказано: *Хто ж пристає до Господа, є одним духом* (1 Кор. 6:17). (46,6)

8. Як чоловік дбайливо стягає до своєї хати всяке добро, так і Господь у своєму домі - душі й тілі людини - збирає небесне багатство Духа. (49,4)

в) Через це первозданні в Возі перебували й мали великі привілеї та блага.

9. До гріха люди були облечені Божою славою... Адам, доки тримався заповіді, був другом Божим і з Богом перебував у раю. (12,8)

10. В Адамові перебувало Слово, і мав він у собі Духа Божого. (12,6)

11. Ум, первісно чистий, споглядав свого Володаря, й Адам, перебуваючи в чистоті, панував над

своїми помислами, блаженствував, повитий божественною славою. (45,1; 15,23,12,6)

12. Саме Слово, перебуваючи в Адамові, було для нього всім: і пізнанням, і відчуттям (блаженства), і спадщиною, і вченням. І зовні перебувала на первозданних слава, тож не усвідомлювали вони своєї наготи. (12,7-10)

13. Людина жила в честі й чистоті, була володарем усього, від небесного аж до піднебесного, була безпристрасною, чужою демонам, чистою від гріхів, або пороків, - була Божою подобою. (26,1)

г) Але це багатство благодаті не мало в собі нічого примусового. Людина була вільна перебувати з Богом і благодаттю або ж відлучитися від них. Вона відлучилась - і впала, як впали й духи.

14. Усіх розумних істот - Ангелів, людей - Творець сотворив чистими й простими. А що декотрі з них перетворилися на злих, то це від власного свавілля, бо з своєї волі відхилилися вони від Бога і задуму Його. (16,1)

15. Тварини зв'язані якимсь непорушним законом: вони не можуть вийти з того стану, в якому створені, і не мають волі. А ти сотворений на образ і подобу Божу. Як Бог свобідний і творить, що бажає, так свобідний і ти. За природою ж ти легко мінливий. (15,20-21)

16. Наша природа податлива і на добро, і на зло, на Божу благодать і на протилежну їй силу. Її неможливо приневолити. (15,23)

17. Так і Адам з власної своєї волі переступив заповідь і послухав лукавого. (12,8)

18. Велике багатство і велике спадкоємство було йому приготоване. Але як тільки допустив до себе нечестиві думки й задуми, загинув він для Бога. (12,1)

2

Темний стан людини, що згрішила

а) Послухавши лукавого, Адам продав себе йому, а той, заволодівши ним, наповнив його всяким злом.

19. Адам, переступивши Божу заповідь і послухавши лукавого змія, продав себе дияволу, став його власністю, - і в душу, цю прекрасну істоту, ввійшов сатана. Душа називається тілом лукавої тьми, доки в ній перебуває духовна темінь лукавого віку темряви. Тож і Апостол, згадуючи про тіло гріховне і про тіло смерти, каже: *Щоб знищилось оце гріховне тіло (Рим. 6:6), і ще: Хто мене визволить від тіла тієї смерти? (Рим. 7:24)*. Душа - не від Божого єства, ні від єства лукавої темряви, але є істотою розумною, красивою, великою й дивною, прекрасною подобою й образом Божим, а лукавство темних пристрастей ввійшло в неї через гріх. (1,7)

20. Лукавий князь - цар тьми - спочатку полонив людину, відтак зодягнув її душу темрявою, як одягають чоловіка, щоби оголосити його царем, у царські шати, аби від голови до ніг носив на собі все царське. Так лукавий князь покрив душу гріхом, усю природу її, і цілу її опоганив, узяв у полон до свого царства, не залишивши вільним в ній жодного її члена од влади своєї: ні помислів, ні розуму, ні тіла, але зодягнув її в тогу темряви. Як під час хвороби страждає не один хворий член, але мучиться все тіло, так і душа вся постраждала від немочей пороку і гріха. Лукавий зодягнув усю душу - цю необхідну і суттєву частку людини - у свою злобу, тобто в гріх, тож тіло стало немічним і тлінним. (2,1)

21. Коли Апостол каже: *Скиньте стару людину (Кол. 3:9)*, то каже це до чоловіка досконалого, в якого очам відповідають свої очі, голові - своя голова, вухам - свої вуха, рукам - свої руки і ногам - свої ноги. Бо лукавий осквернив і цілковито полонив стару людину: осквернену, нечисту, богоборну, непокірну Божому законові, потягнув її до гріха, щоб і бачила лукаво, і чула лукаво, щоб і ноги її спішили до злодіянь, і руки її чинили беззаконня, і серце помишляло лукаве. (2,2)

22. Стара людина скинула з себе досконалість і носить одягу царства темряви - одягу богохульства, невірства, безбоязні, пихи, гордості, грошолюбства, похоті та інше вбрання царства тьми - нечисті й скверні лахміття. (2,4)

23. Того й домагався ворог, аби Адамовим переступом уразити й потьмарити внутрішнього чоловіка, могутній ум, який бачив Бога. Очі людини, коли недоступними стали їм небесні блага, прозріли для пророків і пристрастей. (20,4)

24. Кайданами темряви зв'язують грішну душу духи злоби, тому не може вона, наскільки того бажає, ні Господа любити, ні вірувати, ні молитися, бо від переступу першої людини спротив явно й тайно в усьому нас опанував. (21,2)

б) Бачачи такий згубний стан, Бог і Ангели жаліли грішну людину.

25. Того дня, коли згрішив Адам, прийшов Господь Бог і, пожалівши його, прорік: «Серед таких благ яке ти вибрав зло! Після такої слави як ти осоромився! Чому тепер ти став похмурий, спотворений, тлінний? Після такого світла яка темрява покрила тебе!» Коли згрішив Адам і вмер для Бога, жалкував над ним Творець. Ангели, всі сили, небеса й земля,

усі створіння оплакували смерть і падіння його. Навіть тварини бачили, що даний їм за царя став рабом супротивної та лукавої тьми. Бо темрявою - гіркою і лукавою - зодягнув Адам душу свою, тому що запанував над ним князь тьми. Адам-то і був той зраний розбійниками, напівмертвий, що йшов з Єрусалиму в Єрихон. (30,7)

в) Правда не терпить лукавства. Тож покарання не забарилося - і Адам став, як спорожнілий дім.

26. Адам, переступивши заповідь, був вигнаний із раю і стягнув на себе гнів Божий. Як прогнівавшись колись на юдеїв, Господь видав Єрусалим на поталу ворогам, і ті, що ненавиділи юдеїв, почали над ними панувати, й не було там більше ні свята, ні приношення, - так, прогнівавшись і на душу за переступ заповіді, Господь видав її ворогам - демонам і пристрастям. Вони ж, звабивши її, потім цілковито зневажили, тож не стало там ні свята, ні тиміяму, ні приношення від душі Богові, бо дороги до всього прекрасного в ній наповнились дикими звірами, і загніздилися у ній плазуни - лукаві духи. Як хата, коли не живе в ній господар, стає темною, занедбаною, пустою, так і душа, якщо нема в ній її Володаря з Ангелами, наповнюється гріховною тьмою, соромними пристрастями і всякою неславою. (12,10; 28,1)

27. Оскільки людина за непослух прийняла клятву на клятву: *Терня і будяки буде вона тобі родити* (Бут. 3:18) і ще: *Обробляй землю, але не дасть вона тобі своїх плодів*, - то на землі її серця зродилися і проросли терня й будяки. Вороги обманом захопили славу людини й покрили її соромом. Викрали її світло й зодягли в тьму. Вбили душу її, розділили помисли, стягнули ум її з висоти, - і людина-Ізраїль стала рабом справжнього фараона. І поставив він наглядачами над людиною лукавих духів, котрі примушують її вільно чи не вільно чинити лукаві діла його, породжувати напасті й наклепи. Ті, що віддалили людину од небесного мислення, -звели її до діл лукавих, матеріяльних, земних, тлінних та до слів, думок і міркувань марних. Бо душа, впавши зі своєї висоти, зіткнулася з людиноненависним царством і жорстокими князями, які примушують її споруджувати для них гріховні житла пороку. (47,6)

г) Через гріх усі тварини та весь рід людський підпали під тиранію ворога та пристрастей.

28. Уяви собі царя, в якого є надбання і піддані. І сталося так, що вороги взяли його в полон. Якщо цар полонений, то і слуги його за ним слідуєть. Ось і Адам: чистим сотворив його Господь на служіння Собі, і до послуг Адамові були всі тварини, бо поставлений був він паном і царем їхнім. Але як тільки знайшло до нього доступ лукаве слово (Адам спершу прийняв його зовнішнім слухом, потім воно проникло до серця його), то охопило всю його істоту і заволоділо ним. Після Адамового поневолення уярмлені разом із ним і тварини, які йому служили, бо через нього запанувала смерть над усякою душею і через Адамів непослух так спотворила його образ, що люди змінилися і дійшли до того, що почали поклонятися демонам. Ось і земні плоди, досконало сотворені Богом, приносять демонам. На їхній вівтар кладуть хліб, вино, оливу і тварин. Навіть синів своїх і дочок приносили в жертву демонам, рід

29. Від Адамового прогрішення душевні помисли, відірвавшись од Божої любови, розсіялись у цьому віці й змішалися з помислами матеріяльними, земними. І як Адам, переступивши заповідь, прийняв у себе закваску нечистих пристрастей, так і ті, що народилися від нього, - увесь Адамів рід (за спадкоємством) стали причасниками тієї закваски і, з її поступовим збільшенням, в людях настільки помножились гріховні пристрасті, що потягнулися вони до чужоложства, розпусти, ідолослужінь, убивств та інших безглузвих діл, доки все людство не прокисло пороками. Зло так зросло в людях, що забули

вони про Бога і стали поклонятися бездушним каменюкам. Уже не мали й поняття про Бога - настільки закваска злошкідливих пристрастей заквасила рід ветхого Адама. (24,2)

30. Після того, як людина відхилилась од заповіді й підпала гнівному осудженню, гріх узяв її в своє рабство і сам, ніби якась безодня гіркоти, вузька і глибока, ввійшовши всередину, заволодів усіма теренами душі з найглибшими її криївками. Тож і душу, і гріх, що прилий до неї, уподібнюємо до великого дерева, на якому багато віття, а коріння - в земних глибинах. Гріх, увійшовши до душі й заволодівши нею, став звичкою - чимсь ніби природним - з дитинства в кожному зростає, виховується і вчить усього поганого. (41,1)

31. Лазар, якого воскресив Господь, той Лазар, від якого вже дхнуло так, що ніхто не міг наблизитися до гробу його, - це образ Адама, який прийняв у душу свою нестерпний сопух і наповнив її чорнотою й темнотою. Але ти, коли чуєш про Адама, про зраненого розбійниками і про Лазаря, не дозволяй блукати, ніби по горах, своєму умові, але замкнися у своїй душі, тому що і ти носиш ті самі виразки, той самий сопух і ту саму тьму. Всі ми - сини цього потьмареного роду, всі сповнені того самого смраду. Якою неміччю постраждав Адам, такою постраждали й усі ми, що походимо від його сімени. Бо така сама недуга, як каже Ісаїя, уразила й нас: *Рани, синці, свіжі виразки, не вичищені, не перев'язані й не зм'якшені олією* (Іс. 1:6). Такою незцілюмою виразкою ми уражені. (30,8)

32. Як у Єгипті під час триденної темряви син не бачив батька, брат - брата, друг - щирого друга, бо усіх їх покрила темрява, так і після того, як Адам переступив заповідь і був позбавлений попередньої своєї слави, піддався мирському духові, й покривало тьми зійшло на його душу, - від нього аж до останнього Адама - Господа - людина не бачила правдивого Небесного Отця, добросердної та ніжної матері - благодаті Духа, солодкого й бажаного брата - Господа, своїх приятелів щиросердних - святих Ангелів, з якими колись радісно веселилась і святкувала. І не тільки до останнього Адама. Навіть і сьогодні, для кого не засіяло сонце правди - Христос, у кого не прозріли душевні очі, просвічені істинним світлом, - усі вони покриті тією ж тьмою гріха, мають у собі ті самі прагнення тілесної розкоші, підлягають тому самому покаранню, і нема в них очей, якими могли би бачити свого Отця. (28,4)

г) Відчутний наслідок первородного гріха - повсюдні замішання, збентеження, неспокій у світі.

33. Діти віку цього уподібнені до пшениці, насипаної в решето землі, що просіюється серед мінливих помислів цього світу, безнастанних земних справ, бажань та заплутаних матеріальних понять. Сатана трясє душі й крізь решето (тобто земні діла) просіює весь грішний людський рід. Від часу падіння Адамового і підкорення його лукавому князеві, який взяв над ним владу, диявол безперестанними спокусливими й бентежними помислами просіює і зударяє у решеті землі всіх синців цього віку. (5,1)

34. Як пшениця в решеті того, що просіває, постійно ворухиться, перевертається, так князь лукавства, заманивши земними ділами всіх людей, безупинно бентежить і тривожить їх. Змушує пристраститися до марних помислів та паскудних похотей, до земних, мирських зв'язків, постійно ловлячи та поневолюючи весь грішний рід Адамів. І Господь прорік Апостолам майбутнє повстання на них лукавого: *Ось сатана наставав, щоб просіяти вас, як пшеницю, та Я молився Отцеві Моєму, щоб віра ваша не послабла* (Лк. 22:31-32). Бо те слово, що його сказав Сотворитель Каїнові: *Втікачем і волоцюгою будеш на землі* (Бут. 4:12), є образом і подобою всіх грішників, бо рід Адамів переступив заповідь, став грішним і прийняв на себе його внутрішню подобу. Людей тривожать мінливі почуття боязні, страху, всякі безглузді та марні бажання, розмаїті непевні втіхи. Князь світу цього бентежить кожну душу, не народжену від Бога, і подібно до пшениці, яка безперестанно обертається в решеті, по-різному ворухобить людські помисли - ловить мирськими спокусами, тілесними втіхами, залякуванням та хвилюванням. (5,2)

35. Господь сказав, що люди, які сліднують за спокусами й бажаннями лукавого, носять

на собі подобу Каїнового лукавства. Викриваючи їх, мовив: *Волієте за волею батька вашого чинити. А був він душогубець від початку, правди він не тримався, бо правди нема в ньому* (Йоан 8:44). Тому весь грішний рід Адамів несе на собі це осудження: стогнучи й трясучись, тривожиться в решеті землі, просіюваний сатаною. Як від одного Адама розсіявся по землі весь людський рід, так один гріх проник у весь рід чоловічий, і один князь злоби може погубити всіх людей хиткими, матеріальними, суєтними та бунтівними помислами. І як один вітер колише всі рослини та насіння, і як одна нічна темрява простягається над усією землею, - так князь лукавства, будучи мисленною темрявою гріха й смерті, якимсь таємним і жорстоким вітром охоплює весь людський рід, уловлює людські серця мінливими помислами і земними бажаннями. Темрявою незнання, осліплення й недбалства наповнює кожную душу, не народжену згори, котра ні думкою, ні умом не зноситься до іншого світу, як сказано: *Наше громадянство в небі* (Флп. 3:20). (5,3)

д) Усі відчували гріх, але ніхто не знав, що це за зло і звідки воно, вважаючи такий стан природним.

36. Видимий світ, від царів до жебраків, весь у замішанні, неладі та боротьбі, і ніхто з них не знає причини цього явного зла - жала смерті, що прийшло через Адамів переступ. Бо гріх, який увійшов ніби розумна якась сила і сутність сатани, розсіяв усяке зло. Він таємно діє на внутрішню людину - її ум - і бореться з нею помислами. Люди ж не відають, що грішать під впливом якоїсь ворожої сили; навпаки, думають, що зло - природне явище і що грішать вони з власної своєї волі. Але ті, що в умі мають мир Христовий та Його просвічений, знають, звідки походить усе це. (15,47)

37. Скільки з роду Адамового було царів, які володіли всією землею і високо думали про своє царське панування! Та жоден у своєму достатку не зрозумів тієї шкоди, якої переступом першої людини завдано душі, та як її затьмарено. Тому не усвідомлює вона переміни, яка в ній настала, а саме: що ум тепер через своє падіння покритий соромом і через осліплення сердечних очей не бачить тої слави, яку до переступу бачив наш отець Адам. (45,1)

38. Були пусті мудреці в світі: одні показали свою майстерність у філософії, інші дивували вправністю в софістиці, ще інші виявили силу у винахідливості, деякі були риториками й віршотворцями. Були й різні художники, які вправлялись у світських мистецтвах... І всі вони, опановані змієм, який оселився в їхньому нутрі, й не усвідомлюючи гріха, який в них жив, стали полоненими рабами лукавої сили і не одержали жодної користі від свого знання та мистецтва. (45,2)

е) Хоч велике зло від падіння, однак не цілковито умертвило воно людину - залишилися в ній прояви духовного життя.

39. Не кажемо, що людина цілком пропала, згинула, вмерла; вона померла для Бога, однак живе своїм власним єством. (12,2)

40. Людина згинула через переступ: стала ураженою, бо сатана потьмарив її розум. Якщо в одній людині він мертвий, то в іншій живе, розмірковує і диктує свою волю. (26,1)

41. І по переступі залишилося знання (помітно це в діях совісті). Коли розбійника звинувачують у злочині, суддя питає його: «Роблячи зло, чи не знав, що будеш пійманий і підданий смерті?» І розбійник не осмілиться сказати, що не знав того, бо це було йому відомо. І розпусник, коли чинить гріх, чи не знає, що грішить? Так люди і без *Писання*, з природного розуму, чи не знають, що існує Бог? Не зможуть вони Судного дня сказати: «Не знали ми про Господа». Бо з неба в громах і блискавицях звіщається їм: «Чи ж не знаєте, що є Бог, Який править сотворінням?» (12,8-9)

42. Несправедливо декотрі думають собі, введені в обман лжевченням, що людина,

згрішивши остаточно вмерла і вже не може чинити нічого доброго. (46,3)

43. Залишилася в людині свобода, яку Бог дав їй на початку. Як досконалий силоміць не прив'язаний до добра, так не прикутий і до зла той, що погруз у грісі та став посудиною диявола. (15,38)

44. Ти вільний, і якщо бажаєш загинути - це в твоїй волі. Хто хоче, той підкоряється Богові, йде дорогою правди й панує над своїми бажаннями, бо ум людський здатний протиборствувати і твердим помислом перемагати порочні потяги й мерзотні пристрасті. (15,21)

45. Марно, однак, декотрі зарозуміло гадають власною своєю волею позбутися приводів до гріха. Воля людини - в тому, аби опиратися дияволу, а не в тому, щоби мати владу над пристрастями. Бо сказано: *Коли Господь не буде дому, - дарма працюють його будівничі* (Пс. 127:1). (25,1)

46. У нас сильно і відчутно діє зло, викликаючи всі нечисті бажання. Однак воно зрослося з нами не так, як декотрі порівнюють це зі змішанням вина з водою, але так, як на одному полі ростуть пшениця сама по собі і бур'ян сам по собі або як в одному домі перебувають окремо розбійник і окремо - господар дому. (16,1)

47. Коли світить сонце і дме вітер, то в сонця - своє тіло і своє ество й у вітру - своє тіло і своє ество. Так і гріх домішався до душі, але і в гріха, і в душі є своя особлива природа. (2,2)

48. З джерела випливає чиста вода, але на дні його лежить мул. Якщо сколотити його, - все джерело стає каламутним. Так і душа, коли буває збурена, змішується з пороком. І сатана стає чимось одним із душею - обидва духи в хвилину розпусти чи вбивства утворюють щось одне. *Тому чи не знаєте, що той, хто пристає до блудниці, є з нею одним тілом?* (1 Кор. 6:16). Іншим разом душа діє сама по собі: розкаюється у своїх вчинках, плаче, молиться і згадує про Бога. А якщо б душа завжди була погрузлою в злі, то як би могла це чинити? Бо ж сатана, будучи жорстокосердним, ніяк не хоче, аби люди каялися. (16,2)

3

Господь - податель спасіння

а) Тим, що згрішили, єдине спасіння - Ісус Христос. Змилосердився Господь і воплотився нашого ради спасіння. Кров'ю Своєю обмив наші гріхи; благодаттю Духа Святого обновили нашу грішну природу і удостоїв нас Царства Свого Небесного.

49. Світ подібний до багатого чоловіка, який володіє чудовими розкішними будинками, сріблом і золотом, величезною прислугою, але водночас хворий та немічний. Уся рідня стоїть над ним, і все багатство її не може визволити його від хвороби. Так і жодна життєва турбота, багатство чи щось інше не вибавить погрузлу в грісі душу од гріха. Тільки єдиний Христос може очистити душу й тіло. (45,3)

50. Оскільки людський рід, у беззаконнях зачатий і в гріхах народжений, від материнського лона зробився відчуженим і від матеріної утробы перебував в омані, відтоді, як від Адама став царювати гріх, то, змилосердившись, прийшов Агнець Божий, аби власною силою Своєю взяти гріхи світу на Себе, зв'язати насамперед сильного, а потім відібрати забрані ним у здобич посудини, як сказано: *Забрав еси у неволю бранців* (Пс. 68:19). (С. 433)

51. Сатана і князі темряви після переступу заповіді засіли в серці, умі й тілі Адамовім, як на своєму власному престолі. Тому прийшов нарешті Господь, прийнявши на Себе тіло від Діви, бо коли б забажав Він прийти неприхованим Божеством, то хто міг би це знести? За посередництвом цього знаряддя - тіла - заговорив Він до людей. І, врешті, лукавих духів, які засіли в тілі людини, скинув Господь з престолів (тобто понять і помислів), котрими вони правили, очистив совість і вчинив ум, помисли й тіло престолом Собі самому. (6,5)

52. Бог звелів Мойсеєві зробити мідного змія, підняти й прибити його цвяхами на дереві; і як укусила когось гадюка, то він поглянув на мідного змія і зоставався живим (Чис.

21:8). Мертвий змії перемагав зміїв живих, тому що був образом Господнього тіла. Господь бо тіло Своє, прийняте од Марії, возніс на хрест, розпростер на дереві й прибив цвяхами - і мертво тіло перемогло й умертвило змія, що живе й повзає в серці. Велике тут чудо! (11,8-9)

53. Душу, від початку вражену незцілимою недугою шкідливих пристрастей, не міг зцілити ніхто: ні праведні, ні отці, ні пророки, ні патріярхи. Приходив Мойсей, але не дав досконалого зцілення. Були священики, дари, десятини, суботи, новомісяччя, обмивання, жертви, цілопалення, і всяка інша істина сповнялась за законом, проте душа не могла зцілитися і очиститися від нечистого потоку злих помислів. І вся правда не здатна була вилікувати людину, поки не прийшов Спаситель - істинний Лікар, Який Себе самого дає як викуп за рід людський. Він Єдиний сповнив велике й спасительне покутування і зцілення душі, визволив її від рабства й вивіз із тьми. (20,5.6)

54. Власні ліки, цебто свої добрі діла, не могли зцілити душу від цієї невидимої болячки. Тільки силою небесного, Божественного єства, даром Духа Святого - цим єдиним ліком - здатна людина зцілитися і жити, очистивши серце Духом Святим.

(20,7)

55. Як хлібороб, коли йде обробляти землю, повинен належно одягнутися і знарядитися, так і Христос, Небесний Цар та істинний Звершитель, прийшовши до опустілого від пороків людства, облечився у тіло і замість знаряддя поніс хрест. Обробив деревом хреста запусілу душу, виполов із неї бур'ян і терня, вимів половину гріха і всі будяки її пороків спалив вогнем. Ще й насадив у ній найпрекрасніший духовний сад, який приносить Богові-Владиці солодкі й милі плоди. (28,3)

56. Христос-Господь обнав Новий Завіт, хрестом і смертю розтрощив ворота аду й гріха, вивів вірні душі, дав їм Утішителя та ввів їх до Свого Царства. (38,3)

57. У Законі служителю було наказано взяти двох голубів: одного заколоти, а живого окропити його кров'ю і випустити на свободу. Це було образом і тінню істини. Бо Христос заколений, а Його кров, якою нас покроплено, окришила нас, бо дала нам крила Духа Святого - без перепон ширяти в небесних просторах Божества. (47,2)

58. Господь наш Ісус Христос для того й прийшов, аби змінити, преобразити й відновити людське єство, і душу, подолану через переступ пристрастями, сотворити наново, вдихнути в неї Божественний Дух. Він прийшов, аби тих, що вірують у Нього, вчинити новим умом, новою душею, новими очима, новим слухом, новим язиком духовним, одне слово - новими людьми. (44,1)

59. Як ворог, узявши людину, що йому підкорилась, вчинив її новою для себе: обплутав шкідливими пристрастями, помазав духом гріха й напоїв вином усякого беззаконня, так і Господь, визволивши людину від гріха, зробив її новим сотворінням, помазавши Духом Святим. (44,2)

60. Як у видимому світі ніхто не може самотужки перепливти море без корабля, що збудований із дерева й здатен плисти по воді, так і душі неможливо своїми силами перейти, подолати гірке море гріха, ту непрохідну безодню лукавих сил і темних пристрастей, якщо не прийме в себе швидкого, небесного, легкокрилого Духа Святого, що усуває й долає усяке лукавство. (44,6)

б) Довершивши спасіння, Господь хоче, аби ті, що бажають спастися, - спаслись, але нікого не примушує до цього.

61. Господь наш Ісус Христос, уболіваючи за спасіння людини, з самого початку виявляв Свою турботу через Отців, Патріярхів, Закон і Пророків. Врешті прийшов Сам і, зневаживши хресну ганьбу, перетерпів смерть. І весь труд, усі страждання Його були для того, щоби від Себе, від Свого єства зродити дітей Духом: щоб народжувались вони з висот, від Його Божества. І як земні батьки сумують, якщо не народжують, так і Господь, полюбивши рід людський як Свій власний образ, забажав породити їх від Свого Божественного сімени. І якщо люди не хочуть бути зродженими від Духа Божого, то велика печаль Христа, Який за них страждав і терпів, аби спасти їх. (30,2)

62. Господь бажає, щоби всі люди сподобились такого народження, бо за всіх Він

помер і всіх призвав до життя. А життя - це народження з висоти від Бога. І без такого народження не може жити душа, як каже Господь: *Коли хтось не вродиться з висоти, не бачити йому Божого Царства* (Йоан 3:3). Тому всі ті, що увірували в Господа і сподобились такого народження, приносять велику радість на небесах батькам, які їх породили. Всі Ангели й святі сили радіють за душу, яка родиться від Духа і стає духом. (30,3)

63. Хлібороб, сіючи насіння, бажає, щоби все воно принесло плід, а потім, приходячи із серпом, сумує, якщо не знаходить його. Так і Господь бажає, аби Його слово було посіяне в серцях людських. І як хлібороб сумує з бідної ниви, так і Господь уболіває над убогим серцем, яке не приносить плоду. (32,11)

64. Уявіть собі, що цар, побачивши чоловіка бідного й недужого, не посоромився його, але почав лікувати рани його, переніс до своїх покоїв, одягнув у порфіру, діядему возложив на голову його і вчинив спільником трапези своєї. Так і Небесний Цар Христос, прийшовши до недужої людини, зцілив її та запросив на Свій царський бенкет, притім не чинив насильства над волею її, але, напоумлюючи, підніс її до такої чести. (15,28)

65. У Євангелії написано, що Господь послав слуг запросити гостей і сповістити їм: *Ось я обід мій зготував* (Мт. 22:4), але запрошені почали відмовлятися. Перший сказав: *Поле купив я, мушу піти на нього подивитись; вибач мені, прошу тебе*. Другий повів: *П'ять пар волів купив я і йду їх спробувати; прошу тебе, вибач мені*. А інший мовив: *Я одружився і тому не можу прийти* (Лк. 14:18-20). Чи бачиш? Зазивач готовий, та запрошені відмовилися й, звичайно, самі собі нашкодили. Бачиш, Господь приготував їм Царство, кличе їх, щоби увійшли, але не бажають вони. (15,29)

66. Господь безнастанно стукає до дверей наших сердець, аби відчинили ми Йому, і Він увійде та замешкає в наших душах. Бо каже: *Ось стою при дверях і стукаю: Як хтось почує голос Мій і відчинить двері, увійду до нього* (Од. 3:20). Він волів багато страждати, віддати тіло Своє на смерть і викупити нас із рабства, щоби в нашій душі створити Собі оселю. Бо їжа і пиття, одежа і житло Господа - в наших душах. Тому безперестанку стукає Він до нас, бажаючи ввійти. Приймемо ж Його і введем у серце своє, тому що і для нас Він є їжа і пиття, і життя вічне. Кожна душа, яка не прийняла і не поселила Господа Бога в собі чи, краще мовити, сама не заспокоїлася в Ньому, - не має спадкоємства зі Святими в Царстві Небесному і не може ввійти до небесного граду. Ти Сам, Господи Ісусе Христе, введи нас туди! (30,9)

4

Тверда рішучість спасатися в Господі

Спасіння душі починається з бажання спастися і твердої рішучості здійснити це в Бозі. Господь звершив наше спасіння, все приготував для нього і бажає, щоби кожен спасався. Очікує тільки, аби людина приступила і почала боротися за своє спасіння.

а) Потрібне наше бажання як необхідна умова спасіння.

67. Людині від природи властиве волевиявлення, і саме за нього питає Бог. Тому й велить, щоби людина спочатку збагнула, збагнувши - полюбила і тоді виявила свою волю. А втілити думку, звершити труд чи сповнити діло - це благодать Божа дає тому, хто забажав і увірував. Тому людська воля є суттєвою умовою. Якщо її нема, - Сам Господь нічого не чинить, хоча й може Своєю волею. Тож сповнення діла Духом залежить від волі людини. Знову ж: якщо виявляємо цілковиту свою волю, то все діло приписує нам дивний і незбагнений у всьому господь бог. (37,10)

68. Кровоточива жінка, хоч не могла самотужки одужати, одначе мала ноги, щоби прийти до Господа, а прийшовши - отримала зцілення. Подібно і той сліпий, хоч не міг приступити до Господа, однак подав голос, який дійшов швидше од вісників: *Сину Давидів, Ісусе, змилуйся надо мною!* (Мр. 10:47), і увірувавши, тут же прозрів. Бо Господь Сам прийшов до нього і дав йому зцілення. Так і душа, хоч зрана струпями сороміцьких пристрастей та осліплена гріховною пільмою, однак має волю заволати до Ісуса, призвати

Його, аби спас її. (20,7)

69. Як той сліпий, коли б не закликав, і та кровоточива, коли б не прийшла до Господа, не отримали би зцілення, так і ми, якщо не приступимо до Господа з власної своєї волі й не благатимемо Його з непохитною вірою, то не одужаємо. Бо чому вони відразу були оздоровлені, а ми ще не позбулися своїх таємних пристрастей? Через невірство наше, через різномудство наше, через те, що не любимо Бога усім серцем і не віруємо в Нього щиро - не отримали ми ще духовного зцілення і спасіння. Тож увіруймо в Господа нашого та істинно приступім до Нього, щоб і Він істинно зцілив нас. Бо Господь обіцяв дати Духа Святого тим, що у Нього просять (Лк. 11:13), відчиняти двері тим, що стукають, і виявляти Себе тим, що Його шукають (Мт. 7:7). *І неоманливий Бог, Який обіцяв вічне життя перед відвічними часами* (Тит. 1:2). (20,8; 45,2)

70. Хоч немовля не може самотужки наблизитись до матері, однак, шукаючи її, рухається, кричить, плаче - і мати зглянеться над ним. Вона рада, що дитячко із зусиллям і плачем шукає її. І оскільки маля не може підійти до неї, то сама мати з любови до дитини, за те, що вона так прагне її, - підбігає до неї і з великою ніжністю бере, голубить і годує її. Так само чоловіколюбний Бог чинить із душею, яка шукає Його. Але ще більше з власної Своєї любови та благодати прилучається Він до розумної душі і, за апостольським словом, стає з нею *одним духом* (1 Кор. 6:17). (46,3)

71. Господь - милосердний і довготерпеливий - чекає нашого навернення і, якщо грішимо, терпляче очікує нашого покаяння, а коли впадемо, не соромиться приймати нас знову, як сказав Пророк: *Хіба ж як хтось упаде, то не встане? Або як зіб'ється з дороги, то не повернеться?* (Єрем. 8:4). Як тільки опам'ятаємось, прийнявши благу думку, - негайно звернімся до Бога, шукаймо Його помочі. Він готовий спасти нас, чекає лише палкого пориву нашої волі до Нього, благої віри через волевиявлення і старанність. Господь усяке благо діло творить в нас Сам. Тому, позбувшись найменшого упередження, недбалости й лінивства, станьмо мужніми і йдімо вслід за Ним. Не відкладаймо цього з дня на день як недосконалі, бо не знаємо, коли розстанемося з тілом. (4,17)

б) Як виникає бажання? аа) Пробудження від Бога.

Господь напоумлює душу непомітно. Деколи наvertsає нещастями, іноді - Своїм безпосереднім діянням, як це було з апостолом Павлом. Але повсюдним закликком до навернення є слово Боже.

72. Богові вгодно повернути грішну людину знову до життя, й Він напоумлює її, аби уболівала над собою та каялась. І якщо чоловік щиро побивається, то Господь заохочує каятника ще більше оплакувати давні свої прогрішення й приносити покаяння все своє життя. (15,15)

73. Коли за волею Божою перебуваєш у скорботах, стражданнях і немочах, тоді те, що вважаєш для себе нещастям, служить на користь твоїй душі. Якщо спіткає тебе лихо, то починаєш міркувати так: «Нещасний я у світі, відречусь од нього, буду служити Богові». Дійшовши такої думки, чуєш заповідь: *Продай, що маєш* (Мт. 19:21), зненавидь тілесне і служи Господу. Тоді почнеш дякувати за своє нещастя в світі, за те, що через такий удар долі став послухним Христовій заповіді. Нарешті, якщо частково змінив ти свою думку щодо видимого й віддалився од світу та тілесного спілкування, то потрібно тобі також змінитися й умом: тілесне мудрування перемінити на небесне. Тоді почнеш розмірковувати про ту саму почуту заповідь, але не матимеш ще спокою, а тільки журбу й труд здобути те, що почув. (32,7)

74. Як Бог зловив святого Павла? Невимовно просвітивши його, удостоїв почути Свій голос і, вдаривши по щоці (покаравши) як раба, дарував йому свободу. Як бунтівник, схопивши когось, полонить його, а потім сам попадеться в руки істинного царя, так і Павло, коли діяв у ньому бунтівний дух гріха, гнав і розорив Церкву. Але тому що робив це з незнання і не зі спротиву Богові, але якби подвизаючись за істину, то і не знехтував ним Господь, Небесний та істинний Цар, але полонив його. Бачиш благість Владичу й те, як душі, що прив'язалися до пороку й жорстокости, Господь може миттєво змінити і сповнити їх

Своєю благодаттю та миром? (48,8)

75. Як цар пише послання до тих, кому бажає вручити свої грамоти й нагороди: «Прийдіть та отримайте від мене царські дари», і якщо не прийдуть і не одержать, то не принесе їм користи читання послань, а радше стануть вони гідними смерти за те, що не захотіли з царських рук удостоїтись чести; так і *Божественні Писання* Цар-Бог пропонує людям як послання, об'являючи в них, аби ті, що увірували в Господа і взивають до Нього, просили й одержали небесний дар від Іпостасі Його Божества. Бо написано: *Були нам даровані цінні й превеликі обітництва, щоб ними ви стали учасниками Божої природи* (2 Петр. 1:4). Якщо ж людина не приходить, не просить і не приймає, то не матиме користи від читання *Писань*, а навпаки, стане вона гідною смерти за те, що не забажала від Небесного Царя прийняти дар життя вічного. (39)

бб) Боротьба із собою, щоб іти на поклик Божий.

76. Людина не відразу, як лиш почує *слово Боже*, удостоюється благодатних дарів. Стверджуючи протилежне, відбираєш у людини волю і заперечуєш наявність супротивної сили, яка протиборствує умові. Ми ж кажемо: Хто слухає *слово*, той приходить до покаяння, потім починає вправлятися та повчатися у борні, подвизається проти сатани і, довго змагаючись й борючись, здобуває перемогу і стає християнином (постановляє бути незмінним послідовником Христа). (27,20)

вв) Уявлення й переконання, які впливають на волю.

У цій боротьбі з собою ум збирає різні спонукаючі прояви істини й переконання, здатні надихати. Насамперед святий Макарій тут роздумує про те, що Бог вчинив для нашого спасіння і якими обітницями це потвердив.

77. Вникни в умову сутність душі й застановись на ній глибоко. Безсмертна душа - немов дорогоцінна посуда. Дивись, наскільки велике небо й земля, та не про них благоволить Бог, а тільки про тебе. Поглянь на своє шляхетство і гідність, бо ж не Ангелів послав Господь, але Сам прийшов заступником за тебе, щоби зцілити тебе загиблого, зраненого і вернути тобі первісний образ чистого Адама. Сам Бог прийшов заступитися за тебе і визволити від смерти. Стань же твердо й усвідом собі, яке високе про тебе Провидіння Боже. (26,115. 28)

78. Уяви собі, що цар, зустрівши якусь бідну дівчину в лахміттях, не пройшов байдуже повз неї, але зняв із неї брудну одіж, обмив її, прикрасив світлими ризами і запросив причаститися трапези на царському бенкеті. Так і Господь, знайшовши душу ураженою й засмученою, дав їй ліки, зняв із неї нечисту одежу й ганьбу пороку та зодягнув її в ризи царські, небесні, Божественні, світлоносні й славні, возложив на неї вінець та прилучив її до царської трапези на радість і веселість. (27,3)

79. Тому християнство не є чимось незначним; воно - таїна велика. Пізнай шляхетство своє, а насамперед те, що призваний ти до царської гідности, що ти - *рід вибраний, царське священство, народ святий* (1 Петр. 2:9). Тайна християнства незвичайна для світу цього. Видима слава й багатство царя є чимось земним, тлінним, минаючим, а *те* Царство і *те* багатство - Божественні, небесні, славні, непроминаючі, нескінченні. Бо в небесній Церкві вибрані душі співцарюють із Небесним Царем, і як Сам Цар - *первородний із мертвих* (Кол. 1:18), так і співцарюючі з Ним - первородні. (27,4)

80. Невимовні обітництва християнам настільки великі, що з вірою і багатством однієї душі не може рівнятися навіть уся слава й ліпота неба та землі, всілякі інші принади й розмаїття, найбільше багатство, краса і насолода видимим. То як же не забажати нам за стільки заохот і Божих обітувань всеціло приступити до Господа, посвятити Йому самих себе, зрікшись, за *Євангелієм*, окрім усього іншого, і душі своєї, возлюбити Бога єдиного, не прив'язуючись притім до нічого іншого? Ось усе це дароване нам, а яка ще слава! Скільки Господніх піклувань про нас від часу Патріархів і Пророків! Скільки сповіщено обітниць! Скільки спонук! Яке добросердя Господнє було до нас від початку! Насамкінець же Сам Бог прийшов і розп'яттям Своїм доказав нам невимовну благість до нас, щоби тих, які навернулися, ввести до життя. А ми не розстаємся зі своїми хтивими бажаннями, з любов'ю

до світу, зі злими навичками - й через те виявляємо себе маловірними або й невірними! І все ж Господь, незважаючи на все це, залишається і далі милостивим до нас. Невидимо охороняє і заспокоює. Остаточо не віддає нас - через гріхи наші - порокам та спокусам світу цього. З великої благоді і терпеливості не засуджує нас на погибель, чекаючи, що колись ще навернемось до Нього. (4.17.18)

81. Що означають слова: *Те, чого око не бачило й вухо не чуло, що на думку людині не спало, те наготував Бог тим, що Його люблять* (1 Кор. 2:9)? У давні часи великі праведники, царі й пророки знали, що прийде Спаситель, але не відали, не чули і на думку їм не спадало, що Він постраждає і буде розп'ятим, що проллє Свою кров на хресті, що буде Хрищення вогнем і Святим Духом, що в Церкві будуть приношені хліб і вино як образ тіла й крові Його, що ті, хто причащатимуться видимого хліба, духовно споживатимуть Тіло Господнє, що Апостоли й християни приймуть Утішителя, зодягнуться силою вишньою і сподобляться єднання з Духом Святим. Цього не знали пророки й царі, і на думку їм таке не спадало. (27,17)

82. Якщо такі блага нам приготовані, такі обітниці дано й таке благовоління Господнє до нас, то не будьмо недбалими, а поспішим до життя вічного і цілковито посвятим себе Господу Богу. (49,5)

83. Знаючи про гідність душі та про те, яким дорогоцінним є розумне створіння, чи розумієш, що небо і земля проминають, а ти покликаний до синівства, до братства, за невісту Христові? У видимому світі все женихове належить і невісті; так і все Господнє ввіряється тобі. Бо задля спасіння твого Сам Бог прийшов, аби покликати тебе. А ти нічого собі з того не робиш, не розумієш свого покликання. Тож справедливо духовний муж оплакує падіння твоє, кажучи: *Чоловік, що живе в багатстві нерозумно, подібний до скотини, яка гине* (Пс. 48:21). (16,13)

Після цього святий Макарій навчає, що наша мета - Господь, і тільки тоді нам добре, коли наслідуюмо Його, та що нема гіршого стану, коли покидаємо Бога свого.

84. Якщо зведеш очі до сонця, - побачиш круг сонячний на небі, світло ж та проміння його сходять на землю, і вся сила сонячного сяйва й блиску лине до землі. Так і Господь: сидить праворуч Отця, вище від усякого початку і влади, але око Його лине до сердець людей, що перебувають на землі, аби тих, що очікують від Нього помочі, вознести туди, де Сам перебуває. Бо каже: *Де Я, там і слуга Мій буде* (Йоан 12:26). Але безмовні тварини набагато розумніші від нас, бо кожна із них лучиться зі своїм родом: дикі з дикими, приручені - також з родом своїм. А ти не повертаєшся до своєї небесної родини, до Господа, але помислами своїми згоджуєшся і схиляєшся до намов злоби, стаєш помічником гріха, разом із ним воюєш проти себе самого, добровільно потрапляєш до пастки ворога, подібно до того, як птицю пожирає орел чи вівцю - вовк або як умирає дитина, що простягнула руку свою до змії, а та її ужалила. (45,6)

85. Душа належить тому, з ким вона - своїми бажаннями - спілкується та лучиться. Тож або, маючи в собі Боже світло і в ньому живучи та прикрашаючись усякими чеснотами, причасна вона до світу упокоєння, або, погрузнувши в гріховній тьмі, підлягає осудженню. Душа, що бажає жити з Богом у вічному упокоєнні та світлі, повинна вмерти для колишнього лукавства і постати до іншого життя, Божественного виховання. Почувши це, зверни увагу на себе самого, чи так сталося в тобі? І якщо ні, - треба безперестанно уболівати тобі серцем, ридати і каятись, бо ти ще мертвий для Царства. Тож взивай до Господа і проси з вірою, аби сподобитися тобі істинного життя. Бог створив твоє тіло не зі Свого ества, та й не з власного твого тіла постановив йому приймати поживу, пиття, одяг, взуття, а навпаки, створивши тіло нагим, влаштував так, що все необхідне для життя одержує воно ззовні. І неможливо тілові жити без того, що поза ним, тобто - без їжі, пиття, одяжі. Якщо ж обмежується воно тим, що є в його естві, не переймаючи нічого ззовні, то руйнується й гине. Так і душа, що не має в собі Божого світла, але створена на образ Божий (бо так благоволив Господь, щоб мала вона життя вічне), - не з власного свого ества, але від Господнього Божества, від Духа Його та від світла Його прийме духовну їжу, духовне пиття

та небесну одіж, що і є істинним життям душі. (1,8.10)

86. Як життя тіла залежить не від нього самого, але від того, що поза ним, тобто - від землі, і без існуючого поза ним неможливо йому жити; так і душа, якщо ще нині не зродиться в отій землі живих, не буде там духовно жити і духовно зростати перед Господом, якщо не зодягне її Божество в невимовні ризи небесної ліпоти, то неможливо їй самій по собі насолоджуватися спокоєм. Бо єство Боже має і хліб життя - Того, хто сказав: *Я - хліб життя* (Йоан 6:35), і *воду живу* (Йоан 4:10), і *вино, що серце людське звеселяє* (Пс. 104:15), і *миро радості* (Пс. 45:8), і різноманітну поживу небесного Духа, і світлоносні небесні ризи, що їх дарує Господь. У тому і полягає небесне життя душі. Горе тілові, якщо воно замикається тільки на своїй природі, тому що руйнується і вмирає. Горе й душі, якщо вона зупиняється тільки на своєму єстві, не маючи нічого спільного з Божественним Духом, бо гине, не сподобившись вічного Божественного життя. Як втрачають надію на одужання тих людей, тіла яких не можуть вже приймати їжі, і плачуть над ними всі близькі, приятелі, рідні; так Бог і святі Ангели гідними сліз визнають ті душі, котрі не вкушають небесної поживи Духа і не живуть в нетлінності, (1,11)

87. Отож якщо твоя внутрішня людина на досвіді зазнала всього цього, то ось живеш ти справді життям вічним і душа твоя вже нині радіє в Господі. Дійсно набув і прийняв ти це від Господа, щоб жити тобі істинним життям. Якщо ж не відчув ти в собі нічого такого, то плач, уболавай і сумуй, бо донині не придбав ти ще вічного і духовного багатства, не прийняв ще істинного життя. Тому журись убогістю своєю, день і ніч моли Господа, оскільки перебуваєш у страшному гріховному зубожінні. О, якщо б хто набув хоч скорботи над безталанністю своєю! О, якщо б не проводили ми час безпечно, як пересичені! Хто уболаває, шукає та невідступно просить Господа, той скоріше одержить визволення й небесне багатство. Бо сказав Господь, закінчуючи слово про несправедливого суддю та вдовицю: *Наскільки більше Бог оборонить* Своїх вибраних, які до Нього день і ніч голосять. Істинно кажу вам: *Оборонить їх негайно* (Лк. 18:7-8). (1,12)

88. Господь прийшов для людини, що лежала мертвою в гробі тьми, гріха, нечистого духа й лукавих сил, аби вже нині, цього віку, воскресити й оживотворити цю людину, очистити її від усякої чорноти, просвітити світлом Своїм й зодягнути в небесні ризи Свого Божества. Під час воскресіння тіл, душі котрих наперед воскресли і прославились, - прославляться і їхні тіла та просвітяться душею, вже нині просвіченою і прославленою, облечуться в житло нерукотворне, небесне, в славу Божественного світла. Бачиш, яка незбагненна і невимовна слава Божа! Неможливо висловити чи описати безмірне, нескінченне й незбагненне багатство християн! Тому чимдуж приступімо до християнського подвигу і приймімо це багатство, бо ж спадкоємством і часткою християн є Сам Бог. Сказано: *Господь - частка моєї спадщини і моєї чаші* (Пс. 16:5). (34,2.3)

89. М'ясо без солі гниє, засмерджується, і через нестерпний запах усі від нього відвертаються. У зогнилому м'ясі плазують черв'яки, знаходячи там собі поживу. Але як тільки посипати м'ясо сіллю - черв'яки гинуть, смердючий запах пропадає, бо солі властиво вигублювати черв'яків і нищити неприємний запах. Так і кожна душа, не посолена Духом Святим, не причасна соли небесної, тобто сили Божої, загниває і сповнюється страшним смрадом лукавих помислів. Тому лице Боже відвертається од страшного сопуху суєтних помислів тьми й пристрастей, які живуть у такій душі. В ній рухаються злі й страшні черв'яки, тобто лукаві духи й темні сили, які живляться, гніздяться, повзають там, поїдають і розтлівають її. Бо сказано: *Смердять загнівші мої рани* (Пс. 38:6). Але як тільки душа прибігає до Бога, увірує і випросить собі соли життя, благого і чоловіколюбного Духа, - небесна сіль, що зійде на неї, вигубить у ній страшних черв'яків, знищить сморід і очистить душу своєю силою. А відтак, коли істинна сіль оздоровить її, - душа знову стає гідною служити Небесному Владиці. Тому і в законі, на означення цього, Бог повелів усяку жертву посипати сіллю (Лев. 2:13). (1,5)

90. Як у видимому світі нагий терпить великий сором та безчестя, і приятелі відвертаються од приятелів, а рідні від своїх рідних, якщо ті голі, і *сини, коли побачили, що*

батько тілом світить, підступили спинами, прикрили наготу батька свого; обличчя ж їхні були обернені від нього, то й не бачили наготи батька (Бут. 9:23), - так і Бог відвертається од душ, які не облечені в ризу Духа, не зодягнені силою та істиною Господа Ісуса Христа. (20,1)

91. Адам, перший чоловік, побачивши себе голим, засоромився. Скільки безчестя в наготі! Якщо ж тілесна нагота підлягає такому сорому, то наскільки більшою ганьбою і безчестям пристрастей покривається душа, позбавлена Божественної сили, не зодягнена в невимовну, нетлінну, духовну ризу самого Господа Ісуса Христа. І кожний оголений з тої Божественної слави так само повинен соромитися себе самого й усвідомлювати своє безчестя, як застидався Адам, будучи голим тілесно, і хоч зробив собі одяг зі смокового листа, однак усвідомлював свій сором і наготу. Тому душа така хай прибігає до Христа, бо Він єдиний подає ризу й зодягає славою невимовного світла. І хай не справляє собі чоловік одежі зі суєтних помислів і не думає, обманюючись власною праведністю, що є в нього риза спасіння. (20,2)

92. Як дім, у якому є господар, - затишний, красивий та величний, так і душа, в якій перебуває Владика, наповнюється всякою красою і величчю, бо Господь з духовними скарбами Своїми є її мешканець і управитель. Але горе тій оселі, в якій нема господаря, бо вона, руйнуючись, пустіє, наповнюється усякою нечистотою й неладом. Там, як сказав Пророк, вселяться *струсі й біси* (Іс. 13:21), бо в покинутому домі знаходять собі місце дикі кішки, собаки і всяка нечисть. Горе душі, яка не підніметься після свого важкого падіння і всередині має тих, що переконують, змушують її перебувати у ворожнечі з її Женихом, намагаються розбестити її думки, відвернути од Христа. (33,3)

гг) Після наведених переконань душа готова відгукнутися на поклик - іти за Господом, але відволікають думки, що встигне ще вчинити це, і підсікають таким чином саме бажання. Святий Макарій переконливо доказує, що відкладати діло спасіння - небезпечно. Може вичерпатись довготерпеливість Божа - і тоді загибель душі неминує.

93. Боюсь, аби на нас, що живемо пересудами та легковажимо всім, не сповнився апостольський вислів, а саме: *Чи погорджуєш багатством Його доброти, поблажливості і довготерпеливості, не знаючи, що Божья доброта веде тебе до покаяння?* (Рим. 2:4). Якщо ж, незважаючи на Господню довготерпеливість, доброту й лагідність, помножуємо свої гріхи, а недбальством та нехтуванням готуємо собі найтяжче осудження, то сповниться на нас апостольське слово: *Та ти жорстокістю твоєю і нерозкаяністю серця збираєш гнів на себе в день гніву, коли об'явиться правдивий суд Бога* (Рим. 2:5). Бо велика й незбагненна доброта Господня і невимовна довготерпеливість Божа до людського роду - якщо тільки протверезіємо і цілковито навернемося до Господа, аби можливо було нам отримати спасіння. (4,19)

94. А якщо хочеш пізнати довготерпеливість Господню і велику доброту Божу, то можеш навчитися цього з духовних *Писань*. Подивись на ізраїльтян, від котрих - отці, яким призначені були обітниці, *з них і Христос тілом, Котрий над усім Бог* (Рим. 9:5), - як багато вони грішили! Скільки разів розбещувались! А Бог не відрікався од них назавжди, - лише на короткий час. На їхню ж користь посилав їм покарання, скорботою бажав пом'якшити їхню жорстокосердність, навертав, спонукав їх, посилав до них Пророків. А скільки часу був терпеливим до них, поки вони грішили і зневажали Його! Тих, що наvertsалися, приймав із радістю, і коли знову спокушались, - не покидав, але через Пророків закликав навернутися. І хоч багато разів віддалялися від Нього і знову вертали, - кожного разу зустрічав їх радо, приймав чоловіколюбно, аж поки не впали вони наостанку у великий гріх, поклавши руки на власного свого Владика, Якого, за переданням отців і святих Пророків, очікували собі Викупителем, Спасителем, Царем і Пророком. Бо коли прийшов, - не прийняли Його, але, піддавши великій нарузі, наприкінці віддали на хрест смертної кари. І цією великою зневагою та нечуваним злочином незліченні гріхи їхні переповнили чашу терпіння. Тому врешті-решт вони вже покинуті - віддалилися од них Святий Дух, коли *завіса храму роздерлася надвоє* (Мр. 15:38), а їхній храм, виданий поганам, зруйнований та запустілий,

згідно з Господнім словом, що *не лишиться тут каменя на камені, який не був би перевернений* (Мт. 24:2). Тож остаточно видані вони поганам і по всій землі розсіяні, полонені царями, і звелено їм уже не вертатися до своєї країни.

95. Так і нині милостивий і благий до кожного із нас Бог являє Свою довготерпеливість. Безліч разів зневажений, мовчить, очікуючи, чи не протверезіє з часом людина і не зміниться. Тому з великою любов'ю та радістю приймає того, хто відвертається од гріха, кажучи: *Буває радість над одним грішником, що кається* (Лк. 15:10). *В Отця вашого Небесного немає волі, щоб загинув один з тих малих* (Мт. 18:14). Але якщо хтось - незважаючи на велике милосердя й довготерпеливість Божу (коли Господь не піддає його покаранню за кожне гріховне спотикання, тайне чи явне, але, бачачи все, мовчить, очікуючи покаяння), - самовільно починає добавляти гріхи до гріхів, безпечність до безпечности, на одному прогрішенні витворює інше, переповнюючи гріхами чашу Господнього терпіння, то впадає, врешті, в такий гріх, з якого вже не зможе виплутатися, не кається і, віддавшись остаточно лукавому, гине накінець. (4,21)

96. Так було зі содомлянами. Багато вони грішили й не наvertsалися і, врешті, лихим задумом супроти Ангелів дійшли до такого гріха, що не стало вже місця і покаянню, - то й відкинуті були вони накінець, бо переповнили міру гріхів. Тому за Божим присудом спалено їх вогнем. Так було і за Ноя: люди грішили й не каються, тож опаскудили, врешті, всю землю. І до єгиптян, які чимало ображали Бога і грішили проти Його народу, Господь все ще був милостивим, не накладав на них таких кар, щоб дощенту винищити їх, а лише заради поучення - аби навернулися й покаються - наносив їм легких ударів, являючи Свою довготерпеливість і чекаючи їхнього покаяння. Але вони, багато прогрішившись перед Божим народом, то каються, то знову вертаючись до своїх гріхів і утвердившись у прадавньому невірстві злого свавілля, обтяжили Божий народ роботами. Наостанку, коли Господь через Мойсея множеством чудес вивів Свій народ із Єгипту, вчинили великий гріх, погнавшись вслід за ним. Тому Господній присуд, врешті, знищив, вигубив - потопив їх у водах, визнавши не гідними Видимого Життя. (4,22)

97. Докладно мовили ми про це, улюблені, з Писання потверджуючи прикладами, бо якнайскоріше треба навернутися й нам і поспішити до Господа, Який милостиво очікує нас, аби остаточно віддалились ми від усякого лукавства та зла. Тих, що навернуться, прийме Він з великою радістю. Детально мовили ми про це для того, аби з дня на день не зростало наше гребування Божим милосердям і не множилися в нас наші гріхопадіння і через це не звернули ми на себе Божого гніву. Тому постараймося щирим серцем навернутися і приступити до Бога. Оскільки відчай є навіюванням злоби й підступности, - не втрачаймо надії на спасіння, згадуючи свої попередні гріхи, які тому й доводять людину до розпачу, бездіяльности, недбальства та безпечности, щоби, навіть навернувшись і приступивши до Господа з великої Божої милости до людського роду, чоловік не одержав спасіння. (4,24)

т) Тож коли душа вирішує почати діло спасіння, ворог спрямовує на неї свої останні розпечені стріли - відчай і недбальство.

98. Буває, що сатана промовляє до тебе в серці: «Дивись, скільки поганого ти вчинив, якою злістю наповнена твоя душа! Ти вже так обтяжений гріхами, що не можеш спастися». Ворог це робить для того, щоби засясти в тобі відчай, бо нестерпне йому покаяння твоє. Відтоді, як через переступ увійшов гріх, - повсякчасно розмовляє він із душею, як людина з людиною. Відповідай і ти йому: «Маю в Писанні Господньому свідчення: *Не бажую смерті грішника, але покаяння, щоб він відвернувся від своєї лихої поведінки і жив* (Єз. 33:11). Бо для того народився Господь, аби спасти грішників, воскресити мертвих, оживити убієнних, просвітити тих, що в темряві». І дійсно, прийшовши в цей світ, покликав Він нас до синівства, до града святого, умиротвореного, до життя невмирущого, до слави нетлінної - тільки б ми початку нашому забезпечили добрий кінець, перебували в убозстві, поневіряннях, стражданнях, не переставали молити Бога, постійно стукаючи в двері Його милосердя. Як

тіло близьке до душі, так і Господь близько і готовий прийти й відчинити замкнені двері серця та дарувати нам небесне багатство. Він благий та чоловіколюбний, і обітниці Його правдиві, якщо тільки з терпеливістю шукаємо Його до кінця. (11,15)

99. Уяви собі табір персидський і табір римський: і ось вийшли з них два мужні та рівносильні юнаки на битву. Так і супротивна сила, й людський ум - однакову мають силу: як сатана лестощами схиляє і привертає душу під свою волю, так душа перечить і нітрохи не слухається його, тож обидві сили можуть тільки спонукувати, але не змушувати до зла чи добра. Такому волевиявленню уділяється Божа поміч, і боротьбою воно може отримати зброю з неба і нею перемогти й викоринити гріх, бо душа спроможна противитися гріху, але не має сили без Бога перемогти чи викоринити зло. А ті, хто стверджують, що гріх подібний до сильного велетня, а душа - до неповнолітнього хлопця, говорять неправду. Бо якщо було би так, і гріх уподібнювався би до велетня, а душа - до підлітка, то несправедливим був би Законодавець, Який дав людині закон - боротися зі сатаною. (27,22)

100. Якщо ж видається нам важким і неможливим - відвертатися од множества гріхів, які нас опанували (а така думка, як ми вже сказали, є намовою злоби й перешкодою нашому спасінню), то згадаймо, що Господь, прийшовши до нас з благодати Своєї, відкривав очі сліпим, лікував розслаблених, зціляв усяку неміч, воскрешав мертвих, яких уже торкнулося тління, отверзав вуха глухим, з одного чоловіка вигнав легіон бісів і повернув йому здоровий розум. Наскільки скоріше душу, що до Нього прибігає, шукає у Нього милости, домагається Його помочі, - наверне Він і приведе до безстрастя. Скріпить у ній всяку чесноту, відновить ум, подарує їй здоров'я, прозріння, мир помислів. Порятуне від сліпоти, глухоти й мертвоти невірства, незнання і небоязні Божої. Приведе до невинности, доброчесности й чистоти серця. Бо Хто створив тіло, Той сотворив і душу. І як, перебуваючи на землі, з благодати Своєї, всім, хто приходив до Нього і шукав Його помочі та зцілення, - як благий і єдиний Лікар подавав щедро все, що кому бракувало, так щедрий Він і в духовному. (4,25)

101. А все це робив Господь тому, щоби невідступно, постійно і невтомно просили ми в Нього благодатного заступництва, бо прийшов Він на землю задля грішників, щоби на вернулися до Бога, івилікувати тих, що увірують в Нього. Тож лише відступім од поганих звичок своїх, зненавидьмо злі діла свої і мирські спокуси, відвернімось од лукавих і суєтних помислів. Натомість пригорнімось до Бога - і Він допоможе нам, бо Господь милосердить, животворить, лікує незцілимі пристрасті. Визволяє тих, що кличуть Його і до Нього прибігають, добровільно віддаляються од всякої плотської любови, відривають ум од землі й лише єдиного Бога бажають і шукають. (4,27)

дд) Коли всі супротивні помисли усунені, боротьба з собою закінчується, натомість постає рішучість працювати для Господа, співдіяти своєму спасінню, - рішучість міцна, як смерть. Кредо її: «Краще вмру, а не згішу».

102. Ідеться про душу, в якій є правдива рішучість: що б не сталося, серед тисячі спокус, усе перетерпівши, вона мовить: «Якщо і помру, - не покину Господа» (на догоду гріхові й ворогові). (26,8)

еє) Але частіше проявляє вона цю рішучість умертвінням душі, як умертвляли колись тварин у жертву: бо рішучість є самопожертвою Господу на цілопалення.

103. Якщо тілесна людина постановляє змінити себе, спочатку вона вмирає і стає безплідною для колишнього лукавого життя. (46,2)

104. Щодо жертви було узаконено, щоби спочатку заколов її ієрей, і вона вмерла, а потому вже була розділена на частини, посолена і, накінець, покладена на вогонь. Бо якщо ієрей спочатку не заколить ягняти, то не осолиться і не приноситься воно на цілопалення Владиці. Так і душа наша, приступаючи до істинного Архієрея Христа, повинна бути Ним заколена, мусить померти для свого мудрування та грішного життя. І як життя покидає жертву, так і лукавство пристрастей повинно покинути її. Як тіло, коли з нього вийде душа,

вмирає і не живе вже так, як жило: не говорить, не чує, не ходить; так і душа, коли небесний Архієрей Христос благодаттю сили Своєї умертвить у ній все мирське, вмирає для того лукавого життя, яким жила, і вже не чує, не говорить, не живе в гріховній пітьмі, бо лукавство пристрастей благодаттю Божою виходить із неї. І Апостол взиває, кажучи: *Для мене світ розп'ятий, а я світові* (Гал. 6:14). (1,6)

єє) Щоби ще більше підкреслити цю істину, святий Макарій детально пояснює, що всі невдачі в духовному житті, всі падіння та моральний нелад походять від браку самовідданої рішучості працювати для Господа, зрікшись усього іншого.

105. Дуже мало таких, що не лише добре почали, а й добре закінчили, без спотикання дійшли до мети, люблять єдиного Бога, а всього іншого зреклися. Багато хто зворушується, немало стають причасниками Господньої благодаті, закуштують небесної любови, але, не витримавши різних борінь, подвигів, труднощів і спокус від лукавого, повертаються до розмаїтих мирських бажань. Зі слабости й бездіяльності, з боязливосте своєї волі або з любови до чого-небудь земного (бо кожен ще любить щось у цьому світі й цілковито не звільнився від своєї прив'язаносте), - залишаються в світі й грузнуть в пучині його. А ті, що дійсно мають намір до кінця триматися Бога в житті, повинні - посідаючи святу небесну любов - не приймати в себе ніякої іншої любови та прихильносте, аби не покласти тим край духовному, не повернутися назад і, врешті, - не втратити життя вічного. Оскільки обітниця

Божі великі, невимовні й недослідимі, то потрібні нам віра, надія, труди, великі подвиги і тривале випробування. Славні ті блага, які надіється одержати людина, що бажає Царства Небесного. З Христом хоче царювати вона безконечні віки. Чи ж не зважиться вона зі старанністю протягом короткого часу цього життя до самої смерти терпіти боріння, труднощі й спокуси? Господь взиває: *Коли хтось хоче йти за Мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за Мною* (Мт. 16:24). *Коли хтось приходить до Мене й не зненавидить свого батька й матір, жінку, дітей, братів, сестер, та ще й своє життя, той не може бути Моїм учнем* (Лк. 14:26). Але дуже багато людей, хоча й надіються на Царство і бажають успадкувати життя вічне, не відмовляються від власних своїх бажань, слідуєть за ними чи, краще мовити, - за *тим*, який засіває в них усе суєтне, і, не зрікшись себе, бажають успадкувати життя вічне, - що неможливо. (5,7)

106. Правдиве слово Господне. Без перешкод прямують ті, що згідно з Божою заповіддю цілковито зреклися себе, усіх мирських бажань, зв'язків, забав, утіх та занять, мають перед очима єдиного Господа і бажають виконувати заповіді Його. Тому з власної волі спокушується кожний, хто не забажав правдиво зрестися себе і крім Бога любить ще щось інше, насолоджується якимись утіхами чи бажаннями цього віку й не має цілковитої любови до Господа. (5,8)

107. Деколи навіть добрі починання роблять задля слави і похвали людської, а це перед Богом рівнозначне неправді, грабежу та іншим гріхам. Бо сказано: *Бог розсипав кості тих, що облогою стали проти тебе* (Пс. 53:6). І в добрих, здавалось би, ділах лукавий бачить собі послугу - він вельми різноманітний та обманливий у мирських бажаннях. У будь-якій земній, тілесній любові, якою людина зв'язує себе з власної волі, уловлює її гріх, що стає для неї путами, кайданами, тяжким ярмом, котре топить і душить її в лукавому світі, не даючи їй зібратися з силами і навестися до Бога. Що полюбила людина в світі, те й обтяжує її ум, володіє нею і не дозволяє зосередитися на головному. Тим випробовується увесь людський рід, усі християни, що живуть у містах, горах, обителях, в полях чи пустинях. Бо людина, уловлена з власної волі, починає любити що-небудь: любов зв'язує її - і вона вже не цілковито стремить до Бога. Наприклад, один чоловік полюбив майно, інший - золото й гроші, ще інший - великовчену мирську мудрість задля людської слави; хтось полюбив першенствування, той - славу, хтось любить численні зібрання, ще хтось цілий день проводить у розсіянні та втіхах; той спокушається порожніми думками, інший для людської слави бажає бути законовчителем; один насолоджується бездіяльністю та недбальством,

інший прив'язаний до одежі; той віддається земним турботам, інший любить сон, жарти або лихослів'я. Чим хто прив'язаний до світу - малим чи великим, - те й утримує його і не дозволяє піднятися до Бога. З якою пристрасстю мужньо не бореться людина - ту любить вона, і пристрассть та володіє нею, обтяжує, стає для неї кайданами й перешкоджає їй повернутися до Бога, вгодити Йому і, послуживши Йому Єдиному, - сподобитися життя вічного в Царстві Божім. (5,9)

108. А душа, яка дійсно стремить до Господа, лише Його одного любить, до Нього Єдиного прив'язується своєю волею і з поміччю благодати, - цілковито зрікається себе й не слідує за бажаннями свого ума, бо через невідлучне і спокусливе для нас зло думає він лукаво. Отже, полюбивши Господа, душа рятується з тенет своєю вірою і з поміччю небесною сподоблюється вічного Царства. Істинно полюбивши його, з власної волі й з допомогою Господньою не втратить уже вічного життя. (5,10)

109. Щоби ясніше усвідомити, як багато людей гине зі своєї волі: тоне в морі, потрапляє у полон тощо, уявімо собі, що горить чиясь хата. Один, прагнучи врятуватися, - біжить геть і, покинувши все, турбується тільки про власну душу - такий спасається; інший, намірившись узяти ще щось із майна, вертається до хати, щоби забрати це, - а вогонь розгорівся і пожер його. Чи бачиш, що той чоловік загинув зі своєї власної волі, полюбивши ще щось, крім себе? Подібне до цього й таке: Під час сильної бурі на морі один чоловік, роздягнувшись, стрибає з корабля у воду з наміром врятувати тільки себе: і ось він, гонений хвилями і нічим не зв'язаний, окрім турботи про свою душу, плаваючи поверх хвиль, вибрався живим з гіркого моря. А інший, намірившись врятувати крім себе ще щось зі своєї одежі, думає, що і з нею зможе плисти і вийти з моря. Але та одежа обтяжила його і потопила в морській глибині - і от, задля малої користи, не турбуючись про свою душу, він загинув. Чи розумієш, що з власної волі став він жертвою смерті? Уяви собі також, що нагрянули чужинці: один чоловік, як лише почув про це, - негайно втік, нітрохи не барився і пустився в дорогу з нічим; інший же, не довіряючи чутці, що йдуть вороги, чи бажаючи взяти деякі свої речі з собою, забарився, - і ось неприятели прийшли, взяли його в рабство до чужої землі. Чи бачиш, що цей теж з власної волі через свою пасивність, брак мужности та з любови до видимих речей опинився в полоні? (5,11)

110. Подібні до них і ті, що не сліднують заповідям Господнім, не зреклися самих себе, не полюбили єдиного Господа, але добровільно зв'язали себе земними кайданами. Якщо бажаєш спізнати правоту досконалої любови до Господа з *Богонадхнених Писань*, то дивись: Іов втратив усе, що мав, - дітей, майно, худобу, слуг та інше надбання. Його вважали багатцем, але після випробування Господнього виявилось, що Іов нічого не набув, крім єдиного Бога.

Подібно й Авраам, коли звелів йому Господь *вийти з землі, з рідні й з дому батька його* (Бут. 12:1), негайно покинув усе: батьківщину, землю, рідних, батьків і пішов за словом Господнім. Потім, серед багатьох випробувань та спокус, живучи і терплячи кривду на чужій землі, доказав, що єдиного Бога любить понад усе. Накінець, коли минуло багато років і згідно з обітницею народився в нього єдинородний, такий бажаний син, Бог зажадав і його Собі в жертву. Авраам тоді правдиво зрікся самого себе, бо цим доказав, що не любить нічого і нікого іншого, крім Бога. Якщо ж Авраам готовий був віддати єдинородного сина, то тим більше, коли наказано було б йому покинути своє майно чи роздати його бідним, зробив би він усе те з готовістю і старанністю. Чи бачиш тепер істинність досконалої та добровільної любови до Господа? (5,12)

111. Ті, що бажають стати послідовниками цих праведників, теж не повинні любити нічого, крім Бога, аби в час випробувань виявитись благоугодними і досвідченими, досконалими у своїй любові до Господа. Тільки той звершив свій подвиг до кінця, хто завжди любив єдиного Бога і відмовлявся од усякої мирської любови. Але дуже мало є людей, які би мали таку любов, зреклися усіх світських утіх та бажань і великодушно зносили напади і спокуси лукавого. Багато людей бажають сподобитися Царства без трудів, без подвигів, без зусиль, але це - неможливо. (5,13)

112. Як у світі бідняки приходять до якого-небудь багатого чоловіка найматися під час жнив чи для іншого діла, аби заробити собі на прожиття, і деякі з них, ліниві й пусті, не трудяться, як інші, не працюють як треба, але платню хочуть узяти нарівні з тими, що терпеливо й справно трудилися з усіх своїх сил; так і ми, читаючи *Писання* про якогось праведника або про всіх отців наших - як стали вони друзями й собесідниками Божими, скільки страждали і витерпіли скорбот задля Господа, як самовіддано трудилися, - прославляємо їх і хочемо сподобитися разом із ними дарів і достоїнств, охоче бажаємо отримати славні вінці переможців, однак відкидаємо труди, подвиги, убогство й страждання їхні. Одержати почесні та достоїнства, які прийняли вони від Бога, щиро бажаємо й собі, проте виснаження, труд і подвиги їхні на себе не беремо. Але кажу тобі, що всього того бажають собі всі: і розпусники, і митарі, й несправедні хотіли б здобути Царство легко, без трудів та подвигів. Але для того і є спокуси, випробування, скорботи і боротьба, щоб явними стали ті, хто дійсно понад усе та всією своєю душею і серцем своїм - до смерті - любили єдиного Господа і над цю любов до Нього не мали вже іншої потіхи для себе. Тому по правді входять вони до Небесного Царства, зрікшись самих себе, за Господнім словом, більше від себе полюбивши єдиного Господа. Тому за високу любов свою і будуть увінчані високими небесними дарами. (5,14)

5 **Стан трудівництва**

а) Головне - рішучість, тверда постанова. Треба визначити мету, щоб труди не були безплідними. В чому полягає ця мета? В тому, аби відновити своє єство благодаттю Духа Святого. Потрібно докласти всіх своїх зусиль, аби Святий Дух осів подвижника в силі та дівстві та, як вогонь, спалив у ньому все нечисте. Коли це станеться, тоді чоловік духовно оживає - тільки тоді й стає людиною. Це - головна думка святого Макарія, навколо якої групуються всі інші.

113. Хто приходить до Бога і дійсно бажає бути послідовником Христа, той повинен мати конкретну мету - перемінитися, стати новим чоловіком, який не залишав би в собі нічого з колишнього ветхого Адама. Бо сказано: *Коли хтось у Христі, той нове створіння* (2 Кор. 5:17). (44,1)

114. Душа, яка правдиво вірить у Христа, повинна з нинішнього порочного стану перейти до стану іншого, доброго; теперішнє своє упосліджене єство перемінити в інше, Божественне, і стати завдяки силі Святого Духа створінням новим - благоугодним для Небесного Царства. Досягнути ж цього можуть тільки ті, що вірують, правдиво люблять Господа і зберігають усі Його святі заповіді. Якщо при Єлисейєві дерево, за природою легке на воді, несло на собі важке за природою залізо, - наскільки ж певніше Господь ще тут зішле легкого, благого й небесного Свого Духа, Який погрузлу у водах лукавства душу облежить, окрилить, занесе у небесну височінь і перемінить усе її єство. (44,5)

115. Як тіло без душі мертве й не може нічого робити, так без небесної душі - Духа Божого - душа мертва для Царства і без Нього не може робити того, що Боже. (30,3)

116. Хто прагне увірувати і прийти до Господа, тому потрібно молитись, аби ще тут прийняти Духа Божого, бо Він є життя душі. Господь для того і прийшов на землю, аби вже тут дати душі життя Духа Святого. (30,6)

117. Бог так полюбив тебе, що зійшов зі святих небес, прийняв на Себе твою природу та земне тіло, наповнив їх Божественним Духом Своїм, щоб і ти, тлінний, прийняв у себе небесну душу. І коли душа твоя з'єднається з Духом і небесна душа ввійде в твою душу, - тоді досконалий ти чоловік у Бозі, спадкоємець Його і син. (32,6)

118. Тому нам треба возлюбити Бога всім серцем своїм, всіляко намагатися досягати поступу в усіх чеснотах, невтомно та безнастанно просити Господа, аби цілковито й

досконало прийняти нам обітниці Духа Святого, - щоб оживотворились душі наші, поки ми ще в тілі. Бо якщо душа ще в цьому віці не прийме в себе святині Духа - за велику віру свою та молитви - і не стане причасницею Божого єства, сповнившись благо дати, завдяки якій можна непорочно й чисто зберігати всяку заповідь, - то не придатна вона для Царства Небесного. (44,9)

119. Через непослух першої людини прийняли ми на себе химерні для нашого єства, шкідливі пристрасті й тривалою звичкою обернули їх у свою нібито другу природу, тож знову - незвичайним даром Духа - потрібно вигнати з себе усе нікчемне і відновити в собі первісну чистоту. Якщо нині з вірою, молитвою та зреченням від світу не приймемо в себе тієї небесної любови Духа і єство наше, осквернене пороком, не пригорнеться до любови, тобто до Господа, то не буде освячене любов'ю Духа, не перетриває без спотикання, живучи за заповідями Господніми, - і не зможе здобути Царства Небесного. (4,8)

б) Хто, покаявшись, навернувся до Господа, тому після прийняття таїнства вже дана благодать. Але вона не в усіх однаково виявляється. Одних відразу осінює, а інших довго випробовує - і щойно тоді діє в них.

120. Безмежна й незбагненна премудрість Божа по-різному роздає благодать людському роду, випробовуючи свобідну волю кожного: аби виявилися ті, що люблять Бога всім серцем і заради Нього зносять усілякі небезпеки й труднощі. Бо деяких, що лиш приступлять з вірою і молитвою до Бога, - хоча ще живуть у світі, без труду, поту й виснаження, - випереджають дари Святого Духа. Втім, Бог дає благодать не без причини, не назавжди і не спонтанно, але з невимовної та незбагненої премудрости, щоби виявилися наміри і власна воля тих, хто швидко отримує Божу благодать, щоб, відчуваючи добродійство, милість й насолоду Божу, дану їм без їхніх власних трудів, - виявляли вони ретельність, невтомність, зусилля та плід любови, віддячивши за дарування, тобто цілковито посвятили себе Господу та сповнювали тільки Його святу волю, неухильно віддаляючись від усякого тілесного бажання. (29,1)

121. А іншим, хоч зреклися вони світу, відмовилися, за *Євангелієм*, од віку цього і з великою терпеливістю поступають в молитві, пості, ретельності та інших чеснотах, Бог не скоро дає благодать, заспокоєння та духовне дарування, немовби зволікаючи й удержуючи Свій дар. І це - не без причини, але з невимовної премудрости, випробовуючи волю людей, аби бачити, чи дійсно вірним та правдивим почитають вони Бога, Який обіцяв давати тим, що просять, і відчиняти двері життя тим, що стукають, - чи насправді увірували в Його слово, чи перебудуть до кінця в безсумнівній вірі, чи не перестануть з усією ревністю просити й шукати, чи не відвернуться од Бога в стражданнях та боязні, чи не піддадуться ліношам, впавши в невірство та безнадію, не перетерпівши до кінця. Одне слово - випробовує їхню волю й наміри. (29,2)

122. Бо кому не скоро дається, той - якщо Бог відкладає і бариться - ще більше розпалюється і ще сильніше бажає небесних благ. Щоденно побільшує велике жадання, старанність, невтомність, зусилля, усі свої чесноти, голод і спрагу - тільки би отримати благодать. Не слабне від блудних помислів, що гніздяться в душі, не впадає у лінивість, не-терпеливість і відчай. Спокушуваний зволіканням, не байдужіє від думки, що її підкидає лукавий: «Коли-то вже дістану благодать Божу?», - і через це не стає недбалим. Навпаки, коли Господь відкладає і бариться, випробовуючи людську віру й любов, тоді чоловік - ще стрімкіше і сумлінніше - неослабно й невтомно повинен шукати дару Божого, раз увірувавши й переконавшись, що неоманливим і правдивим є Бог, Який обіцяв давати благодать Свою тим, хто її просить з вірою та з усякою терпеливістю до кінця. (29,3)

123. Вірні душі вважають Бога вірним та істинним і за істинним словом переконалися, що *Господь правдивий* (Йоан 3:33). Тож досвідчують самі себе - в чому мають вони нестачу: чи в праці, чи в зусиллі, чи в старанності, чи у вірі, чи в любові. Так перевірівши себе ретельно, всіма силами стараються догоджати Господу, знаючи, що *Бог - правдивий* і не

залишить їх без духовного дару, якщо до кінця будуть терпеливо служити Йому, і ще перебуваючи в тілі, сподобляться небесної благодати й отримають вічне життя. (29,4)

124. Таким чином усю свою любов скеровують до Господа, Його Єдиного чекають, лише в Ньому Єдиному шукають упокоєння і розради. Зрікшись усього, не втішаються нічим у цьому світі. Добровільно зв'язують себе, постійно опираються земним помислам, сподіваються тільки Божої помочі та Божого заступництва - з надією, що тоді вже Сам Господь буде таємно діяти в їхніх душах, старанних і терпеливих, допомагаючи, охороняючи й підтримуючи в них усякий плід чеснот. Бо є межі, міра і вага свободної волі, любови й прихильності до всіх Його святих заповідей. Тож душі, які сповняють міру любови і боргу свого, сподоблюються Царства й вічного життя. (29,5)

в) Загальний закон благодати - не відразу довіряти собі. Це пояснює святий Макарій на багатьох прикладах з Божественного Писання.

125. Духовне діяння Божої благодати в душі звершується довготерпеливістю, премудрістю і таємним спогляданням ума, коли людина багато років терпляче подвизається. Благодать виявляється в ній досконало аж тоді, коли її власне волевиявлення після тривалого випробування стане угодним Духові й з часом виявить досвідченість і терпеливість. Наочні приклади цього подамо з *Богонадхнених Писань*. (9,1)

126. Сказане підтверджує історія старозавітного Йосифа. Скільки часу, скільки років пройшло, заки сповнились видіння та Божа воля щодо нього! А до того як багато труднощів, скорбот і випробувань зніс Йосиф! Коли ж усе мужньо перетерпів, виявився досвідченим і вірним слугою Божим, - тоді вже став управителем Єгипту, нагодував свій рід. Так сповнились і пророцтва про невидиме, і та воля Божа, про яку задовго до великого провидіння було провіщено. (9,2)

127. Подібно було і з Давидом. Господь руками пророка Самуїла помазав його на царя. І коли був уже помазаний, тоді, гонений Саулом, мусів рятуватися від смерти втечею. І де Боже помазання? Де скорє сповнення обітниць? Господній помазанець терпів нестерпні скорботи, переховуючись у пустині. Не мав навіть щоденного хліба і змушений був ховатися од Саула в поган. У такій скруті перебував той, кого Бог помазав на царя! Через багато років, після многих досвідчень, горя та спокус, які великодушно терпів і зносив (всеціло покладаючись на Господа), про що сам посвідчив: «Що вчинив зі мною Бог пророчим помазанням і про що сказав, - те безсумнівно повинно здійснитись», - сповнилась нарешті воля Божа, і після багатьох випробувань зацарював Давид; явним стало *Боже слово*, і помазання Пророка виявилось надійним та правдивим. (93)

Подібно було з Мойсеєм, Авраамом та Ноем. (9,4.5.6)

128. Ці приклади з *Писань* ми навели як доказ, що Божа благодать діє в людині, і її душа прийме дари Святого Духа, Якого сподоблюються тільки вірні душі після тривалого боріння, сильного страждання і великодушності, після спокус та випробувань, коли свободне волевиявлення буде досвідчене всілякими скорботами й нічим не образить Духа, але з поміччю благодати буде в усьому згідне із заповідями. Тоді воно звільниться від пристрастей, прийме повноту духовного всиновлення, а також - духовного багатства і такого розуміння, яке не від світу цього і причасниками якого стають правдиві християни. Тому такі люди відрізняються від людей світу цього. (9,7)

129. Тож приготуймося з доброї волі та з великою охотою йти до Господа, стати послідовниками Христовими, щоб виконувати волю і заповіді Його. Зрікшись світу, віддаймо душі свої єдиному Христові, про Нього одного стараймося, Його Єдиного шукаймо. Якщо ж через свою тілесну неміч не зможемо в усьому бути послухними Богові, то принаймні нехай ум наш не віддаляється від Господа, - але любить, шукає і стремить до Нього. Так подвизаючись умом, правильно мислячи, ідучи дорогою правди і завжди будучи уважними до себе, - осягнемо обітування Духа Божого і через благодать визволимося од загибелі в темряві пристрастей, якими одержима душа. Тоді станемо гідними вічного

Царства, сподобимося блаженствувати з Христом цілу вічність, прославляючи Отця і Сина і Святого Духа навіки. Амінь. (9,13)

г) *Кожного, хто постановив служити Богові, чекають спочатку труднощі - стан, коли людина тільки силою своєї розумної волі спонукує себе на всяке добре діло і стримує себе від усього поганого. Отож, ти рішився? Тоді змушуй себе до всього доброго й опирайся всьому злему.*

130. Хто бажає приступити до Господа, сподобитися життя вічного, стати обителлю Христовою, сповнитися Духом Святим, аби могли приносити плоди Духа, чисто і бездоганно виконувати заповіді Христові, - той передусім повинен гаряче увірувати в Господа й цілковито віддати себе під опіку заповідей Його, відрікшись од світу, щоби розум не переймався нічим видимим. Такому потрібно безнастанно перебувати на молитві, з вірою очікуючи Господа та Його помочі, маючи це за єдину ціль свого ума. Гріх живе в нас, тому треба *змушувати* себе до всякого доброго діла, виконувати всі заповіді Господні. Потрібно бути смиренномудрим перед усякою людиною, вважати себе нижчим та гіршим від усіх. У людей не шукати собі, як написано в *Євангелії*, чести, похвали чи слави, але завжди, маючи перед очима єдиного Господа і Його заповіді, Йому Єдиному бажати вгодити у покорі серця, бо каже Господь: *Навчіться від Мене, бо Я лагідний і сумирний серцем, тож знайдете полегшення душам вашим* (Мт. 11:29). (19,1)

131. Нехай привчається, наскільки можливо, бути добрим і милосердним, як каже Господь: «Будьте добрі й милосердні, як і *Отець ваш* Небесний *милосердний*» (Лк. 6:36). А в пам'яті хай зберігає - як взірець - смиренність Господа і життя Його, лагідність у поведженні з людьми. Хай перебуває в молитвах, завжди вірує і благає, аби Господь прийшов і вселився в нього, удосконалив і зміцнив його в дотриманні всіх заповідей Своїх, щоби Сам Господь став обителлю душі його. Наскільки тепер примусить серце своє, настільки колись буде робити все добровільно, привчивши себе до добра і завжди пам'ятаючи про Бога, безнастанно очікувати Його з великою любов'ю. Тоді Господь, бачачи добру волю і старанність людини, що змушує себе, серце своє навіть проти власної волі неухильно прямувати до добра, покори, лагідності, любови, - помилує, визволить її від ворогів і гріха, сповнить її Духом Святим. Тоді вже без зусилля й труду, з правдивою радістю виконуватиме людина всі заповіді Господні, або, краще мовити, Сам Господь творитиме у ній заповіді Свої, і вона щедро приноситиме плоди Духа Святого. (19,2)

132. Тому, хто приступає до Господа, потрібно схилити себе до всякого добра: примушувати себе до любови, якщо хтось ще не має любови, до лагідності, якщо хтось не має лагідності, спонукувати себе до милосердя, щоб милостивим серцем уміти терпіти зневагу. Коли ображають, - бути великодушним, коли принижують або зневажають, - не обурюватися, як сказано: *Самих себе не відомщайте* (Рим. 12:19). Потрібно змушувати себе до молитви, якщо хтось не має духовної молитви. Тоді Бог, бачачи, що людина так подвизається і навіть проти бажання серця із зусиллям приборкує себе, - дасть їй правдиву духовну молитву, правдиву любов, правдиву лагідність, *утробу щедрот*, правдиву доброту - сповнить її плодом духовним. (19,3)

133. Якщо хтось спонукує себе до самої лише молитви, щоби відчутти молитовну благодать, але не змушує себе до лагідності, смиренномудрости, любови та здійснення інших заповідей Господніх, не докладає трудів і зусиль, щоб досягнути успіху в них, - то, на його прохання, почасти дається йому духовна молитва, але за вдачею своєю залишається він таким, яким був раніше. Не має він лагідності, бо не шукав труду й не готував себе стати лагідним; не має смиренномудрости, бо не просив і не змушував себе до того; не має любови до всіх, бо, просячи молитви, не турбувався про любов і не силкувався здобути її. (19,4)

134. Хто не має цих чеснот, не привчив, не приготував себе до них, той якщо і прийме молитовну благодать, - втратить її, впавши від зарозумілосте, або не досягає успіху й не зростає в молитовній благодаті, дарованій йому, оскільки не з усього серця виконує заповіді

Господні. Бо обителлю і упокоєнням Духа є смиренномудрість, любов, лагідність та інші заповіді Господні. (19,6)

135. Хто бажає правдиво догоджати Богові, прийняти від Нього небесну благодать Духа, зростати й удосконалюватись у Дусі Святому, той повинен спонукувати себе виконувати всі заповіді Божі й підкоряти серце навіть проти волі його, як сказано: *Тому всі Твої заповіді я визнаю за справедливі, кожну неправедну стежку ненавиджу* (Пс. 119:128). (19,7)

г) Змушувати себе до добра - один бік подвижництва. Другим є - опиратися поганому в собі, що є боротьбою духовною. Про неї так вчить святий Макарій:

136. Хто бажає істинно догодити Богові та дійсно зненавидіти огидну злобу, тому треба боротися двояко, а саме: у видимих справах цього світу віддалятися од земних забав, залюбленості у світські зв'язки та гріховні навички; а невидимо - боротися із самими духами злоби, про яких сказав Апостол: *Нам бо треба боротися не проти тіла й крові, а проти начал, проти властей, проти правителів цього світу темряви, проти духів злоби в піднебесних просторах* (Еф. 6:12). (21,1)

137. Людина - через те, що переступила заповідь і була вигнана з раю - зв'язана подвійними кайданами. В цьому світі - життєвими справами, любов'ю до світу, тобто до тілесних утіх і пристрастей, до багатства й слави, до майна, до жінки, дітей та рідних, до батьківщини, до місця й одеж, одне слово, до всього видимого, від чого *слово Боже* велить відмовитися з власної волі (бо людина до всього видимого прив'язується з доброї волі), щоби, звільнивши себе від усього того, могла вона стати досконалим виконавцем заповіді. Невидимо ж облутують, обкопують, затемнюють й оковами тьми зв'язують душу духи злоби. (21,2)

138. Тож коли хтось, почувши слово Боже, приступить до подвигу, відкине од себе життєвські діла та мирські зв'язки, зречеться усіх тілесних втіх, -тоді, постійно думаючи про Господа, дізнається, що в серці його точиться інша боротьба, інший потайний опір, інша війна помислів - від лукавих духів, і що призначено йому інший подвиг. І лише з безсумнівною вірою та великою терпеливістю безнастанно взиваючи Господа, очікуючи від Нього помочі, можна ще тут отримати внутрішнє звільнення з тенет, кайданів, перепон лукавих духів, тобто - від таємних пристрастей. (21,3)

139. Ця боротьба може бути припинена благодаттю й силою Божою, оскільки сама людина не може визволитися від суперечностей і блукання помислів, від невидимих пристрастей та підступів лукавого. Якщо хтось прив'язаний до видимих речей цього світу, облутує себе різними земними зв'язками та захоплюється шкідливими пристрастями, - то не спізнає він, що всередині нього точиться інша боротьба, інша битва, інша борня. Якби людина із зусиллям поборолася і визволила себе від цих видимих мирських кайданів, земних турбот і тілесних утіх та почала наполегливо наближатися до Господа, покинувши світ, - тоді пізнала б усередині себе боротьбу пристрастей, внутрішню борню і лукаві помисли! Якщо ж не відречеться рішуче од світу, не відмовиться всім серцем від земних бажань і не захоче всеціло пристати до Господа, то не розпізнає обману сокровенних духів злоби і таємних шкідливих пристрастей, але залишиться чужою сама собі, бо їй невідомі її болячки. Тож, маючи в собі таємні пристрасті, не усвідомлює цього, але ще й добровільно прив'язується до видимого і чіпляється до мирського. (21,4)

140. А хто правдиво подвизався, зрікся світу, скинув із себе земне ярмо, визволився від суєтних бажань, тілесних утіх, слави, влади і людських почестей та всім серцем віддаляється й далі од цього всього, той - коли Господь в цьому явному подвигу таємно йому помагає і коли він сам цілковито, тобто тілом й душею, укріпився й постійно служить Богові - бачить у собі опір, таємні пристрасті, невидимі зв'язки, сокриту боротьбу, приховане боріння і таємний подвиг. Тож випросивши у Господа і прийнявши з неба духовну зброю, яку перечеислив блаженний Апостол: *браню справедливості, шолом спасіння, щит віри й меч*

духовний (Еф. 6:14-17), і озброївшись нею, зможе протистояти таємним лукавим підступам диявола. Здобувши собі цю зброю молитвою, стражданням, проханням, постом, а понад усе - вірою, зможе успішно боротися з початками, властями і світодержцями. Таким чином перемагаючи супротивні сили з поміччю Духа та власною старанністю в усіх чеснотах, - стане гідним життя вічного, прославляючи Отця і Сина і Святого Духа. Йому слава й влада навіки! Амінь. (21,5)

141. Дехто каже, що Господь вимагає від людей тільки явних, видимих плодів, а таємне сповняє Сам Бог. Насправді це не так. Навпаки, наскільки приборкуємо себе зовнішньо, - настільки повинні навчачучи тебе, - в самих скорботах промишляє для тебе благодать. І після випробувань та боротьби дасть тобі пізнати Себе і покаже, що для твоєї ж користи допуслав, аби ти страждав. Як синові багатого чоловіка, доки наставник карає його, то все - і навчання, і кари, і труди - видається важким й непосильним, аж доки сам стане мужем і тоді вже починає дякувати вихователеві, - так і благодать поступово вчить, доки не досягнеш досконалости мужа. (33,10)

д) Великий труд чекає на того, хто рішився працювати для Господа, тому необхідно, крім безжалісного до себе налаштування, бути ще й розсудливим, уважним та обережним.

147. Хто бажає сумлінно та досконало провадити християнське життя, той зобов'язаний турбуватися передусім про душу свою і розуміти значимість її, щоби, здобувши здатність розрізняти добро й зло, - розпізнавати те невластиве, що до чистої природи проникає ззовні, жити правильно, без спотикання і, користуючись розсудливістю, як очима, не заприятнюватись і не вступати в згоду з намовами пороку, - сподобитись таким чином Божественного дару та стати гідним Господа. (4,1)

148. Тіло має своїм дороговказом очі, які бачать і ведуть усе тіло правильною дорогою. Уяви собі, що хтось іде темними лісистими місцями, що заросли терням, де і вогонь загороджує дорогу, і мечі встромлені, й урвища та багато вод. Якщо подорожній спритний, обережний і не з лякливих, то завдяки своїм очам, як світильнику, успішно долає ці загрозові місця, руками й ногами всіляко притримує свій одяг, аби не подерти його між деревами й терням, не забруднити та не зачепитись за мечі. Очі, слугуючи світлом для всього тіла, вказують йому дорогу, щоби не розбилось воно в урвищах, не втопилось у водах чи не зазнало якоїсь шкоди в іншому підступному місці. Спритний і сміливий подорожній, обережно підбравши свій одяг, уважно вдивляючись уперед, - і себе, й одяг зберігає неушкодженими. Якщо ж тими місцями проходить людина недбала, лінива, безпечна, неповоротка, бездіяльна, - то її одяг, розвіваючись туди й сюди (бо в подорожнього забракло розуму притримувати його), рветься об сучки й терня, займається від вогню, роздирається об мечі й брудниться у баговинні. Одне слово, чудова нова одежа дуже скоро нівечиться від неухважности, непередбачуваности та лінивства свого власника. А якщо подорожній не буде ще й пильно дивитися вперед, то й сам упаде в рів або втопиться у водах. (4,2)

149. Подібно й душа, несучи на собі - ніби прекрасний хітон - одягу тіла і маючи в собі розсудливість, яка дає спрямування і їй, і тілові, коли проходить лісистими і тернистими дорогами життя, серед баговиння, вогню, урвищ, тобто похоти, втіх та інших небезпек цього світу, - повинна тверезо, мужньо, дбайливо й уважно остерігатися усього цього й постійно берегти себе. А щоб тілесний хітон не роздерся на лісистих і тернистих дорогах цього світу від турбот, браку часу та земних забав, не згорів від вогню похоти, - то зодягнена в нього душа відводить око від усього того, щоби не бачити лукавства, а також закриває вуха, щоби не чути пересудів, стримує язик від суєтних розмов, руки й ноги - від поганих діл, бо душі дана воля відвертати тілесні члени і не допускати їх до поганих видовищ, до слухання чогось лукавого і сороміцького, до непристойних слів, до світських і лукавих занять. (4,3)

150. Господь, бачачи мужню відмову людини од життєвих утіх, земних забав, турбот, зв'язків та суєтних помислів, - подає їй Свою благодатну поміч і без вади зберігає душу її, яка досконало прямує теперішнім лукавим віком до вічності. Така душа від Бога й Ангелів

удостоюється небесних похвал за те, що достойно зберегла себе і хітон свого тіла, відвертаючись од усяких світських бажань, і з поміччю Божою прекрасно звершила свій шлях на поприщі цього світу. (4,4)

151. Якщо хтось через недіяльність й безпечність неухважно ходить у цьому житті та з власної своєї волі не відвертається од усякого мирського пожадання, не шукає, не бажає єдиного Господа, -то хітон тіла його рветься від терня і дерев цього світу, горить вогнем похитливості, осквернюється брудом утіх. Така душа в день суду буде позбавлена сміливого уповання на Бога, бо не зберегла чистою свою одіж, але опоганила, розгубила її серед спокус цього світу. За це буде вигнана з Царства. Бо що зробить Бог із тим, хто добровільно віддає себе світові, спокушається його втіхами чи блукає, кружляючи у видимому?.. Поміч Своєю Бог подає тому, хто, відвертаючись од земних утіх та колишніх звичок своєї зіпсутої природи, стремить думками завжди до Господа і, зрікаючись себе самого, шукає Його Єдиного. Бог зберігає того, хто в дебрах світу цього завжди і всюди остерігається сітей і тенет, хто живе тверезо, праведно й чесно в нинішньому віці (Флп. 2:12), обережно обходить пастки, капкани й похоті віку цього, шукає Господньої помочі та з милости Господньої надіється спастися благодаттю. (4,5)

е) Натхнення до праці трудівник повинен черпати в надії та непохитному переконанні, що Господь, бачачи старанність і вірність його душі, дасть їй Святого Духа, Сам з нею злучившись. На цьому дуже часто наголошує святий Макарій, і майже кожне його повчання про труди зводиться до цієї святої надії.

152. За будь-яку працю в цьому світі люди надіються отримати винагороду. Якщо хтось засумнівається, чи матиме хосен зі свого труду, то безкорисна тоді та праця йому. Хлібороб сіє з надією зібрати урожай і, очікуючи його, зносить труд, як і сказано: *Хто оре, мусить орати в надії* (1 Кор. 9:10). Хто бере жінку, має надію на спадкоємців. Купець задля прибутку пускається в море, незважаючи навіть на небезпеку чи певну смерть. Так і з Царством Небесним. Людина, надіючись, що просвітяться її сердечні очі, віддає саму себе, щоб лише віддалитися од діл житейських, провадить життя в молитвах і благаннях, очікуючи Господа - коли прийде та очистить її від гріха, який ще живе в ній. (14,1)

153. Християнин повинен уповати, радіти та очікувати майбутнє Царство, кажучи: «Якщо не сьогодні, то завтра буду спасений». Хто садить виноград, то ще задовго до врожаю, коли ще нема вина, - наочно уявляє собі точило, підраховує в умі прибутки, тішитися надією і з тим береться до праці. Отож надія та сподівання змушують людину старанно працювати, хоча, крім витрат, не має вона ще жодного зиску. Подібно домобудівник та хлібороб вкладають перше великі кошти, надіючись на майбутній прибуток. Так і тут: якщо людина не буде наперед радіти надією, що осягне спасіння й життя, то не зможе перетерпіти скорбот, боротьби, ярма й вузької дороги. А надія й радість від очікування будучих благ допомагають їй трудитися, терпіти скорботи теперішнього життя, нести на собі ярмо і йти вузькою дорогою. (26,11)

154. Віруючій людині треба просити Бога, щоби змінилось її серце. До єдиного Господа вознести ум свій і помисли, не думати про ніщо інше, тільки про Бога, чекати на Нього, бажати Його. Тому хай душа збере і втихомирить - як жвавих дітей - розсіяні гріхом помисли, хай уведе їх до дому тіла свого; безнастанно в пості та з любов'ю очікує Господа, коли Він прийде і дійсно збере її в одно. Оскільки будучність нікому невідома, то хай людина ще більше надіється, беззастережно поклавши своє уповання на Керманіча, бо сказано: «Не бійся, *Я йду поперед тебе, вирівнюючи гори. Я трощу бронзові ворота, ламаю залізні засуви*» (Іс. 45:2). *Гляди, щоб у твоєму серці не вродилась грішна думка беззаконня* (Втор. 15:9). Не кажи в серці своєму: *Люд цей великий, численний і міцний* (Втор. 2:21). (31,1-2)

155. Якщо не розлінуємося і не вчинимо з себе пасовиська для незліченних грішних думок, але волею своєю привернемо ум свій, спонукуючи думки прямувати до Бога, то, без

сумніву, Господь прийде і дійсно збере нас до Себе, - бо все догодження і служіння залежить від помислів. Тому намагайся годити Богові, завжди внутрішньо Його очікуй, шукай у помислах та спонукуй волю свою безперестанно до Нього стреміти. Бо наскільки ти змушуєш ум свій шукати Його, настільки і навіть ще більше спонукується Господь власним Своїм милосердям та благодаттю прийти до тебе й облежити тебе. Він стоїть і вивчає ум, помисли і думки твої, спостерігає, як шукаєш Його: чи з усієї своєї душі, чи не ліниво або недбало. (31,3)

156. Коли побачить, що ревно шукаєш Його, тоді з'явиться і відкриється тобі, подасть поміч Свою і визволить тебе від ворогів твоїх. Тому вознеси тіло своє, збудуй жертвник, зложи на нього всі помисли свої й благай Господа, щоби послав із неба невидимий вогонь великий, який пожер би жертвник і все, що на ньому. І падуть усі священники Ваалові, тобто супротивні сили. Тоді побачиш маленьку хмарку, завбільшки з долоню людську, з якої злине на душу потужний дощ (1 Цар. 18:44), тоді сповняться на тобі обітници Божі, як сказано в Пророка: *Того дня Я підведу розвалену Давидову халупу, поправлю в ній проломи, підійму її румовища. Я відбудую її, як була за днів днедавніх* (Ам. 9:11). (31,4.5)

є) Подобиць подвижницьких трудів святий Макарій не заторкує, бо їх практикували ті, до кого звертав він свої бесіди. Святий лише перераховує їх. Це - піст, чування, усамітнення, праця, послух, взаємне спомагання, терпеливість. Тільки про молитву говорить він докладніше, бо вона - провідниця всіх чеснот і подвигів, спадкоємиця Духа Святого.

157. Про зовнішнє подвижництво і про те, який спосіб життя є найвищим і найпершим, - знайте, улюблені, таке: всі чесноти одна від одної залежать і пов'язані між собою, як кільця духовного ланцюжка: молитва - від любови, любов - од радості, радість - від лагідности, лагідність - од покори, покора - від служіння, служіння - від надії, надія - від віри, віра - від послуху, послух - од простоти. Так і погані діла походять одне від одного: ненависть - від дратівливости, дратівливість - од гордості, гордість - од пихи, пиха - від невір'я, невір'я - від жорстокосердя, жорстокосердя - од недбальства, недбальство - від лінивства, лінивство - від нудьги, нудьга - від нетерпеливості, нетерпеливість - од сластолюбства. Інші пороки також між собою пов'язані, як поєднані між собою й одна від одної залежать чесноти. (40,1)

158. Головним же в кожній добрій справі й вершиною заслуг є старанна молитва. Щоденно молячись до Бога, можемо здобути й усі інші чесноти. Ті, що сподобились такої молитви, - спілкуються в Божій святості та духовній дієвості в невимовній любові до Господа. Бо хто щоденно перебуває на молитві, той духовною любов'ю до Бога розпалюється до божественної відданості та полум'яного бажання і приймає благодать духовної освячуючої досконалості. (40,2)

159. Не через тілесний навик, не зі звички співати, мовчати, схилити коліна треба нам молитися, але, тверезо розважаючи умом, очікувати, коли Бог прийде й відвідає душу на всіх її стежках і дорогах та в усіх її почуттях. Отже, деколи треба мовчати, іноді ж - взивати й молитися з благанням, тільки щоби ум був утверджений в Бозі. Бо як тіло, коли що-небудь робить, цілковито зайняте тільки цим ділом, і всі члени його один одному допомагають, так і душа хай всеціло посвятить себе молитві та любові Господній, не розважаючись і не кружляючи в помислах, але очікуючи приходу Христа. Тоді Сам Господь просвітить її, навчить істинно просити, подасть чисту, гідну Бога духовну молитву та поклоніння в душі й правді. (33,1.2)

160. Ті, що приступають до Господа, повинні сповняти молитви у безмовності, мирі й великому спокої, взивати до Господа не криками непристойними та безладними, але сокрушеним серцем та тверезими помислами. Божому слугі не личить суетність, але лагідність і мудрість, як сказав Пророк: *Та ось на кого Я дивлюсь ласкаво: на вбогого й скрушеного духом, і на того, що тремтить перед Моїм словом* (Іс. 66:2). Бачимо також, що хоч при Мойсеєві та Іллі, коли являвся їм Бог, численно служили і труби, й сили перед Його

Владарською величністю, але прихід Господній виявлявся не в тому, а - в мирі, безмовності й спокої. Бо сказано: *По землетрусі - вогонь, та не й у вогні Господь!* (1 Цар. 19:12). А цим засвідчується, що спокій Господній - в мирі та благодаті. (6,1.2)

161. Справжня підвалина молитви така: уважність до помислів своїх і сповнення молитви в глибокій безмовності й мирі. Людині, яка молиться, треба всю свою увагу звернути на помисли: те, що служить поживою лукавим думкам, - відсікати, а мисленно стреміти до Бога і не задовольняти бажання помислів, але всі думки звідусіль збирати в одне, розрізняючи природні помисли від лукавих. Грішна душа ніби уподібнюється до великого лісу на горі або до очерету на ріці чи до хащі з терня й дерев; тому ті, що проходять тим місцем, повинні простягати руки вперед та з великими труднощами розсувати перед собою гілля та простувати свій шлях. Так і душу оточує цілий ліс помислів, нав'язаних супротивною силою. Тому потрібна велика старанність та уважність ума, щоби розпізнати чужі помисли, нав'язані супротивною силою. Уважні до помислів увесь подвиг у молитвах сповняють внутрішньо. Такі люди своїм розумінням і міркуванням можуть досягати успіху, відбивати лукаві помисли, що в них постають, і ходити за волею Господньою. (6,3.4)

ж) Святий Макарій особливо застерігає Господніх подвижників не зупинятися лише на зовнішній діяльності. Завданням зовнішнього подвижництва є навик до всіх чеснот, проте не для того, щоби на цьому і спинитися, але використати для розвитку внутрішнього життя і набуття Духа Святого. Але багато людей тільки зовнішнього досягають, доходять лише до справного поводження, а на серце не звертають уваги і Духа благодати не шукають. Тому-то хоч і трудяться, але плоду не приносять. Цього найбільше радить остерігатися святий Макарій.

162. Багато людей, прискіпливо дбаючи про зовнішнє, вправляються в науках і турбуються про правильне життя, гадаючи, що в цьому - досконалість. Вони не заглиблюються в серце своє й не помічають у ньому пороків. Втім, у наших членах є корінь пороку, співмірний внутрішній порочній думці, - і у власній хаті ховається розбійник, тобто сила супротивна. І якщо хтось не бореться з гріхом, то внутрішній порок, поступово розвиваючись і міцніючи, штовхає людину до явних гріхів та втілює їх на ділі. Бо зло - як отвір джерела - завжди виштовхує зі себе струмінь. Тому намагайся утримувати потоки пороку, аби не впасти в безодню лиха. (15,46)

163. Світ страждає на недугу пороку і не знає того. Нечистий вогонь розпалює серце, пронизує всі члени і вабить людей до розпусти й тисячі злих діл. І ті, що в серці внутрішньо відгукуються, роздражнюються і насолоджуються нечестивим вогнем, - чинять розпусту; а коли зло таким чином знайде собі поживу, - впадають і в явний блуд. Те саме стосується захланности, пихи, гордості, ревнощів, дратівливости. Як запрошеному на обід пропонується розмаїття страв, так і гріх закликає покуштувати всього, - і тоді спокушена душа обтяжується. (15,48)

164. Чи може хтось сказати: «Я пошу, став подорожнім на цій землі, роздав майно своє, отже - вже святий?» Стриманість від поганого ще не є досконалістю. Хіба ввійшов ти вже в упосліджений ум свій і вбив змія, який притаївся в глибині помислів твоїх, гніздиться й умертвлює тебе в прихованих криївках і сховищах душі, бо серце - безодня? Хіба умертвив ти його і виригнув із себе всяку нечистоту, яка в тобі є? Усі побожні люди, закон, Апостоли і пришестья Христове мають за мету очищення. Кожен чоловік - і юдей, і грек - любить чистоту, але не може самотужки стати чистим. Тому треба дошукатися, як можна осягнути чистоту серця. Це можливо лише з поміччю Розп'ятого за нас. Він - *путь, істина і життя*, двері, перлина, живий небесний хліб. Без цієї істини ніхто не пізнає правди і не спасеться. Тому-то як у міркуваннях зовнішньої людини та речей видимих відрікся ти од усього й роздав майно своє, так, - якщо маєш знання й силу слова, - і в мирській мудрості повинен усе від себе відкинути, все мати за ніщо. Щойно тоді зможеш повчати себе справжньою

мудрістю, що не в красі слів, але в силі святого хреста. (17,15)

165. Найголовніше завдання борця й подвижника - ввійшовши в серце, воювати зі сатаною, зненавидіти себе, зректися душі своєї, опиратися звичним своїм бажанням, помислам, боротися зі самим собою. (26,12)

166. Якщо зберігаєш тіло своє від розтління й розпусти, а внутрішньо чужоложиш і чиниш блуд у помислах своїх, то перелюбник ти перед Богом, і не принесе тобі користи дівственне тіло твоє. Коли юнак, хитрістю спокусивши дівицю, збезчестив її, то мерзенною стає вона своєму женихові - через перелюб; так само й безтілесна душа, спілкуючись зі змієм, що живе в ній, лукавим духом, - блудодійствує перед Богом. І написано: *Кожний, хто дивиться на жінку з пожаданням, той уже вчинив перелюб з нею в серці своїм* (Мт. 5:28). Є розпуста тіла і є розпуста душі, яка приступає до спілкування із сатаною. Та ж сама душа може бути спільницею і сестрою або демонів, або Бога й Ангелів і, чинячи перелюб із дияволом, стає вже нелюбою для Небесного Жениха. (26,13)

167. Неодноразово наводили ми притчу про хлібороба, який, посіявши насіння в землю, очікує дощу з неба. І якщо не з'явиться хмара й не подують вітри, хліборобська праця не принесе жодної користи, і насіння буде лежати в землі даремно. Застосуй це й до духовного. Якщо людина обмежиться лише своїм зусиллям і не прийме вишнього в єство своє, то не зможе принести достойних плодів Богові. В чому ж полягає діяння самої людини? В тому, аби відмовитися, віддалитися од світу, перебувати в молитвах, чуванні, любити Бога і ближніх. Це її діло. Але якщо обмежиться вона своїм діянням й не буде надіятися на поміч згори, якщо не повіють на її душу вітри Святого Духа, не з'явиться небесна хмара, не зійде з неба дощ і не зросить душі, - то людина не зможе принести достойних плодів Господу. (26,19)

з) До зовнішньо вправних святих Макарій зачисляє передусім книжників, які з книг і розмов пізнали істину, тлумачать її, але за саме діло не беруться, тому й відстають в духовному знанні навіть від неуків, і їхні роздуми не є поважними.

168. Хто мовить про духовне та не спізнав його сам, той уподібнюється до чоловіка, який в полудень іде пустинею і уявляє джерело, з якого п'є, тоді як у самого пересохли вуста і язик від спраги, або до людини, яка говорить про мед, проте сама його не куштувала і не відчула всієї солодкості його.

Тож коли хтось говорить про досконалість, радість чи безстрастя, не зазнавши всієї їхньої благодатної дії на собі, то насправді все буває не так, як він говорить. Бо коли чоловік часом сподобиться хоч почасти приступити до діл подвижництва, тоді визнає: «Не так виявилось, як думав я. Інакше міркував я, по-іншому діє Дух». (17,12)

169. Одна річ - бесідувати про хліб і трапезу, цілком інша - їсти по-справжньому, насититись, підкріпивши усі свої члени. Одна річ - на словах поговорити про солодке пиття, а зовсім інша - пити, зачерпнути із самого джерела, й втамувати спрагу. Одна річ - розмірковувати про війну, мужніх бійців і воїнів, інша ж - піти самому до війська, боротися з ворогами, наступати і відступати, приймати і завдавати ударів та здобувати перемогу. Так і в духовному: одна річ - лише знанням і розумом пояснювати сказане, а інша - справді, без сумніву, внутрі, в умі своєму мати скарб - благодать і діяння Святого Духа. Ті, що вимовляють одні тільки слова, - пишаються, гордяться своїм розумом. (27,12)

170. У світі, коли оголошено війну, вчені й знатні люди, боячись смерти, залишаються вдома, а на війну йдуть бідні простолюдці й, здобувши перемогу над ворогами, дістають від царя нагороди й вінці, досягають почестей й гідности, а ті великі люди опиняються позаду них. Так буває і в духовному. Неуки, почувши один раз слово Господнє, з правдолюбним помислом сповняють його на ділі, приймаючи від Бога духовну благодать, а мудрі й ті, що заглиблюються у тонкості, - уникають борні й не досягають поступу, зостаючись позаду тих, хто бореться й перемагає. (43,8)

і) Отож усіляко треба намагатися здобути Духа благодати. Бо якщо Його нема в тобі, то всі жертви й труди твої є ніщо, і в час відходу схоплять тебе біси і втягнуть до безодні своєї. А в кого є Дух, - той віджене їх.

171. Якщо чоловік заради Господа покине рідних своїх, зречеться світу цього і всіх насолод його, майна, батька й матері, розігне себе самого, стане перехожим, убогим, що нічого не має, але замість мирського спокою не знайде в собі Божественного, не відчує в душі своїй духовної потіхи, натомість тлінних одеж не зодягне внутрішньої своєї людини в ризу Божественного світла, замість колишніх земних балачок беззастережно не спізнає в душі своїй спілкування з небесним, замість видимої потіхи цього світу не буде мати в собі радості духа, втіхи небесної благодати й не насититься в душі, як написано, Божественним, - *в моїй правді лице Твоє побачу, і насичусь видом Твоїм* (Пс. 17:15), одне слово, якщо замість тимчасової втіхи не здобуде ще нині в душі своїй жаданої нетлінної солодкості, то такий - сіль вивітріла, жалюгідніший від усіх людей, який і земного позбувся, і Божественного не набув, не спізнав, за діянням Духа, у внутрішній своїй людині Божественних Таїн. (49,1)

172. Людина, думаючи, що може чинити щось сама по собі, розпочинає якесь діло, докладає багато зусиль, щоб його виконати, опирається тільки на власні сили й сподівається, що сама, без співдіяння Духа, може довести справу до кінця. Та дуже прогрішується в цьому, бо не потрібна для небесних обителів і Царства та душа, котра вважає, що своїми силами, без Духа, може досягнути поступу в досконалії чистоті. Якщо людина, перебуваючи під впливом пристрастей, не приступить до Бога, не відмовиться од світу, не увірує з упованням і терпінням, що прийме якесь незвичне для власного єства добро, тобто - силу Духа Святого, і якщо не зійде від Господа з вишніх небес в душу її життя Божественне, - то не відчує вона істинного буття, не протверезіє від матеріального сп'яніння. Бо осяяння Духа не заблищить у потьмареній душі, не засяє в ній святий день і не пробудиться така душа від найглибшого сну незнання, аби правдиво пізнати Бога - Господньою силою і діянням благодати. (24,5)

173. Якщо хтось прагне увірувати й прийти до Господа, тому потрібно молитися, щоби ще тут, на землі, прийняти Духа Божого. Святий Дух є життям душі, і для того прийшов Господь у світ, щоби вже тут, на землі, дати душі життя - Святого Духа, як сказано: *Віруйте у світло, щоб світла синами вам стати* (Йоан 12:36), *бо ніч надходить, за якої ніхто не зможе діяти* (Йоан 9:4). Тому, якщо людина тут не шукала і не прийняла життя душі, тобто - Божественного світла Духа, то, виходячи з тіла, душа її спрямовується вже на ліву сторону темноти, не входячи до Небесного Царства, а знаходить кінець свій у пеклі з дияволом та ангелами його. Або як золото чи срібло стає чистішим й добірнішим у вогні й ніщо: ні дерево, ні трава не можуть його змінити, бо само воно стає як вогонь і поїдає все, що наближається до нього, так і душа, що перебуває в духовному вогні та Божественному світлі, не зазнає ніякого зла від жодного лукавого духа; а якщо і наблизиться до неї хтось, то пожере його небесний вогонь Духа. Або як птах, коли літає високо, - не має турбот, не боїться ні птахоловів, ані хитрих звірів і, ширяючи високо, над усім посміюється, - так і душа, прийнявши крила Духа і линучи все вище в небесні простори, сміється над усім. (30,6)

174. А якщо хтось не має ще утвердженої в собі Божої благодати, то хай удень і вночі, як до чогось найконечнішого, наближається душею до того, що керує ним, пробуджує і спрямовує на добро. Нехай принаймні утвердяться в людині як щось природне й незмінне старанність, острах, каяття і постійна скруха серця. (16,6)

6

Стан тих, що осягнули благодать

а) Хто добросовісно, не жалиючи самого себе, трудиться яко подвижник, того врешті-решт осінить сила і діяння благодати. Вона виявляється в особливій духовній

теплоті серця, в умиротворенні помислів, знеціненні всього тваринного і того, що вважається цінним на землі. Це і є насінням справді духовного життя. Звідси починається одухотворення душі, очищення її від пристрастей і загоєння ран, які вони спричинили.

175. Наслідуй Марію і споглядай тільки на Того, хто сказав: *Вогонь прийшов Я кинути на землю, - і як Я прагну, щоб він вже розгорівся!* (Лк. 12:49). Бо горіння духа оживотворяє серця. Нематеріальний Божественний вогонь освячує душі й випробовує їх як непідроблене золото в горнилі, а пороки спалює, як терня й соломку, оскільки *Бог наш - вогонь, що пожирає* (Євр. 12:29). Зазнавши дії цього вогню, блаженний Давид сказав: *Випробуй мене, Господи, вивідай мене, немов вогнем, моє нутро й моє серце* (Пс. 26:2). (25,9)

176. Цей вогонь зігривав серце Клеопи та його попутника, коли говорив із ними воскреслий Спаситель. Ангели та служебні духи причащаються світлістю цього вогню, як сказано: *Той, хто вітри Своїми вісниками вчиняє, а полум'я вогненне – слугами Своїми* (Євр. 1:7). Цей вогонь, спалюючи скалки у внутрішньому оці, очищує ум, аби, повернувши йому природну проникливість, безнастанно бачив він чудеса Божі, подібно до того, хто каже: *Відкрий очі мої, щоб міг я бачити дива закону Твого!* (Пс. 119:18). Тому вогонь цей проганяє бісів і винищує гріх. (25,10)

177. Як залізо, золото чи срібло втрачають у вогні свою властивість твердості, перемінюючись на м'які матеріали, і доки є в огні, під впливом його жару, розплавляються і втрачають природну твердість, - так і душа, відмовившись од світу й полюбивши єдиного Господа, сердечно Його шукаючи, в труді й подвизі постійно чекаючи на Нього з надією та вірою і прийнявши в себе цей небесний вогонь Божества й любови Духа, - дійсно звільняється від усякої мирської любови, визволяється від шкідливих пристрастей, усе відкидає од себе, перемінює свою природу і гріховну свою жорстокість, все вважає зайвим, - лише в єдиному Небесному Женихові, Якого прийняла в себе, заспокоюється гарячою і невимовною любов'ю. (4,14)

178. Кажу тобі, що душа, навіть люблячи своїх братів, - відвертається од них, бо життя її та супокій - у таємному й невимовному спілкуванні з Небесним Царем. Навіть і тілесна любов розлучає з батьком, матір'ю, братами, - і все, що стосується них, стає для людини другорядним. Якщо чоловік і любить їх, то любить як сторонній, усю ж свою любов віддає коханій. Бо сказано: *Тим то покине чоловік свого батька і свою матір, і пристане до своєї жінки, і вони обоє будуть одне тіло* (Еф. 5:31). Якщо тілесна любов до жінки відкидає любов навіть до батьків, то тим більше ті, хто дійсно сподобився приступити до спілкування з небесним і жаданим Святим Духом, зречуться всякої любови до світу, і все буде для них зайвим, бо сповнені вони вишнім бажанням: там прагнення і помисли їхні, там вони живуть, туди линуть думки їхні, там завжди перебуває ум їхній, переможений Божественною, небесною любов'ю. (4,15)

179. Люди, на яких спала роса Духа Божественного життя і уразила їхні серця Божественною любов'ю до небесного Царя Христа, прив'язуються до вишньої краси, до непроминаючої слави, до нетлінної величності, до незвіданого багатства правдивого й вічного Владика. Вони - в полоні любови - прямують до Христа і бажують знайти ті істинні блага, які споглядають духом. Задля цього за ніщо мають усе на землі: славу, велич, честь, багатство царів і князів, бо вразила їх Божественна краса і в душу їхню запало життя небесного безсмертя. Тому і бажують єдиної любови Небесного Царя, прагнуть Його Єдиного мати перед очима, задля Нього відмовляються від усякої мирської любови та віддаляються од усяких земних зв'язків, аби тільки це прагнення жило завжди в їхніх серцях і не примішувалось до нього ніщо інше. (5,6)

180. Лише ті християни, що зазнали благодати, можуть зрозуміти, що весь світ земний і незлічимі скарби царські, багатство, слава і мудрість людська - все те немов марево, що сьогодні є, а завтра щезає. І всім, що є під небом, вони погорджують. Чому? - Тому що, хоч дивно і чудно це, але вищим від небес для них є те, чого нема ні в скарбницях царських, ні у словах мудрости, ні в славі мирській. Гідність і багатство, яких вони сподобилися у внут-

рішній людині своїй, здобувши Господа і Творця, є набуття не дочасне, а вічне. (15,40-41)

181. Ум і розуміння християн, причастившись Духа Святого, отримують постійність, твердість, безтурботність і спокій. Уже більше не розсіюються й не бентежаться вони мінливими суєтними помислами, але перебувають у мирі Христовому й любові Духа, як і Господь сказав про таких, що перейшли вони від смерті до життя (Йоан 5:24). Оновленням ума, омиротворенням помислів, любов'ю і небесною приналежністю до Господа - цим від усіх людей на світі відрізняється нове створіння - християнин. Для того і Господь прийшов на землю, аби ті, що істинно увірують у Нього, сподобились цих духовних благ. (5,4,5)

182. Як кровоточива жінка, істинно увірувавши й доторкнувшись краю ризи Господньої, відразу отримала зцілення, й пересох потік нечистого джерела крові, - так і кожна душа, яка має незагоєну рану гріха, джерело нечистих і лукавих помислів, якщо прийде до Христа та, істинно увірувавши, буде просити, то одержить спасительне зцілення від невиліковного потоку пристрастей - і силою єдиного Ісуса враз висохне джерело, що виливало нечисті помисли. І нікому іншому неможливо зцілити цю рану. (20,4)

183. Як сонце, коли сходить над землею, то всі промені його на землі, а коли заходить, то збирає їх назад, так і душа, що не зродилася з висот Духом, - помислами своїми вся на землі, думки її сягають лише меж землі. Але коли сподобиться небесного спілкування і народження від Духа, тоді, зібравши всі помисли свої до купи й утримуючи їх при собі, входить до Господа, до нерукотворної обителі на небесах, і всі думки її в Божественному просторі стають небесними, чистими і святими, бо душа, визволившись із в'язниці лукавого князя (духа світу), набуває помислів чистих й Божественних, оскільки Господь благоволив причастити людину свого божественного єства. (49,3)

б) Це виявляється від початку діяння благодати, але дуже небезпечно думати, що тут вже є якась досконалість. Це тільки початок. - Благодать, давши себе відчути, непомітно опановує серце, доки не сповнить собою людину цілковито і все нутро її не преобразить.

184. Коли Божественна благодать навідує душу (відповідно до віри кожного), і душа прийме поміч з вишніх небес, - тоді благодать осінює її, але тільки частково. І не думай, щоби в кому-небудь осяювалася ціла душа. В її нутрі застається ще велике пасовисько пороку, і людині потрібно докласти великого труду й зусиль до діючої в ній благодати. Тому Божественна благодать, котра в мить одну може людину очистити й зробити досконалою, навідується до душі поступово, аби випробувати людське воління: чи цілковито віддане воно Богові, чи в чомусь не здружилось із лукавим, чи всеціло віддає себе благодаті. Так душа протягом багатьох років стає досвідченою. Якщо нічим не засмучує й не ображає благодати, в самій поступовості знаходить для себе поміч. Тоді сама благодать оволодіває життям душі, і якщо душа тривалий час виявляє себе досвідченою і згідною з благодаттю, - до найглибших її складників і помислів пускає корені, поки вся душа не огорнеться небесною благодаттю, яка вже царює в ній. (41,2)

185. Багато хто був уведений в оману самим діянням благодати в них. Чимало подумало, що досягай досконалости, тому сказали: «Доволі з нас, не маємо потреби в нічому». Але Господь - безконечний і недосяжний. І християни не сміють думати, що вже наблизилися до Нього, але повинні упокорюватись день і ніч. У душі багато складників, і глибина їхня незвідана. Гріх же, увійшовши в душу, володіє нею і серцем. Коли ж людина здобуде прихильність благодати, - вона приходить до неї і може заволодіти, наприклад, двома складниками душі. А недосвідчений, утішившись, думає, що благодать опанувала всю душу і що гріх уже викорінений. Насправді - більша частина душі під владою гріха, а тільки одна частина - під благодаттю. І людина обманюється, не знаючи цього. (26,17; 50,5)

186. У хворій людини декотрі члени бувають здорові, наприклад, очі або якийсь інший орган, тоді як інші члени - ушкоджені. Так само і в духовному. Дехто може мати три здорові духовні члени, але людина через те ще не є досконалою. Чи бачиш, скільки духовних

ступенів у світі і як частинами, а не відразу, знешкоджується і винищується зло? (15,7)

187. Зародок в утробі матері не одразу стає людиною, але поступово набуває людського образу і родиться все ще не здатною до самостійного життя людиною: спочатку багато років росте - аж потім досягає зрілості. Також і насіння пшениці чи ячменю не відразу, як тільки вкинеш його до землі, пускає корінь, але коли пройдуть холод і вітри, тоді в належний час проросте. Хто садить грушку - не відразу збирає з неї плоди; так і в духовному - де стільки мудрости й тонкості - поступово зростає людина і доходить до *звершености мужа, до міри повного зросту* (Еф. 4:13), а не, як стверджують декотрі, ніби це те саме, що роздягнутися і зодягнутися. (15,39)

188. Як бджола таємно виліплює стільник у вулику, так і благодать тайно зрощує любов свою у серцях, перемінюючи гіркоту на солодкість, а жорстокосердність - на м'якосердя. Як золотар чи різьбяр частинами наносить орнамент на тарелі, а коли скінчить роботу, тоді вже показує свій витвір у повноті блиску, так і правдивий Мистець Господь різьбить наші серця і таємно оновлює їх, доки не переселимося з тіла - аж тоді стане видимою краса душі. (16,7)

в) Ті, що хоч раз зазнали благодати, вже постійно прагнуть її.

189. Правдолюбні та добролюбні душі, з великою надією і вірою бажаючи досконало облектися в Христа, не так потребують нагадування з боку інших, як самі не терплять у собі навіть найменшого змаління небесного прагнення й любови до Ісуса. Прибивши себе цвяхами до Хреста Христового, вони щоденно зазнають у собі відчуття духовного. Прив'язавшись до Небесного Жениха, загорівшись неземним бажанням і жадаючи правди чеснот, постійно прагнуть вишнього осяяння. А якщо за віру свою сподобляться пізнати Божественні Тайни або стануть причасниками небесної благодати, то не покладаються самі на себе, уважаючи себе чимось, але хоч і удостоюються духовних дарувань, - через невгамовність небесного бажання ще більше шукають їх. Чим більшого духовного поступу досягли, тим паче жадають і прагнуть причастя й помноження благодати. Чим більше збагачуються духовно, тим сильніше упокорюють власну думку про себе, прямуючи до Небесного Жениха, як каже Писання: *Хто Мене споживає, той ще схоче споживати, хто з Мене п'є, той ще захоче пити* (Сир. 24:21). (10,1)

190. Душа правдиво боголюбна і христорлюбна, хоч би й зробила множество праведних діл, хоч би й виснажила тіло своє постами й чужаваннями, через невгамоване своє стремління до Господа вважає, ніби нічого ще путнього не вчинила. Почувається так, мовби ще не починала трудитися для чеснот, хоч би й сподобилася різних духовних дарувань чи одкровенень і небесних таємниць. Через свою безмежну любов до Господа сама про себе думає, ніби нічого ще не придбала, тому щоденно бажає з вірою і любов'ю перебувати на молитві, не може насититись таємницями благодати та солодкістю усяких чеснот. Вона - загорівшись від любови небесного Духа - з поміччю благодати постійно збуджує в собі палке стремління до Небесного Жениха і бажає досконало сподобитися таємного і невимовного спілкування з Ним у святині Духа. Чистим ликом душі споглядає на свого Судженого в духовному і невимовному світлі, еднається з Ним, бажає смерти за Нього. Непохитно вірує, що через Духа остаточно звільниться од гріха й темноти пристрастей та, очистившись Духом і освятившись душевно й тілесно, сподобиться стати чистою посудиною небесного миру й оселею небесного та істинного Царя Христа. І тоді стане вона гідною небесного життя, будучи ще тут чистим вмістилищем Святого Духа. (10,4)

191. Але досягти такого стану душа не може відразу і без випробувань. Навпаки, багатьма трудами й подвигами, завдяки своїй ревності, після тривалих випробувань та різних спокус, вона духовно зростає, досягає успіхів, осягає досконалу міру безстрастя. Тоді вже з готовістю, мужньо витримавши всяку спокусу від гріха, сподобиться великих поче-стей, духовних дарувань небесного багатства і стане спадкоємицею Небесного Царства в

Христі Ісусі Господі нашому. (10,5)

192. Християнство є їжею і питтям. Чим більше хтось його розпробує, тим сильніше збуджується солодкою втіхою ум, стаючи нестримним і ненаситним у пізнанні. Як когось мучить спрага і подано йому солодке пиття, то, покуштувавши його, ще більше розпалюється спрагою і ближче присувається до напою, - так і пізнання Духа викликає невтолиму спрагу. Це не просто слова, але діяння Духа святого. (17,13)

193. Уяви собі джерело: як із нього спраглий починає пити, а хтось відтягає його, не даючи напитися вдосталь. Тоді спраглий ще більше розпалюється і ще настирливіше шукає пиття. Так і в духовному. Хтось уже запробував і причащається небесної трапези, а його зупиняють і не дають насититися. (27,7)

194. Господь знає людську неміч: що людина скоро гордіє. Тому зупиняє її, посилаючи безперестанні вправління та бентеження. Бо якщо й мале прийнявши, звеличуєшся, то наскільки більше станеш нестерпним, якщо дадуть тобі відразу насититися. Але Бог, знаючи твою неміч, за Своїм провидінням посилає тобі скорботи, аби став ти смиренним і ревніше шукав Його. (27,8)

г) Ті, що бажать Господа все більше й більше, почувають себе найменшими і в усьому несамодостатніми. Тому смирення укорінилося в них. Воно є умовою і всякого подальшого поступу.

195. Як можна людині бути вбогою духом, особливо тоді, коли відчуває, що вона перемінилася, пізнала і зрозуміла те, чого спершу не знала і не відала? Поки чоловік не досягнув поступу в духовному, - він ще не вбогий духом, бо високо думає про себе. Коли ж доходить досконалости, тоді сама благодать вчить його бути вбогим у душі й, хоч він праведник та вибранець Божий, - не гордиться, але вважати душу свою маловартісною і зневаженою, ніби нічого він не знав і не мав, хоч і знає, і має. Така думка стає якби природженою й укоріненою в умі людському. Хіба не знаєш, що наш прабатько Авраам, будучи вибранцем Божим, називав себе землею і порохом? (Бут. 18:27). І Давид, помазаний на царя, мав перед собою Бога, а що казав: *Я черв'як, не людина; сміховище людей, презирство народу* (Пс. 22:7). Тому ті, що бажать бути їхніми співспадкоємцями і співмешканцями в Царстві Небесному та прославитися з ними, повинні мати таку саму смиренномудрість й не думати про себе, ніби вони є чимось, але побиватися день і ніч в сокрушенні серця. (12,3.4)

196. Хто прийняв благодать, той вважає себе найбільшим грішником. Чим глибше він пізнає Бога, тим більше визнає себе неуком, і чим більше вчиться, тим більше впевнюється, що нічого не знає. Це діяння благодати в душі. (16,12)

197. Досвідчені перед Богом вважають себе за малих, зовсім недосвідчених, ба навіть нікчемних. Чи такі не знають, що їм дане те, чого не мали, і що здобули вони щось незвичайне для свого ества? Кажу тобі, що не визнають вони себе досвідченими в духовному і не признають, що осягнули те, чого не мали. Благодать, що сходиться на них, сама їх вчить, щоби, досягаючи поступу, не вважали себе чимось, але щиро визнавали себе за ніщо. Будучи цінними перед Богом, вважають себе нічого не вартими. У духовному поступі й пізнанні Бога визнають себе за таких, що нічого не знають, і – багаті перед Богом - видають себе вбогими. (27,4.5)

198. Коли побачиш, як хтось звеличується і гордіє від того, що є причасником благодати, то хоч би він чуда творив і мертвих воскрешав, але якщо не визнає душі своєї упослідженою й себе - нікчемним та мерзенним у душі, - то перебуває він у злобі і сам того не знає. Якщо і знає, творить, - не йми йому віри, бо ознакою християнства і того, хто досвідчений перед Богом, є намагання таїти це перед людьми і, хоч би й мав у себе всі скарби царські, ховати їх і завжди казати: «Не мій це скарб, інший дав його мені. Коли захоче, - забере від мене. Я ж нічого власного не маю». Якщо хтось говорить: «Багатий я, досить маю того, що здобув, більше не треба», то такий - не християнин, а посудина обману

диявольська. Бо насолода Богом є безмежна. Наскільки хто її зазнає і причаститься - настільки все більше жадатиме її. Такі люди - гарячі у своїй нестримній любові до Бога. Чим більше досягають вони поступу в духовному, тим більше визнають себе вбогими, мізерними, такими, що нічого не здобули. Вони кажуть: «Не гідний я, щоб це сонце осявало мене». Ось ознака християнства - смирення. (15,35)

199. Якщо людина не упокориться, то віддається сатані й оголює себе від дарованої їй Божественної благодати, - й тоді проявляється її зарозумілість, бо насправді вона гола й бідна. Тому той, хто збагачується Божою благодаттю, повинен перебувати у великій смиренномудрості й сердечній скрусі, вважати себе останнім серед людей і думати так: «Що маю в себе, - все те чуже; інший дав мені це й коли захоче, - забере від мене». Хто так упокорюється перед Богом і людьми, той може зберегти даровану йому благодать, як сказано: *Хто себе принизить, той буде завищений* (Мт. 23:12). Будучи Божим обранцем, хай осуджує себе і, будучи вірним, - хай вважає себе недостойним. Такі душі догоджають Богові та животворяться Христом. (41,3)

г) Святий Макарій застерігає: понад усе уникати зарозумілості, звеличення, осудження, бо через них відступає благодать, а без неї до падіння - один крок.

200. Коли б цар зберігав свої скарби у якого-небудь вбогого, то той не вважав би їх своєю власністю, але всюди визнавав би своє убозтво, не смів би марнувати чуже багатство, міркуючи так: «Цей скарб у мене не тільки чужий, він - власність сильного царя, тож, коли схоче, забере його від мене». Ті, що мають благодать Божу, повинні так само бути смиренномудрими і визнавати убогість свою. Якщо бідний, прийнявши від царя ввірений йому скарб і понадіявшись на чуже майно, починає звеличуватися ним як своїм власним багатством, а серце його наповниться марнославством, - то цар забере від нього свій скарб, і той, що зберігав його, залишиться таким же вбогим, яким був раніше. Коли ті, що мають благодать, звеличуються і загордіють їхні серця, то Господь так само відбере од них Свою благодать, і стануть вони такими, якими були до того, як прийняли благодать від Господа. (15,25)

201. Такі, прийнявши благодать Духа, знайшовши для себе благодатну втіху у спокої, бажанні та духовній насолоді, - звеличуються і стають безпечними, а не сокрушаються серцем, не впокоряються думкою й, не досягнувши досконалого безстрастя, цілковито не здобувають благодати, бо задовольнилися вони, заспокоїлись та залишилися при малій благодатній втісі. - Такі душі досягнули поступу більше у звеличенні, ніж у смиренні, а якщо і сподобились якогось дарування, то втрачають його через безпечне недбальство та даремне марнославство (10,3)

202. Бачив я людей, яким було дано всі дарування, і стали вони причасниками Духа, та, не осягнувши досконалої любові, - все ж упали. Один шляхтич відрікся світу, продав своє майно, дав свободу слугам; славився чесним життям, розсудливістю, знанням, та, одначе, піддавшись зарозумілості й гордості, скотився врешті-решт до розпусти й безодні лиха. (27,14)

203. Ще хтось під час гонінь віддав тіло своє на муки і, будучи ісповідником, пізніше, коли настав мир, був у пошані. Мав пошкоджені очі, бо його томили сильним димом. І він, прославлений, будучи запрошений на молитву, прийняв хліб і дав його хлопцеві-провідникові, і ум його дійшов до такого стану, ніби ніколи не чув він *Божого слова*². (27,15)

204. Інший подвижник, мешкаючи зі мною в одній хаті, настільки багатий був на благодать, що, молячись біля мене, впадав у захоплення, бо ласкою Божою повнилася його душа. Був даний дар йому зціляти: він не тільки бісів виганяв, але й паралітиків оздоровляв і

² Дехто пояснює це так, що ісповідник, не прийнявши Євхаристійного хліба, немовби ніколи не чув слова Божого: Я - хліб життя. Коли хтось цей хліб їстиме, житиме повіки (Йоан 6:48,51).

тих, які мали невиліковні хвороби, лікував покладанням рук. Але, ставши недбалим через свою славу в світі та втішаючись самим собою, загордів і впав у найбільшу прірву гріха. Дивись: і той, що мав дар зцілення, - не встояв. Чи ж бачиш, як падають ті, що не дійшли до найвищої любові? А хто осягнув любов, той зв'язаний і захоплений нею, занурений у неї і відведений бранцем до іншого світу, навіть не відчуває своєї власної природи. (27,16)

205. Душа вірна і правдолюбна, споглядаючи вічні блага, приготовані для праведних, як і невимовні благодіяння Божої ласки, що на них зійдуть, - визнає себе не гідною незбагнених обітувань Духа. Такий - вбогий духом, котрого обдаровує Господь. Такий - спраглий і жадібний правди.

Такий - сокрушений серцем. Ті, що сприйняли таке волевиявлення, старанність, труд, любов до чеснот і до кінця перебувають в них, істинно зможуть здобути життя і вічне Царство. Тому ніхто з братів хай не звеличується перед братом і, спокушуваний лукавим, нехай не стає зарозумілим, кажучи: «Ось, маю вже духовне дарування». Бо недостойно християнам думати так. Невідомо тобі, що принесе братові твоєму завтрашній день, не знаєш, яким буде твій і його кінець. Навпаки, нехай кожний, пильнуючи себе, безустанно зазирає до свого сумління і перевіряє своє серце - з якою старанністю і зусиллям ум прямує до Бога. Маючи досконалу мету - свободу, безстрастя та духовне упокоєння, -безнастанно і без лінії хай прямує до свого Творця, не покладаючись на жодне дарування чи виправдання. (29,7)

206. Чому падають ті, в кому діяла Божа благодать? Навіть найчистіші за своєю природою помисли можуть бути спокусливими і спричинити падіння. Чоловік починає звеличуватись, осуджувати іншого, кажучи: «Ти грішник», себе ж вважати праведним. Чи не знаєш, що каже Павло? *Дано мені колючку в тіло, посланця сатани, щоб бив мене в обличчя, щоб я не зносився вгору* (2 Кор. 12:7). І в чистій природі є можливість звеличування. (7,4)

207. Тому християни повинні докладати всіх зусиль, аби нікого не осуджувати - ні явної розпусниці, ні грішників, ні слабких світу цього, - але дивитися на всіх простим і чистим оком, щоби повернулось їм щось природне й неодмінне - нікого не зневажати, не осуджувати, ніким не гребувати і не робити розрізнення між людьми. (15,8)

208. Чи може людина впасти, маючи дарування благодати? Якщо занедбає його, то впаде, бо вороги наші, завжди діяльні й нелінійні, постійно ведуть борню. Тому й ти ніколи не припиняй шукати Господа. Бо чимало зазнаєш шкоди, якщо будеш недбалим, хоч би і був ти випробуваний у самому таїнстві благодати. (15,14)

209. Велика гідність християн - її з нічим не можна порівняти. Якщо ж хтось розсіяний й окрадений злобою, то уподібнюється до міста, в якому нема мурів, - і без перешкоди входять до нього розбійники звідусіль, спустошують його та палять. Тож якщо ти недбайлий і неуважний до самого себе, то надходять лукаві духи і в ніщо обертають твій ум, спустошуючи його та розсіваючи помисли в світі цьому. (15,45)

д) Тому християни наскільки радіють, усвідомлюючи собі, який скарб отримали, - настільки і побоюються, щоб його не втратити. Вони намагаються служити в душі так, аби не образити Духа благо дати, - щоб не відійшов од них.

210. Не уповає трудівник на працю свою та на життя своє, поки не одержить очікуваного, доки не прийде Господь і не заживе в ньому усяким відчуттям і діянням Духа. А, скуштувавши Господньої благодати, насолодившись плодами духовними, коли зніміться покров темноти з людини і світло Христове засяє в невимовній радості, - тоді переконається вона у великій любові Господній. Як купець, що одержав прибуток, радіє, але водночас і боїться нападу розбійників, так і подвижник завжди остерігається лукавих духів, щоби не втратити плодів своїх трудів, поки не сподобиться ввійти до Царства Небесного, в горішній Єрусалим. (14,2)

211. Як купці на морі, хоч вітер попутний та море тихе, поки не ввійдуть до пристані, постійно перебувають в страху, що несподівано подує супротивний вітер, схвилюється море і корабель спіткає біда, - так і християни, хоч і відчувають у собі подих сприятливого вітру

Святого Духа, однак завжди остерігаються подуву вітру супротивної сили, аби не спричинив він у їхніх душах якогось заколоту й не збентежив їх. Тому потрібна велика пильність, щоби ввійти у пристань облеґшення, в досконалий світ, до вічного життя і вічної насолоди, до граду Святих - в небесний Єрусалим, *до церкви первородних* (Євр. 12:23). А хто ще не пройшов тих ступенів, у того багато причин для страху, щоби лукава сила не влаштувала йому якого-небудь падіння. (43,4)

212. Коли багатий славний цар зверне увагу свою на бідну жінку, яка не має нічого, крім власного тіла, та полюбить її, - то введе до себе як невісту. І якщо ця бідна жінка буде щиро, вірно любити його, - то, нічого свого не мавши, стане господинею всього майна, яке є у мужа. А коли в хаті повелителя свого поведе себе негідно, то виженуть її з безчестям та наругою. І піде вона з дому мужа свого, поклавши обидві руки на голову, як у законі Мойсея сказано про жінку непокірну й неугодну чоловікові своєму (Втор. 24:1). І лише тоді гірко заплаче, збагнувши, яке багатство втратила, якої слави позбулася, якому безчестю піддалася через свій нерозум. (15,2)

213. Так і душа, яку заручить собі за невісту небесний Жених Христос, таємно і Божественно з нею з'єднавшись, зазнає небесного багатства. Тому повинна з великою ревністю щиро догоджати зарученому Христові, ввірене їй духовне служіння сповнювати належно і гідно, аби в усьому благоугодити Богові, нічим не ображати Духа, зберігати досконалу невинність і любов до Христа, добре себе поводити в домі Небесного Царя - з усією відданістю дарованої їй благодати. І ось, коли якась душа стане повелителькою над усіма Господніми благами, то саме тіло її прославиться від Христового Божества. Але якщо згрішить вона в чомусь й чинитиме щось проти обов'язку, не буде угодною Христові, не послідує волі Його і не співдіятиме з благодаттю Духа, - то з наругою піддадуть її ганебному безчестю й відлучать од життя як непотрібну і нездатну до єднання з Небесним Царем. І за тією душею буває печаль, горе і плач у всіх святих та розумних духів; Ангели, Сили, Апостоли, Пророки, Мученики журяться нею. (15,2)

214. Тому нам треба подвизатися, поводитися розсудливо та обережно, щоби, як написано: в страсі працювати над своїм спасінням (Флп. 2:12). Усі ви, що стали причасниками Христового Духа, ні в чому - ні в малому, ні у великому - не будьте недбалі й не зневажайте благодати Його Духа, щоби не позбутися вам того життя, якого ви причаснилися. (15,4)

215. Поясню це ще інакше. Слуга у весільній світлиці, прислуговуючи цареві, подає все, що доручено йому, з царського майна, не маючи нічого свого. Але треба багато розуміння й розсудливості, щоби, прислуговуючи, не зробити чогось недоречного: на царський стіл не покласти однієї страви замість іншої, але всі, від першої до останньої, подавати за порядком. І якщо з незнання та нерозважливосте буде він служити цареві не так, як потрібно, - то піддасться покаранню й навіть смерті. (15,5)

216. Так і душа, посвятивши себе Богові у благодаті й дусі, має потребу у великій розсудливості та знанні, щоби не згрішити у своїй сваволі, незгідній з благодаттю духовного служіння. Бо душа може служити Господу духовним служінням, яке втайні сповнює внутрішня людина своїм духом. А без благодати ніхто не може служити Богові, цебто догоджати Йому, сповнюючи в усьому волю Божу. (15,5)

217. Коли душа прийме благодать, тоді потребує вона багато розуміння і розсудливості. Все це Сам Бог дає душі, яка просить у Нього, щоби могла вона благоугодно послужити Йому Духом, якого прийме, - ні в чому не була переможеною пороком і не згрішила, не зійшла з правдивої дороги через незнання, брак страху Божого та недбалства і, всупереч обов'язку, не переступила Господньої волі. Бо такій душі будуть карою смерть і плач, про що каже і Божественний Апостол: *Щоб, проповідуючи іншим, я сам, бува, не став непридатним* (1 Кор. 9:27). Бачиш, який страх мав навіть Апостол Божий? Тому будемо молити Господа, щоби всім нам, які прийняли благодать Божу, здійснювати духовне служіння згідно з Його волею і не звикатися з думкою, яка усім нехтує, а, живучи

благоугодно перед Богом і згідно з волею Його, послуживши Йому духовним служінням, успадкувати вічне життя. (15,6)

218. Як воєводи, управителі земель входять до чертогу царя з великим страхом, остерігаючись невдоволення й покарання (натомість селяни і прості люди, які ніколи не бачили царя, ведуть себе відважно перед ним), так і весь піднебесний світ - від царів до вбогих, - не пізнавши слави Христової, піклуються про діла житейські й не часто згадують про день суду. Ті ж, що помислом входять до судилища Христового, де престол Його, - завжди стоять перед Ним в безнастанному страху й трепеті, щоби не згрішити в чомусь проти святих Його заповідей. (15,17)

219. Як раб при своєму господареві перебуває під страхом і без його волі нічого не чинить, так і ми повинні відкидати помисли свої перед Владикою і Серцевидцем Христом, на Нього Єдиного надіятися й уповати, бо Він - слава наша, Він - отець наш, Він - багатство наше. Тому завжди треба мати в серці дбайливість та острах. (16,6)

220. Як ті, котрим доручено правління краєм чи царський скарб, повсякчас турбуються, щоби не зневажити чимось царя; так і ті, кому ввірена духовна справа, завжди заклопотані і, маючи спокій, ніби його й не мають, бо все ще виганяють з душі царство темряви, яке вдерлося до міста, тобто до душі, та варварів, які оволоділи її пасовиськами. (16,12)

е) Тому всіляко намагаються не відступити умом від Господа, а внутрішнє своє життя так утримувати, як керманич своїх корабельників або візниця - коней.

221. Бог, невимовний і неосяжний, являє Себе всюди - і на горах, і в морі, і внизу безодні, хоча і не переходить з одного місця на інше, як Ангели сходять із неба на землю. Він одночасно і на небі, і на землі. Якщо шукаєш Господа в глибині, то знайдеш, що творить Він там знаки. Якщо шукаєш Його в ямі, побачиш Його і там: серед двох левів охороняє Він праведного Даниїла. Якщо шукаєш Його у вогні, - знайдеш, що там помагає Він рабам Своїм. Якщо шукаєш Його на горі, то узриш, що там Він - з Іллею та Мойсеєм. Господь - усюди: і під землею, і вище небес, і в нас, і повсюдно. (16,5.12)

222. Християнин мусить завжди пам'ятати про Бога, бо написано: *Любитимеш Господа, Бога твого, всім серцем твоїм* (Втор. 6:5). Не тільки тоді, коли входиш до молитовного дому, але перебуваючи в дорозі, розмовляючи чи споживаючи їжу, - завжди пам'ятай про Бога, люби Його та прихилий серце до Нього. Бо Він каже: *Де ум твій, там буде і скарб твій* (Мт. 6:21). До чого прив'язане серце людини і до чого вабить її бажання, те і є для неї богом її. Якщо серце завжди бажає правдивого Бога, то Він - Господь серця її. Як хмиз, вкинутий до вогню, не може протистояти силі його, але негайно згорає, так і демони, коли хочуть напасти на людину, що сподобилася дарів Духа, винищуються Божественною вогненною силою, - аби лише сама людина була завжди злучена з Господом, на Нього уповала й надіялася. І якщо демони міцні, як тверді гори, то тають від молитви, як віск від вогню. (43,3)

223. І Святим Господнім доводиться сидіти на видовищі світу та дивитися на його спокуси, але внутрішньо розмовляють вони з Богом, тоді як зовнішньо вдаються поглядом туди, що діється у світі. Мирські люди підпадають під вплив духа лестошів, за яким мудрують про земне, а в християн - інше волевиявлення, інший ум. Вони - люди іншого віку, іншого місця, бо Дух Божий промовляє до їхніх душ. (15,8,9)

224. Апостол каже: *Я хочу, щоб мужі молилися на всякому місці, зводивши до неба чисті руки без гніву й суперечки* (1 Тим. 2:8), бо, за святим Євангелієм, помисли від серця походять (Мт. 15:19). Тому, приступаючи до молитви, звертай увагу на серце своє та ум. Бажай, аби чиста молитва зносила до Бога, пильнуй, чи нема чогось, що заважає молитві, чи чиста молитва твоя, чи зайнятий ум твій Господом так само, як у хлібороба - хліборобством, у чоловіка - жінкою, у купця - торгівлею; і коли схилиєш коліна свої на молитву, - чи не розкрадають помисли твої інші. (15,12)

225. Написано: *Любитимеш Господа, Бога твого, всім серцем твоїм* (Втор. 6:5). І ти

кажеш: «Я люблю і маю Духа Святого». Але чи справді постійно пам'ятаєш ти про Господа, любиш і стремиш до Нього? Чи прив'язаний ти до Бога вдень і вночі? Якщо маєш таку любов, то ти чистий. А якщо ні, то коли приходять земні турботи, скверні й лукаві помисли, - перевір себе: чи дійсно ти несхильний до них, чи завжди душа твоя горнеться до любови Божої та злучена з єдиним Господом? Бо мирські помисли забавляють ум земним, тлінним і не дозволяють любити Бога та пам'ятати про Нього. Нерідко і людина недосвідчена в Божих ділах приступає до молитви, згинає коліна, - і ум її упокоюється. І наскільки підкопує вона супротивну стіну злоби, настільки ж нівечить її. Така людина доходить до видіння й мудрости, чого не досягають сильні, мудрі чи красномовці. Вони не можуть ні осягнути, ні пізнати тонкощів ума її, бо зайнятий він Божественними тайнами. (15,13)

226. Коли у вогонь, що є зовні мідної посудини, підкладати дров, - посудина розжарюється і все, що є в ній, - вариться й кипить від вогню, розпаленого зовні посудини. А якщо хтось занедбає і не підкладе дров, то жар почне убувати і погасати. Так і благодать є небесним вогнем у тобі. Якщо будеш молитися, думки свої поручати любові Христовій, то ніби підкладеш дров, - і помисли твої стануть вогнем, і ввійдуть у Божу любов. Хоч і віддаляється Дух, і буває ніби поза тобою, однак Він і в тобі перебуває, і виявляється назовні. Якщо ж хтось занедбає цей вогонь, хоч трохи віддавшись або мирським ділам, або розсіяності, то знов приходить гріх, оселюється в душі й береться гнобити людину. Тоді бідна душа згадує колишній спокій, починає уболівати серцем і страждати. (40,7)

227. Як тільки ум звертається до Бога, - знову зближається до нього колишне упокоєння, наново починає він шукати Господа й казати: «Благаю Тебе, Боже мій!» Поступово зростає вогонь, який запалює й заспокоює душу, подібно до того, як вудка помалу витягує рибу з глибини. А якщо б не було цього страждання і не зазнала би душа гіркоти й смерти, то як могла би відрізнити гірке від солодкого, смерть од життя - і благодарити Живо-творящего Отця і Сина і Святого Духа во віки? (40,8)

228. Як на кораблі розпоряджається й управляє всім керманич (одних картає, іншим наказує), так і серце має свого керманича - ум, який звинувачує сумління, осуджує чи виправдовує помисли, бо й Апостол каже: *В їхніх серцях свідчить їм їхнє сумління, то засуджуючи їх, то оправдуючи* (Рим. 2:15). (15,31)

229. Якщо колісниця, віжки, тварини й усе, що потрібне для їзди, - в руках одного візника, то він, коли схоче, мчить на колісниці з усіх сил, а коли бажає, стримує колісницю, і куди хоче повернути її, туди вона і повертає, бо вся колісниця - у владі візника. Так і серце має багато природних помислів, які тісно пов'язані з ним, але ум і совість дають розуміння і спрямування серцю та усипляють природні помисли, які виникають у серці, бо в душі багато складників, хоча вона й одна. (15,32)

230. Люди, запрягши коней, правлять колісницями і змагаються між собою: кожний намагається обігнати й перемогти іншого. Так і серце подвижників являє собою видовище: у ньому лукаві духи борються з душею, а Бог і Ангели - спостерігають за борнею. Більше того, одночасно багато нових помислів і душа зроджує, як також і злоба. Бо душа має чимало таємних помислів, водночас вона творить та породжує їх. Але й у злоби є багато задумів та започаткувань, які вона виставляє проти душі. Ум же - вершник, який впрягає колісницю душі, утримує віжки помислів і мчить проти сатанинської колісниці, - як і сатана проти душі. (40,5)

є) З цього видно, що боротьба і тут не припиняється з гріхом та ворогом; звідси ж впливає безперервне боріння з помислами і порухами серця. Лише в цьому воно ще винахідливіше.

231. Багато людей хоч і наділені благодаттю, не знають, що обкрадені вони гріхом. Якщо в одному домі живуть жінка і чоловік, і жінка, спокушувана чоловіком, врешті віддасться йому, то чужоложить і стає зневаженою. Так і страшний змії гріха постійно спокушує душу. Якщо безтілесна душа спілкується з безтілесною злобою духа, тобто дух

порозумівся з духом, - то й чинить перелюб у своєму серці той, хто прийме до себе помисел лукавого і згоджується на нього. Тому подвиг твій полягає в тому, щоби не блудодіяти в думках, опиратися умом і внутрішньо боротися з пороком, а не слухати його та усолоджуватись ним у помислах. Якщо Господь побачить у тобі цю готовість, то останнього дня введе тебе до Царства Свого. (15,26)

232. Людська природа така, що і грішник, погрузнувши в глибинах пороку, спроможний навернутися до добра, і осяяний Духом Святим та захоплений небесним може повернутися до зла. Тож ті, що зазнали Божої благодати й стали вже причасниками Духа, якщо не будуть обережні, - гаснуть і стають гіршими, ніж тоді, коли ще були в світі. І це буває не тому, що Бог мінливий чи немічний або Дух слабне, але тому, що самі люди не узгоджуються з благодаттю. Тому і розбещуються та впадають у безодню лиха. (15,34)

233. Інші, зазнавши солодкості Божої, підлягають ще діянню супротивника і через недосвідченість дивуються, що і після Божих відвідин помисли все ще діють в них, навіть під час християнських таїнств. Але досвідчені не дивуються з того, як і хлібороби навіть у врожайні роки не цілковито безпечні, пам'ятаючи про голод і злидні. І навпаки, коли спадає на них неврожай чи убозтво, не втрачають цілковито надії, знаючи, що часи міняються. Так і в духовному. Коли душа підпадає різним спокусам, не дивується вона й не тратить надії: знає бо, що з Божого допусту дозволяється злоби випробовувати й карати її. І навпаки, у спокої та духовному багатстві не стає безпечною, але пам'ятає про можливу переміну. (16,3)

234. Коли людина зазнала вершини благодати й збагатилася нею, то й тоді залишається ще в ній зілля пороку; але є у неї і заступник, який помагає їй. Якщо джерело тече, то місця довкола нього бувають вогкі й мокрі. А як тільки настане спека - висихає джерело і навколишні місця. Так і в рабів Божих, у котрих надмір благодати: висушує вона і збуджене лукавим, так само як і природне бажання, бо нині Божі люди стали вище першого Адама. (16,4)

235. Інші так заспокоюються в Божій благодаті, що вважають себе мужнішими від пороку, який перебуває в них. І навіть маючи молитву та велике упокоєння перед Богом, все ж підпадають діянню лукавих помислів і окрадаються гріхом, хоч і перебувають ще в ласці Божій. Люди легковажні й незнаючі, коли частково діє в них благодать, думають, що вже нема гріха в них. А розумні, думаючи не осмілюються таке сказати, щоби, маючи в собі благодать Божу, не підлягти діянню сороміцьких та нечистих помислів. (17,5)

236. Нерідко в братів, які вважали себе цілком визволеними від похитливості й протягом п'яти або шести років могли сміло казати про себе: «Зів'яла в нас похіть», - порок, який таївся в них, оживав, - і розпалювались вони пожадливістю, від чого самі собі дивувались. Тому ніхто, міркуючи тверезо, не наслідився сказати: «Я цілком вільний од гріха, бо благодать перебуває в мені». Недосвідчені, як тільки зазнають трохи благодати, думають, що вони вже переможці й досконалі християни. А по-моєму, все виглядає так. Коли на чистому небі сяє сонце і найдуть на нього хмари, закриють його і згустять повітря, - сонце, будучи за хмарами, не зазнає ніякої шкоди ні у світлі, ні в суті своїй. Так буває і з тими, що не досягли ще досконалої чистоти. І в благодаті Божій перебуваючи, - хоч би в глибині душі ще й одержимі гріхом, - мають вони в собі природні порухи та помисли, які скріплюють їх у стремлінні до Бога, хоч вони і не цілковито утверджені в доброму (17,6)

237. Але й ті, що в глибині душі дотримуються доброго, тобто переважає в них благодать, залишаються ще рабами і полоненими лукавих помислів і служать ще пороку. Тому потрібно чимало роздумувати, аби дізнатися, що насправді відбувається з людиною. Скажу тобі, що й Апостоли, маючи в собі Утішителя, не були цілковито безтурботними. В них разом з радістю був також страх і трепет згідно з діянням благодати, а не з боку пороку. Сама благодать остерігала їх, аби вони не були зведені навіть у чомусь малому. Як той, що кине уламком каменя об стіну, анітрохи не пошкодить, не зруйнує її, або той, що пустив стрілу на броненосця, не завдасть йому шкоди, бо броня відбиває стрілу, - так само, коли й до Апостолів наближалася хоч би тінь пороку, то не шкодила їм, бо були вони зодягнені

досконалою силою Христовою, і самі, будучи досконалими, творили діла праведні. Оскільки дехто стверджує, що душі, якщо в ній замешкала благодать, уже нема чим турбуватися, то знайте, що Бог і з досконалих вимагає душевної волі на служіння Духові, щоби діяли згідно з благодаттю. Бо Апостол каже: *Духа не гасіте* (1 Сол. 5:19). (17,7.8)

238. У видимому світі земля сама собою родить терня; хлібороб перекопує землю, старанно обробляє й засіває її, однак терня і непосіяним росте й шириться, бо Адамові за переступ було сказано: *Терня й будяки буде вона тобі родити* (Бут. 3:18). Людина знову трудиться, викорчує терня, а воно ще більше множитья. Розумій це і духовно: після переступу людське серце видає з себе терня й будяки, чоловік обробляє землю, трудиться, а терня лукавих духів все ще родиться. Потім Сам Дух Святий спомагає людській немочі - Господь до тієї землі серця вкладає небесне насіння й обробляє її. І коли навіть впаде Господне насіння, - все ще родяться терня й будяки. Сам Господь з людиною знову обробляють ниву душі, а сім лукавих духів ще відроджуються там, поки не настане літо, не помножитья благодать - і не зсохне терня від сонячної спеки. (26,21)

239. Хоч порок перебуває у самій природі людській, однак переважає тільки там, де знаходить собі поживу. Ніжні стебла пшениці можуть бути заглушені бур'яном. Але коли з приходом літа вони стверднуть, тоді бур'ян анітрохи не зашкодить пшениці. Хай буде тридцять мір чистої пшениці, і якщо є в ній домішки бур'яну, наприклад, декілька жмень, - то він буде непомітним у великій кількості пшениці. Так і з благодаттю: коли дар Божий помножується в людині і багатіє вона в Господі, -тоді порок, хоч почасти й залишається в людині, -не може їй пошкодити і не має над нею ніякої сили, ані жодної частки в ній. Бо для того і пришестя, і провидіння Господне, щоби нас, поневолених, уярмлених і підкорених порокові, - визволити і зробити переможцями над смертю та гріхом. (26,22)

240. Чи могли Апостоли згрішити, якщо б забажали, чи благодать була сильнішою від самої їхньої волі? Згрішити вони не могли, бо, перебуваючи в світлі й благодаті, не звеличувались. Зрештою, не говоримо, що благодать була в них немічною. Стверджуємо, що благодать дозволяє і досконалим духовним мужам мати свої бажання та можливість робити, що бажують, і схилитись, до чого хочуть. І сама природа людська, будучи немічною, може відхилитися од добра, яке з нею перебуває. Як ті, що споряджені бронєю та зброєю, внутрішньо вже безпечні, й вороги не нападають на них, а якщо і нападають, то у відповідь вдаються вони до зброї, спротивляться ворогам, боротимуться з ними й здобудуть перемогу або ж, маючи зброю, не воюватимуть з ворогами, а зближаться з ними і перебуватимуть у мирі, - так і християни, будучи зодягнені в досконалу силу і маючи небесну зброю, можуть, якщо забажають, помиритися із сатаною, замість того, аби воювати з ним, бо природа є мінливою, і людина - зі своєї власної волі - якщо захоче, стає сином Божим або - сином погібелі. (27,11)

241. Чи не чатують нещастя й боротьба на досконалих? А, може, вони цілковито безтурботні? Ні, нема людини, яку ворог залишив би в спокої. Сатана немилосердний і людиноненависник. Тому не перестає нападати на чоловіка, але, очевидно, не на всіх наступає він з однаковим натиском. Одні терплять сильну борню й муки від гріха, але міцніють і мудрішають у боротьбі, гидуючи супротивною силою. І нема їм небезпеки, бо непохитні вони й переконані у своєму спасінні, оскільки часто вправлялись і здобули досвід у боротьбі зі злобою. Сам Господь перебував з ними: Богом ведені вони й заспокоювані. Інші ж, і не вправляючись ще, якщо тільки якийсь одне нещастя спаде на них і потрібно буде боротись, - одразу ж занепадуть духом і гинуть. (15,16.17)

242. Дехто, огородивши себе від світу, і при сильному діянні Божої благодати в собі, вважає члени свої настільки освяченими, що думає, немов у християнстві вже нема місця похоті, але здобувається ум невинний, чистий і що внутрішня людина возноситься вже до Божественного й небесного. Тому така людина переконана, що осягнула межу досконалості і вступила до безпечної пристані. Та раптом повстають на неї хвилі, і знов бачать вона себе серед моря, там, де тільки вода, небо і певна смерть. Так і гріх, увійшовши, розбуджує всяку злу похоть у нас. Але знову сподобившись часточки благодати та, якщо можна так

висловитись, з усієї морської глибини прийнявши малу краплину, знаходять в ній і щоденно здійснюване чудо. Тому той, хто підпав такому незвичайному новому і

Божественному діянню, дивується і вражається, як він помилявся. Нарешті благодать - Божественна й небесна - просвічує, керує, умироутворює їх і все робить на добро. (38,4)

243. Сповною правду у внутрішній людині, де зведено вівтар Христовий разом з неоскверненим святилищем. Хай свідчення твого сумління похвалиться хрестом Христа, який очищує совість твою від мертвих діл, - і послужиш Богові духом своїм та спізнаєш, Кому поклоняєшся, як сказано: *Ми поклоняємося, знаючи кому* (Йоан 4:22). Ввірся Богові, Який провадить тебе. Душа твоя хай приступить до Бога, як невіста до жениха, бо сказано: *Це велика тайна, а я говорю про Христа* (Еф. 5:32) і непорочну душу. (38,5)

244. Уяви собі сад, у якому є плодоносні дерева та інші корисні рослини. Цей сад дбайливо оброблений і доглянутий, але замість міцної загороди обведений малою стіною. Поблизу протікає бистра річка. Якщо вода, хоч злегка ударяє в стіну, то пошкодить її фундамент, знайде собі прохід і, проникнувши в сад, викоринить усі рослини, знищить усю людську працю й зробить сад безплідним. Так буває і з серцем людським. Є в ньому прекрасні помисли, але постійно наближаються до серця і потоки гріха, готові подолати його й перетягти на свій бік. І якщо ум хоч трохи злегковажить і віддасться нечистим помислам, то ось уже духи лестоців знайшли собі там поживу, ввірвались і знівечили всю красу, в ніщо перетворили добрі помисли і спустошили душу. (43,6)

ж) Крім цієї внутрішньої боротьби є й інша - зовнішня. Як тільки виявиться благодать Божя в серці подвижника, - починаються неприяні людей до нього. Ворог, вигнаний зсереди, озброюється зовні. Зовнішня боротьба - необхідна умова вдосконалення християнина в дуі.

245. Божі люди повинні готувати себе до боротьби й подвигу. Як мужній юнак витримує борню, так і християни мусять зносити скорботи, зовнішні та внутрішні боріння, щоб удари, які приймають на себе, перемагати терпінням. Така дорога християнства. Де Дух Святий, там, як тінь, слідує гоніння й боротьба. Поглянь, як Пророки, хоча й діяв в них Дух, завжди були гонені своїми земляками. Бачиш, як Господь, Який є путь та істина, був переслідуваний не чужим народом, але - Своїм. Свої люди - ізраїльтяни - і гнали, й розп'яли Його. Подібно було і з Апостолами: бо від часу Христа прийшов Дух Утішитель і оселився у християнах. Ніхто з юдеїв не був уже гонений, а тільки християни ставали мучениками. Тому не повинні віруючі дивуватись з цього: істина мусить бути переслідуваною. (15,11)

246. Дивовижне й те, що написано про Іова, як просив собі його сатана, бо нічого не міг вчинити з ним сам від себе, без допусту Божого. Що ж говорить диявол Господу? Віддай його мені до рук, *побачиш, чи не лихословитиме Тебе у вічі!* (Іов 1:11). Так і нині: і Іов той же, і Бог Той же, і диявол той же. Тоді, коли Іов втішався Божою поміччю та благодаттю, був ревний та гарячий, - просить його собі сатана й каже Господу: «Оскільки помагаєш йому і захищаєш його, - служить Тобі. Покинь його, віддай мені *і побачиш, чи не лихословитиме Тебе у вічі?*» Врешті, ніби саме тому, що душа втішається, благодать відступає од неї, - і душа піддається спокусам. Приходить диявол і наводить на неї множество бід, безнадійність, відчай, лукаві помисли і сокрушає душу, щоби розслабити її та позбавити уповання на Бога. Розумна душа ні в біді, ні в скорботах не втрачає надії, але міцно тримається за те єдине, чим дійсно володіла, і яких би ударів не було їй завдано, серед тисячі спокус, усе зносячи, твердить: «Якщо і вмеру, не покину Господа». (26,7.8)

247. Усі праведники, прямуючи тісною і вузькою дорогою, до кінця були з Господом. Авраам багатий був перед Богом, а називав себе землею і порохом (Бут. 18:27). І Давид каже про себе: *Я- черв'як, не людина; сміховище людей, презирство народу* (Пс. 22:7). Подібно всі Апостоли й Пророки страждали, були упокорювані. Та й Сам Господь, прийшовши в цей світ ради тебе, ставши для всіх нас зразком у всьому доброму, - дивися, - як був зневажений: вигляд раба прийняв Бог, Син Божий, Цар і Син Царя. Він дає цілющі ліки й оздоровлює

зраних, а назовні є ніби одним із пораних. (26,25)

248. Проте не погорджуй Божою величчю, коли бачиш Господа зневаженим зовні й ніби подібним до одного із нас: не заради Себе, а задля нас явився Він таким. Поміркуй, чи не більше всіх зневаженим був Він тоді, коли кричали: *Розіпни, розіпни Його*, - і стікався звідусіль народ! Як у світі, коли над якимось злочинцем князь виносить вирок, то весь народ гидує ним і зневажає його, так і Господа - як чоловіка, засудженого на смерть, - за ніщо вважали фарисеї. І коли плювали Йому в обличчя, увінчали Його терновим вінцем, били Його по щоках - чи не перевищило це міру всякого зневаження? Бо написано: *Плечі Мої віддав Я тим, які Мене били: щоки Мої тим, які бороду в Мене рвали; обличчя Мого не відвертав Я від плювків та глузування* (Іс. 50:6). Якщо Бог прийняв стільки наруги, страждань та зневаження, то як би не упокорював себе ти, за природою своєю - болото і смертний еством, - не зробиш нічого подібного до Владики свого. Заради тебе Бог упокорив Себе, а ти і задля себе не впокорюєшся, але звеличуєшся й чванишся. Він прийшов узяти на Себе скорботи й тягарі твої, тобі ж дати спокій Свій. А ти не бажаєш зазнати трудів й постраждати, щоби через це зцілилися рани твої... Слава стражданню і довготерпінню Господньому повіки! (26,26)

249. Коли Бог на землі йшов вузькою дорогою, то й ти повинен слідувати за Ним. Так ходили й Апостоли, і Пророки. І ми, якщо бажаємо бути оновленими на взірць Господа й Апостолів, мусимо наслідувати їх. Бо Апостол - Духом Святим - каже: *Будьте моїми послідовниками*, як і я послідовник Христа (1 Кор. 4:16). Якщо ж любиш ти славу людську і бажаєш, аби кланялись тобі, шукаєш собі спокою тут, на землі, - то збився ти з правдивої дороги. Адже тобі треба розп'ятися з Розп'ятим, постраждати з тим, Котрий постраждав, щоби після цього і прославитись з Ним, Прославленим (Рим. 8:17). Бо невісті необхідно постраждати з Женихом і через це стати спільницею і співспадкоємицею Його. Нікому не можливо без страждань, дорогою гладкою, широкою ввійти до граду Святих, упокоїтись і царювати з Царем нескінченні віки. (12,5)

250. Чи лише до якоїсь міри попускається сатані, чи він нападає на нас скільки захоче? Його злоба спрямована не тільки на християн, але й на ідолопоклонників та й на цілий світ. Тому, якщо би дозволено було йому нападати, скільки бажає, то винищив би всіх. Чому? - Тому, що це його діло і така його воля. Коли гончар кладе посудину у вогонь, то розпалює піч до міри: і не занадто сильно, щоби випалювані трохи більше від належного часу посудини не дали тріщини, але й не занадто мало, щоб, залишившись невипаленими, вони не пропали марно. Також той, що робить срібні й золоті речі, розкладає вогонь помірний, бо якщо підсилить його, то золото й срібло розплавиться і пропаде. Якщо й людський розум так добре розрізняє, який тягар може понести в'ючна скотина, верблюд чи інша якась тварина, то наскільки більше Бог, знаючи міць кожної людини, дозволяє діяти протилежній силі порізному. (26,3)

з) Витримуючи терпеливо все й не уступаючи нічого свого ворогові, душа все більше очищується і дає простір для глибшого діяння благодати Духа Святого, - котре і проявляється, врешті-решт, в просвіченні ума, в окремих відрадных моральних настроях, у видіннях, у керованості. Стає очевидним, що душа близька до досконалости.

251. Якщо хтось любить Бога, то й Господь дарує йому Свою любов. Хто раз увірував у Бога, тому дається небесна віра, - і людина стає особливою. Тож якщо ти від членів своїх принесеш Господу дар, то подібно до того й Він від Себе уділить душі твоїй, щоби все ти міг робити - і любити, і молитися - чисто. (15,20)

252. Марія покинула все, сіла при ногах Господніх і ввесь день благословила Бога. Чи бачиш сидіння при ногах, яке перевершує любов? Але щоб ясніше засяяло Боже слово, послухай ще. Якщо хтось любить Ісуса і слухає Його, не просто прислухається, але перебуває в любові, то й Бог бажає чим-небудь віддячити такій душі за цю її любов, хоч людина і не знає, що вона прийме або якою мірою Господь обдарує її душу. Бо й Марії,

котра полюбила Бога і сиділа при ногах Його, не просто дана нагорода, але від сутності Своєї дарував їй Господь таємну силу. Самі слова, які Бог з миром мовив Марії, були духом і силою. Слова ті ввійшли до серця, стали душею в душі, духом в дусі, - й Божественна сила наповнила серце її. Де завитає сила ця, там постійно перебуває як невіддільне надбання. Тому й Господь, знаючи, що дарував їй, сказав: *Марія вибрала кращу частку* (Лк. 10:42). Але з часом і те, що робила Марта. - з охоти послужити, - привело її до такого самого дарування, бо й вона прийняла Божественну силу в душу свою. (12,16)

253. І що дивного в тому, що віруючі в Господа і прив'язані до Нього тілесно приймали силу? Деколи Апостоли казали слово - і Дух Святий сходить на віруючих (Ді. 10:44). Корнилій від слова, яке почув, прийняв силу. Коли ж Господь промовляв до Марії, Закхея або грішниці, яка, розпустивши волосся, витирала ноги Йому, або до самарянки чи розбійника, - наскільки більше тоді являлася сила Божа і Дух Святий єднався з душами їхніми. І нині ті, що люблять Господа й покинули все та постійно перебувають на молитві, - втайні навчаються того, чого не бачили. Сама Істина, згідно з їхньою волею, відкривається їм і вчить їх: *Я Істина* (Йоан 14:6). Апостоли, до самого хреста перебуваючи з Господом, бачили великі знаки - як очищалися прокажені й воскресали мертві, але не знали, яким чином Божественна сила перебуває й діє у серці. Не знали, що самі вони відродяться духовно, злучаться з небесною душею і стануть новим створінням. Вони любили Господа через знаки, які Той чинив. Тоді Ісус мовив їм: «Чому дивуєтесь знакам? Я даю вам велике спадкоємство, якого не має цілий світ». (12,17)

254. Дивні були для Апостолів ці слова Господні, аж поки не воскрес Він із мертвих і заради нас не вознісся на небо. І тоді зійшов на них Дух Утішитель і з'єднався з душами їхніми. Сама Істина являє себе в душах вірних, і Небесний Чоловік приходить до чоловіка земного, щоб злучитися з ним. Тому тих, що служать Господу та все чинять з любови до Нього старанно, ревно, вірно, - з часом це єдине приводить до пізнання Істини, бо Господь відкривається душам їхнім і вчить їх перебувати з Духом Святим. (12,18)

255. Сказано: *Спробуйте й подивіться, який добрий Господь* (Пс. 34:9). Спроба ця, без сумніву, є правдивою силою Духа, яка сповнює служіння в серці людини. Бо ті, хто є синами світла та служать Новому Завітові в Дусі Святому, нічого вже не вчать у людей, бо навчені в Бога. Сама благодать виписує у їхніх серцях закони Духа. Тому не тільки в *Писаннях*, написаних чорнилом, знаходять вони для себе свідчення. - На скрижалях їхніх сердець благодать Божа пише закони Духа і тайни небесні, бо серце владарює й царює над усіма членами тіла. І коли благодать оволодіє серцем, тоді панує вона над усіма членами й помислами: бо *там* ум, усі помисли й сподівання душі. Тому благодать і проникає в усі члени тіла. (15,18)

256. Сповнений знання Христового, як сказано (1 Кор. 2:14), притягує всяку людину. Знає він про кожного: з якого джерела бере слово, де зупинився і на якому ступені духовного розвитку перебуває. Про нього ж самого ніхто з людей, що мають в собі духа світу, не може знати й судити. Хто тільки має в собі небесного Божого Духа, той і знає подібного собі, як каже Апостол: *Духовні з духовними спілкуються*. (9,8)

257. Тих, що сподобилися стати дітьми Божими й родитися з висот від Духа Святого - через Христа, Котрий їх просвічує та успокоює, - різноманітними способами провадить Дух, і благодать невидимо діє в їхніх серцях, внутрішньо заспокоюючи. Від видимих мирських насолод запозичимо образи, щоб цими подібностями частково показати, як благодать діє в таких душах. Деколи бувають вони звеселені, ніби на царській вечері, втішаючись невимовною радістю. Іншого часу уподібнюються до невісти, Божественним спокоєм сповненої в товаристві свого жениха. Іноді ж, як безтілесні Ангели, перебуваючи ще в тілі, відчують у собі таку ж легкість й окриленість. А деколи ніби впадають у захоплення, розвеселювані й заповнені Духом, насолоджуючись Божественними духовними тайнами. (18,7)

258. Інколи якби сумують над людським родом і, молячись за цілого Адама, проливають сльози, ридають, розпалювані духовною любов'ю до всіх людей. А деколи

такою радістю й любов'ю запалює їх Дух, що коли б можна було, вмістили би кожну людину в серці своєму, не розрізняючи доброї від злої. Іноді в смиренномудрості духа настільки принижують себе перед усіма, що вважають себе найостаннішими і найменшими з усіх людей. Часом же Дух утримує їх в невимовній радості. Деколи уподібнюються до мужнього воїна, який, спорядившись у царську зброю, виходить на битву з ворогами й непохитно подвизається, щоби перемогти їх. Бо подібно до нього й духовний одягається в небесну зброю Духа, наступає на ворогів і бореться з ними, щоб покорити їх собі під ноги. (18,8)

259. Часом душа перебуває у великій безмовності, тиші й мирі, переживаючи суцільне духовне задоволення, невимовний спокій та благоденство. Іноді навчається благодаттю у невимовній мудрості, у видінні незбагненого Духа, чого неможливо описати язиком і вустами. А деколи людина стає ніби однією зі звичайних. Так різноманітно діє в людях благодать і багатьма способами скеровує душу, заспокоює її за волею Божою, по-різному вишколює, щоби досконалою, бездоганною і чистою предстала вона перед Небесним Отцем. (18,9)

260. Перелічені діяння Духа досягають вищого рівня в тих, що близькі до досконалости. Бо всі ці різноманітні упокоєння благодаті по-різному виражаються словом і в людях сповнюються безперервно, тож одне діяння слідує за іншим. Коли душа дійде досконалосте Духа, цілковито очиститься від усіх пристрастей, незбагненно злучиться з Духом Утішителем і, поєднавшись з Ним, сама сподобиться стати духом, - тоді вся вона стає світлом, оком, духом, радістю, упокоєнням, радуванням, любов'ю, милосердям, благістю і добротою. Як у морській безодні камінь звідусіль оточений водою, так і люди ці зусебіч з'єднані зі Святим Духом, уподібнені до Христа, незмінно зберігають у собі чесноти духовної сили, внутрішньо бездоганні, непорочні й чисті. Бо відновлені Духом як можуть рости плід пороку? Навпаки, завжди і в усьому сяють у них плоди Духа. (18,10)

261. Хтось приходять схилити коліна - і серце його сповнюється Божественним діянням, душа веселиться з Господом, як невіста з женихом, за словом пророка Ісаї: *Як молодий радіє молодою, так Бог твій радітиме тобою* (Іс. 62:5). І навіть якщо цілий день чим-небудь зайнятий, та все ж одну годину посвячує молитві, - його внутрішня людина з великою втіхою поринає в молитовний стан, до безконечної глибини будучого віку лине її вознесений ум. Тоді забувається усе земне мудрування, бо помисли полонені Божественним, небесним, безмежним, недоступним і чимось дивним, чого людськими устами висловити неможливо. В таку мить людина молиться й каже: «О, якщо б душа моя відійшла разом із молитвою». (8,1)

262. Чи завжди людина доходить до такого стану? Правда в тому, що благодать постійно перебуває, неначе закваска, в людині від молодого віку і стає чимось ніби природним і невідлучним, ніби одним із нею єством. Однак по-різному діє вона в людях - на їхню ж користь. Деколи вогонь її розпалюється сильніше, іноді ж - слабше. Часами це світло ясніє більше, іноді маліє і меркне; і світильник цей, що завжди горить і світить, деколи робиться яснішим, все більше розгоряється в надії Божої любові, а деколи стримано випромінює своє сяння - і світло в людині стає слабшим. (8,2)

263. Більше того, декому являвся світлоносний знак хреста, до якого цвяхами прибавалась внутрішня людина. Іноді також чоловік під час молитви впадав ніби в захоплення: ввижалося, що стоїть він у церкві перед жертвником і запропоновані йому три хліби ніби вкиснувши з елеєм. І наскільки вкушав він їх, настільки ж хліби зростали й піднімались. Іноді також являлася світлоносна одіж, якої нема на землі і котру не могли витворити руки людські. Бо як було тоді, коли Господь з Йоаном і Петром, зійшовши на гору, преобразив ризи Свої на блискучі, так сталося і з тою одежею - зодягнена в неї людина дивувалася і не розуміла. Іншим разом світло це, являючись у серці, відкривало внутрішнє, глибоке і таємне саяво, тому чоловік, цілковито поглинутий тією насолодою і спогляданням, не панував уже над собою, але був для цього світу якби безумним і чужинцем через надмірну любов, втіху і сокровенні тайни, тож, отримавши свободу, досягав досконалости, чистоти і звільнявся од гріха. Але після цього благодать зменшувалась, і привідкривалося

покривало супротивної сили, - благодать же ставала видимою якби почасти і на якомусь нижчому ступені досконалості. (8,3)

264. Людині потрібно пройти, так би мовити, дванадцять ступенів, щоби досягнути досконалості. Якогось часу дійсно доходить вона досконалості. Потім благодать знову починає діяти слабше, і людина опускається на один щабель нижче, стоячи вже на одинадцятому. А хтось, багатий на благодать, завжди, вдень і вночі, перебуває на вищому рівні, будучи вільним і чистим, завжди відданим і піднесеним. І якщо б тепер людині, якій явлені ці чудеса і яка знає їх із досвіду, так було завжди, то вона не могла би вже звично займатися своїми справами чи нести на собі якесь інше ярмо, не згодилася б ні слухати, ані турбуватися - за звичаєм -про себе чи про сьогоднішній день, а тільки сиділа б на одному місці в надхненні й захопленні. Тому досконалої міри не дано їй, щоби могла вона турбуватися про братів і служити слову, якщо не зруйновано ще огорожі й смерть переможена. (8,4)

265. Насправді буває так: ніби якась примарна сила лежить на людині та злегка прикриває її. Світильник постійно горить і світить, однаке якби покрив зверху на ньому. Тому людина знає, що вона ще недосконала й не зовсім вільна від гріха: мури огорожі вже зруйновано і розтрощено, однаке в чомусь іншому знищено не зовсім і не назавжди. Бо буває так, що благодать сильніше розпалюється, втішає й заспокоює людину, деколи ж маліє і меркне, знову ж таки, на користь людині. Хто ж хоч на мить досяг, зазнав досконалості і досвідом спізнав цей вік? Донині не знаю жодного християнина досконалого або вільного. Навпаки, якщо і упокоюється хтось в благодаті, доходить до тайн та одкровень, до відчуття великої благодатної солодкості, - все ж гріх перебуває ще в його внутрі. Такі люди, збагатившись благодаттю й світлом, уважають себе вільними й досконалими, але помиляються в цьому. Через недосвідченість обманюються, що діє в них благодать. А я досі не бачив жодної вільної людини. Оскільки сам почасти доходив до тієї міри, тож і знаю, чому нема досконалої людини. (8,5)

266. Скажи нам: на якому ти ступені досконалості? - Сьогодні, після хресного знаку, благодать так діє і умиротворює усі твої члени й серце, що душа від великої радості стає подібною до незлобивої дитини, яка не чинить ніякого зла. Такий чоловік не осуджує вже ні грека, ні юдея, ні грішника, ні світського, але на всіх чистим оком споглядає його внутрішній чоловік, радується цілому світові й з усього серця бажає шанувати і любити всіх людей. Іншого часу він - син царя - так твердо уповає на Сина Божого, як на батька. Відчиняються перед ним двері - і входить він всередину багатьох обителів. А там знову розчахнуті перед ним двері у відповідній кількості, наприклад, зі ста обителів -інших сто, - і багатіє він. І наскільки збагачується, настільки показуються йому нові чудеса. Йому як синові й спадкоємцеві ввіряється те, що не може бути описане людським єством чи вимовлене устами та язиком. (8,6)

7

Можлива християнська досконалість на землі

267. Пророк Єзекиїл описав Божественне і славне видіння, сповнене незбагнених тайн. Бачив він на полі херувимську колісницю, чотирьох духовних істот. У кожної з них було чотири обличчя: одне -левине, друге - орлине, ще обличчя - тельця й людини. Всі обличчя мали крила, тож неможливо було розрізнити - де перед, а де зад. Їхні плечі були *вкриті очима*, груди також повні очей, і не було місця, не сповненого очима. При кожному обличчі було по три колеса: якби колесо в колесі, і в колесах був дух. Пророк бачив ніби подобу чоловіка, і підніжжя в нього - якби з сапфіру. Колісниця ця (тобто - Херувими й істоти) носила на собі Владикку. Куди б заблаглося Йому прямувати, - істоти навсебіч повернуті були обличчям. І Пророк бачив під крилами Херувимів якби *людські руки*, що їх підтримували й носили (Єз. 1:5-28 і гл. 10). (1,1)

268. Правдивим і безсумнівним було те, що бачив Пророк у надхненні, але вказувало воно на інше. Зображало щось таїнственне і Божественне, тайну справді сокровенну від

родів, об'явлену ж в останні часи Христового пришествя. Пророк споглядав тайну душі, яка мала прийняти свого Господа і стати престолом слави Його. Бо душа, що її Дух приготував Собі на житло й обитель, сподобив прилучитися до світла Свого і осяяв красою невимовної слави Своєї, - стає уся світлом, уся - обличчям, уся - оком. І нема в ній жодного члена, не неповненого духовними очима світла, тобто нема в ній нічого потьмареного; але вся вона - цілковито світло і дух, уся сповнена очима і не має нічого останнього чи заднього в собі, але звідусіль повернута обличчям, бо зійшла на неї і перебуває на ній невимовна краса слави Світла Христового. І як сонце звідусіль однакове, бо нема в ньому жодної останньої чи недостатньої частини, але все воно цілковито є світлом, і як сяйво вогню не має в собі чогось першого чи останнього, більшого чи меншого, - так і душа досконало осяяна невимовною красою світла слави від лица Христового. Приступивши до спілкування з Духом Святим і сподобившись стати житлом і престолом Божим, стає вона уся оком, уся світлом, уся обличчям, уся славою, уся духом, як приготував, влаштував і прикрасив її духовною красою Христос, Який і носить, і водить, і підтримує, і підносить її. Бо сказано, що *людські руки* були під Херувимами (Єз. 1:8). Самого Христа носить душа, як і Він носить її. (1,2)

269. Чотири істоти, які несли колісницю, - це образ владичих умових сил душі. Як орел царює над птахами, лев - над дикими звірами, віл - над свійськими тваринами, а людина - над усіма ними, так і в душі є найвеличніші умові сили, тобто - воля, совість, ум і сила любови. Вони правлять душевною колісницею, в них починає Бог. Інакше кажучи, під цим треба розуміти небесну Церкву Святих і як Пророк каже про тварин, що висота їхня була незмірна, а кількість очей - незвідана, бо не дано цього пізнати (як зорі на небі кожна людина може бачити й дивуватися з них, осягнути ж їхню кількість ніхто не може), - так і до небесної Церкви Святих ввійти і насолоджуватися в ній дано всім, що бажають подвизатися, але пізнати й осягнути всю кількість Святих - це можливо тільки єдиному Богові. Той, що сидить на колісниці й на престолі багаточисельних істот, або в кожній душі, яка стала Його престолом, оком та світлом, - простує і лине, возсідаючи на ній, кермуючи вуздечками духа і направляючи її, як Сам знає. І як духовні тварини прямували не туди, куди самі бажали, але куди бажав Той, що сидів на них, так і в душі Сам Бог править і керує, вказуючи їй дорогу Духом Своїм. Таким чином не зі своєї волі, коли бажає, возноситься душа духом на небеса, але Бог направляє її, скинувши ярмо тіла, стреміти думкою у височінь. І знову ж, коли захоче Він, - ходить вона в тілі й у помислах, з Його ж волі доходить до меж землі, а Він показує їй одкровення таємниць. О правдивий, благий, єдиний та істинний Володарю! Якщо душа прославлена нині й з'єдналася з Духом, то й тіла сподобляться частки у воскресінні. (1,3)

270. А що душі праведних стають світлом небесним, - про це Сам Господь сказав Апостолам: *Ви - світло світу* (Мт. 5:14). І, зробивши їх світлом, повелів, аби через них просвічувався світ, мовивши: *Не запалюють світла та й не ставлять його під посудиною, лише на свічник, і воно світить усім в хаті. Так нехай світить перед людьми ваше світло* (Мт. 5:15-16). Це означає: Не ховайте дару, який прийняли від Бога, але давайте всім, що бажають. *Світло тіла - око. Як, отже, око твоє здорове, все тіло твоє буде світле. А коли око твоє лихе, все тіло твоє буде в темряві. Коли ж те світло, що в тобі, темрява, то темрява - якою ж великою буде!* (Мт. 6:22-23).

Як очі, світло для тіла, здорові, - все тіло просвічене, коли ж потрапить щось до очей і вони затьмаряться, тоді все тіло перебуває в темноті; так і Апостоли поставлені очима й світлом для цілого світу Тому Господь сказав їм: «Якщо ви, будучи світлом для світу, встоїте і не зведуть вас, то просвічене буде все тіло світу. А якщо ви - світло світу - потьмаритесь, то як потьмариться тьма, тобто світ?» Отож Апостоли, ставши світлом, послужили для віруючих, просвітивши їхні серця тим небесним світлом Духа, яким просвічені були самі. (1,4)

271. Ті, що скинули з себе ветхого земного чоловіка, з котрих Господь зняв лахміття царства тьми, - зодягнулися в нового й небесного чоловіка Ісуса Христа. І Господь убрав їх в шати Царства невимовного світла: в ризи віри, надії, любови, радості, миру, милосердя,

благости та в усі інші Божественні животворні убрання світла та нескazanного упокоєння, щоби як Бог є любов, радість, мир, благість, милосердя, так і новий чоловік став цим усім через благодать. (2,4-5)

272. Досконалі християни, які сподобились увійти в світ святости й наблизитися до Царя, завжди посвячують себе в дар хресту Христовому. Як колись найбільшим достоїнством було помазання на царів і Пророків, так і нині люди духовні, помазані небесним помазанням, стають християнами через благодать, царями і пророками небесних Таїн. Вони - і сини, і пани, і боги - зв'язані, ведені в полон, скидувані, розпинані, посвячувані в дар. Якщо помазання єлеєм, яке добувається з земної рослини, від видимого дерева, мало таку силу, що помазані беззастережно здобували сан (і помазаний Давид, хоч відразу зазнав гоніння і скорбот, та все ж через сім років став царем), то наскільки більше ті, в кого ум та внутрішній чоловік помазується освячуючим і радіснотворним небесним і духовним єлеєм радости, приймуть печать нетлінного Царства й вічної сили, запоруку самого Духа Святого й Утішителя. Знай, що Утішитель і потішає, і наповняє радістю тих, що в скорботах. (17,1)

273. Оці, помазувані єлеєм небесного садженця, дерева життя - Ісуса Христа, - сподобляються увійти в світ досконалости, тобто царства й усиновлення, бо ще перебуваючи на цій землі, стають спільниками Небесного Царя, сміливо стоять перед Вседержителем і входять до чертогу Його, де Ангели й духи Святих. І не одержавши ще сповна спадщини, приготованої їм у тамтому світі, - вони тією заставою, яку прийняли сьогодні, убезпечили себе, як вже увінчані та царюючі, і з багатством та сміливістю Духа не дивуються, що царюватимуть з Христом. Чому ж? Тому що, будучи ще в тілі, мали вже в собі це відчуття солодкості й діяння сили. (17,2)

274. Як при кінці світу, коли цієї тверді не стане, праведники житимуть в Царстві, світлі й славі, не бачачи нічого іншого, крім Христа, що завжди перебуває в славі праворуч Отця, так ще полоненими в цьому світі споглядають вони усю тамтешню ліпоту й чудеса. Бо ми, перебуваючи ще на землі, маємо вже готові обителі на небесах - як громадяни того світу згідно з умом і внутрішнім чоловіком своїм. Як видиме око, будучи чистим, завжди ясно бачить сонце, так і ум, досконало очистившись, повсякчас бачить славу світла Христового і з Господом перебуває день і ніч, подібно до того, як тіло Господнє, з'єднавшись з Божеством, завжди перебуває з Духом Святим. Але до такої святости не всі люди доходять - хіба що трудом, скорботами та подвигами великими. (17,4)

275. Як Господь, відсторонивши всяке зверхництво і владу, облечився в тіло, так і християни облечені Духом Святим і перебувають в упокоєнні. Якщо і точиться боротьба зовні, і пробує сатана подолати їх, - то внутрішньо убезпечені вони Господньою силою і не тривожаться від нападів лукавого. Коли диявол спокушав Господа в пустині сорок днів - чи ж пошкодив Йому тим, що ззовні приступав до тіла Його? В тому тілі був Бог! Так і християни: якщо і спокушаються зовні, то внутрішньо сповнені силою Божества і не зазнають ніякої шкоди. Хто досягнув такого рівня, - дійшов досконалої любови Христової і сповнився Божества. А хто не такий, той внутрішньо ще веде боротьбу, то заспокоюючись у молитві, то зазнаючи скорбот і борні. Бо так велить Господь: поки людина в духовному ще немовля, вправляє її Господь у боріннях, і всередині в ній з'являються якби два обличчя - світло й темрява, упокоєння й скорбота. Тож інколи - в упокоєнні моляться, а деколи бентежаться. (27,15)

276. Хіба не чуєш, що каже Павло? Якщо маю всі дари, *якби віддав моє тіло на спалення, якби я говорив мовами ангельськими, але не мав любови, я був би - ніщо* (1 Кор. 13:1-3). Бо дарування ці тільки спрямовують до досконалости; й ті, що осягнули їх, хоч і є вже в світлі, однак ще немовлята. Чимало з братів виходили на той ступінь і здобували дар зцілень, одкровенень і пророцтв, але тому що не дійшли істинної любови, в якій зв'язок досконалости (Кол. 3:14), то постала в них боротьба, й вони, занедбавши її, - впали. Хто ж осягає досконалу любов, той стає в'язнем і полоненим благодати. А хто лише наближається до досконалої любови, але ще не став її добровільним в'язнем, той перебуває ще під страхом, тому загрожує боротьба й падіння; і якщо не огордить він себе любов'ю, то скидає його са-

тана. (26,16)

277. Крім зовнішніх очей і вух є ще внутрішні. Як тілесні очі бачать і впізнають друга чи коханого, так очі душі достойної та вірної, осяяні Духом Святим, просвічені Божественним світлом, духовно бачать і впізнають істинного друга, найсолодшого і понад усе бажаного Жениха-Господа. Така душа, мисленно споглядаючи жадану і єдину невимовну ліпоту, уражається Божественною любов'ю, готова до всіх духовних чеснот і через це здобуває безмежну й невичерпну любов до Господа. (28,5)

278. Під покровом закону, даного через Мойсея, Бог звелів, аби в суботу кожний заспокоювався і нічого не робив. А це було образом і тінню істинної суботи, дарованої душі Господом. Людина, яка сподобилася визволитись од соромних і нечистих помислів, святкує справжню суботу і упокоюється правдивим спокоєм, ставши вільною від усіх темних діл. Бо там, в раніш установленій суботі, хоч заспокоювалися тілесно, але душі були зв'язані лукавством і пороками. А ця істинна субота є правдивим заспокоєнням душі, що завжди святкує, бо очистилась від сатанинських помислів і заспокоїлася у вічному Господньому супокій та радості. (35,1)

279. Господь кличе людину до спокою, кажучи: *Прийдіть до Мене всі втомлені й обтяжені, і Я облегу вас* (Мт. 11:28). І тих, що впокорюються й приходять, Він звільняє від цих гнітючих, обтяжливих і нечистих помислів; душі їхні позбавляються усякого беззаконня, святкують суботу істинну - приємну і святу, відзначають празник духовний у невимовній радості й веселості, сповняють - з чистим серцем - служіння чисте й благоугодне Богові. Це і є істинна, світла субота. Благаймо Бога, щоб і нам увійти в цей спокій, вивільнитися од соромних, лукавих та суєтних помислів, аби служити Богові від чистого серця і святкувати празник Духа Святого. Блаженний, хто ввійде у цей спокій! (35,1-3)

280. Коли душа наближається до Бога і розуміння її безперервно перебуває у благодаті Господній, - тоді душа і Господь стають одним духом, одним творінням, одним умом. Тіло душі покинуте на землі, а ум її цілковито перебуває в небесному Єрусалимі, сходиться на третє небо, злучається з Господом і там служить Йому. (46,3)

281. І Сам Вседержитель, що сидить у небесному граді, на престолі величнім, вишнім, перебуває з душею в тілі її, бо образ її поклав Він горі, в небесному граді Святих - Єрусалимі, а власний Образ незбагненого світла Божества Свого вклав у тіло її. Він служить їй у граді тіла, а вона служить Йому в граді небесному. Душа стала спадкоємицею Його на небесах, а Він прийняв її у спадщину на землі. Бо Господь - спадкоємство душі, а душа - надбання Бога. Помисел та ум навіть зятяних грішників спроможні кружляти далеко від тіла, миттєво долати величезні простори, переноситися до віддалених країн, і часто тіло їхнє тут, а думка витає деінде, в іншій стороні - з любим чи любою своєю. Якщо душа грішника така тонка й легкокрила і нема їй перепони линути в далекі місця, то тим більше душа чиста досконало визволена благодаттю від пристрастей безчестя, покривало темряви з якої зняте силою Духа Святого, а умові очі якої просвітлені небесним світлом - всеціло служить Господу духом на небесах, всеціло служить Йому тілом і може ширяти думкою всюди: і де бажає й коли бажає - служить Христові. (46,4)

282. Так каже Апостол: *Спромоглися зрозуміти з усіма святими, яка її ширина, довжина, висота і глибина, і спізнати оту любов Христову, що перевищує всяке уявлення, і таким чином сповнилися усякою Божою повнотою* (Еф. 3:18-19). Досліди незбагненні таємниці душі, з якої Господь зніме п'ятому, що лежить на ній, відкриє її і Сам їй відкриється; як поширює думки її ума і в ширину, і в довжину, і в глибину й у висоту всього видимого і невидимого творіння. (46,5)

8

Майбутній стан після смерті й воскресіння

283. Коли душа людська виходить з тіла, - здійснюється якесь велике таїнство. Якщо повинна вона в гріхах, то приходять юрби демонів - недобрі ангели й темні сили - і забирають її до себе. І ніхто не повинен дивуватися з того, бо якщо душа, перебуваючи в

цьому світі, корилась їм, була їхнім рабом, то, відходячи звідси, повністю переходить під їхню владу. А що стосується благої частки, то ти повинен уявити собі: при святих рабах Божих вже нині перебувають Ангели і святі духи, які їх оточують та охороняють. І коли виходять душі праведників із тіла, тоді лики Ангелів приймають їх до чистого світу і приводять до Господа. (22)

284. Істинна смерть всередині - у серці, і вона -сокровенна. Нею вмирає внутрішній чоловік. Тому якщо хтось перейшов від смерті до життя сокровенного, то він істинно живе навіки й не вмирає. Навіть якщо тіла таких і зруйнуються тимчасово, то знову воскреснуть у славі, бо освячені. Тому смерть християн називаємо сном і успінням. (15,37)

285. Як купець, повертаючись здалека на батьківщину великим багатцем, в стократ збільшивши своє купно, посилає домашнім гроші, щоби придбали йому доми, сади й гарну одягу, - тоді з невимовною радістю приймають його рідні; так і в духовному. Якщо люди надбали собі небесне багатство, то дізнаються про це співгромадяни неба, тобто духи святих Ангелів і, радіючи, кажуть: «Велике здобули багатство браття наші, що на землі». Такі душі, відходячи з цієї землі в Господі, з великою радістю здіймаються у вишній світ, і ті, що з Господом, приймають їх, приготувавши для них там обителі, сади, всесвітлі та багатоцінні одяжі. (16,8)

286. Якщо людина, перебуваючи ще в стані боротьби (коли в душі її діють і гріх, і благодать), відійде з цього світу, то куди входить вона? - Туди, де ум має свою мету й улюблене місце. Тобі, якщо спіткають тебе скорботи чи боротьба, треба тільки спротивитися і зненавидіти їх. Бо розпочати боротьбу - не твоя це справа, а ненавидіти - у твоїй волі. Тоді Господь, бачачи ум твій, що подвизається і любить Його всією душею, - миттєво віддасть смерть од душі твоєї (це можливо Йому) і прийме тебе в лоно Своє й світло. Одна мить - і вирве тебе з пащі тьми й негайно переставить до Царства Свого. Господу легко все, - тільки май любов до Нього. Бог вимагає від людини діл, бо душа удостоєна бути в спільноті з Божеством. (26,18)

287. Жінка, зачавши в лоні своєму, всередині носить своє немовля - в темноті й, так би мовити, в нечистому місці. Якщо судилося врешті-решт дитині вийти з її лона в свій час, узрить жінка для неба, землі й сонця нову людину, якої ніколи раніше не бачила; веселі друзі й рідні беруть дитину на руки, обіймають її. А якщо дитя помре в лоні, тоді вже до діла беруться лікарі з гострим знаряддям, -і ненароджена дитина переходить від смерті до смерті, з темряви - у темряву. Те саме застосуй і до духовного. Ті, що прийняли в себе насіння Божества, мають його в собі невидимо, і через гріх, який живе в них, таять в місцях темних і страшних. Тому якщо пильнуватимуть себе і збережуть насіння, то свого часу породять плід явно, і коли звільняться від тіла, Ангели і всі вишні лики з радісними обличчями приймуть їх. А якщо той, хто візьме зброю Христову, щоби мужньо битися, - розслабиться, то скоро піддасться ворогам і, звільнившись від тіла, - з темряви, яка держить його нині, піде до іншої, ще страшнішої тьми - на погибель. (43,5)

288. Як ті, що збирають податки, сидячи в тісних проходах, зупиняють і обдирають перехожих, так і демони вислідковують і затримують душі. Якщо ж ті не цілковито очистилися, то, вийшовши з тіла, не можуть увійти в небесні обителі й предстати перед Владикою своїм, бо забирають їх униз демони повітря. Але перебуваючи ще в тілі, працюючи й докладаючи великих зусиль, душі спроможні здобути вишню благодать - від Бога. Вони разом з тими, що досягнули облещення за чеснотливе життя, відійдуть до Господа, бо Він Сам дав обітницю: *Де Я, там і слуга Мій буде* (Йоан 12:26), і нескінченні віки будуть царювати з Отцем і Сином і Святим Духом нині і завжди і на віки віків! (43,9)

289. Кожний повинен подвизатися і завдяки своїм чеснотам здобути цей намет, вірячи, що здобувається він тут. Бо якщо зруйнується тілесний наш намет, - нема в нас іншого, у якому б жила душа наша, *якщо будемо ще вдягнені, а не нагі* (2 Кор. 5:3), тобто не позбавлені спільноти і єдності зі Святим Духом, у Якому тільки й може упокоїтися вірна душа. Тому справжні християни твердо надіються і радуються, виходячи з цього тіла, бо ж мають отой *нерукотворний намет*. Тим наметом є сила Духа, яка живе в них. І якщо

зруйнується тілесний намет їхній, - не лякаються вони, бо мають небесну духовну обитель і ту нетлінну славу, яка в день воскресіння прославить і намет тіла, як каже Апостол: *Той, хто воскресив Господа Ісуса, - воскресить і нас з Ісусом; щоб і життя Ісуса було явним в нашій смертній тілі., аби те, що в нас смертне, було поглинуте життям* (2 Кор. 4:11,14; 5:4). (15,16)

290. Тому постараймося вірою і чеснотливим життям ще тут здобути собі нетлінну одіж, щоби нам, одягненим у тіло, не виявитися нагими, бо тоді, того дня, ніщо не прославить його. Наскільки сподобиться чоловік за віру й сумлінність стати причасником Духа Святого, настільки прославлене буде того дня і тіло його. Що нині зібрала душа до скарбниці своєї, те відкриється і з'явиться поза тілом тоді; як і дерева після зими, зігріті невидимою силою сонця й вітрів, подібно до убрання, видають із себе назовні листя, квіти й плоди, а також виходять із внутрішніх глибин землі польові квіти, якими покривається земля, зодягається трава, подібно до лілей, про які сказав Господь: *Ні Соломон у всій своїй славі не вдягався так, як одна з них* (Мт. 6:29). Бо все це служить прикладом, образом і подобою християнина в день воскресіння. (5,17)

291. Таким для всіх боголюбивих душ, тобто для істинних християн, є перший місяць Ксантик, названий ще Квітень; і то є день воскресіння. Того дня силою Сонця правди вирине зсередини слава Духа Святого, яка покриє й зодягне собою тіла Святих, - та сама слава, яку мали вони потаємною в душах. Бо що має тепер душа в собі прихованим, те виявиться тоді явно. Місяць цей є початком місяців, *перший між місяцями року* (Вих. 12:2). Він приносить радість усьому створінню, розвертає землю, зодягає голі дерева, звеселяє усіх тварин. Для християн він є першим місяцем, тобто - часом воскресіння, у якому прославляться тіла їхні невимовним світлом, ще нині в них сокровенним, - силою Духа, Який буде тоді їхнім убранням, поживою, питтям, радістю, веселістю, миром, облеченням, вічним життям. Бо всією ліпотою та світлістю небесною стане тоді для них Дух Божества, Якого ще нині сподобались вони прийняти себе. (5,18)

292. Тому кожний повинен подвизатися й трудитися, дбайливо вправлятися в усіх чеснотах, вірувати й просити Господа, щоби внутрішній чоловік ще нині став причасником тієї слави і душа здобула спілкування зі святістю Духа, аби, очистившись від скверни пороку, у воскресінні мати нам у що зодягнути воскреслі наші нагі тіла, чим прикрити сором їхній, чим оживотворити і навіки упокоїти їх у Царстві Небесному. Бо, за *Святим Писанням*, Христос прийде з небес і воскресить усі племена Адамові, всіх спочилих од віку розділить на дві частини; і тих, що мають Його власний знак (тобто печать Духа), проголосивши Своїми, - поставить праворуч Себе. Бо каже: *Віці мої голосу Мого слухаються* (Йоан 10:27) і *знаю своїх, а мої Мене знають* (Йоан 10:14). Тоді-то тіла їхні за добрі діла облечуться Божественною славою, а самі вони сповняться тією духовною величчю, яку нині мають лише в душах. Так прославлені Божественним світлом і *вхоплені на хмарах у повітря назустріч Господеві*, як написано, *будемо з Господом завжди* (1 Сол. 4:17) царювати - безмежні віки віків! Постараймося ж уже тепер мати на собі знак і печать Господні, бо під час суду, коли Бог розділятиме зібрані всі земні покоління - усього Адама, коли Пастир скличе отару свою, - тоді всі, хто має на собі знак, впізнають Пастиря свого, і Пастир впізнає тих, що мають на собі Його власну печать, і збере їх з усіх народів. Тоді почують голос Його свої та підуть вслід за Ним. На дві частини розділиться світ. Одна частина буде темне стадо, що відходить до вогню вічного, а друга - світлом наповнена паства, ведена до небесного жеребу. Що нині здобули ми в душах, те саме засяє і виявиться тоді, облечене славою тіла. (5,21; 12,13)

293. Чи всі члени тіла воскреснуть під час воскресіння? Богові легко все. Така й обітниця Його. Але людській немочі й людському розумові видається це неможливим. Як Бог, узявши порох і землю, створив цілковито інше ество (головно - ество тілесне), неподібно до землі, і створив багато різновидів ества (волосся, шкіру, кості, жили), і як голка, кинута у вогонь, міняє колір і перетворюється у вогонь, попри те, що ество заліза не знищується, але залишається тим самим, - так і під час воскресіння всі члени воскреснуть і,

як написано, й *волосина з голови не пропаде* (Лк. 21:18). Все стане світло-видним, усе пройде крізь світло й вогонь, проте не розчиниться в ньому і не стане вогнем, як стверджують декотрі. Бо Петро застається Петром і Павло - Павлом, і Пилип - Пилипом; кожний, сповнившись Духом, перебуває у власній своїй природі й сутності. А якщо стверджуєш, що єство пропало, то нема вже Петра або Павла, але в усьому й повсюди - Бог, і ті, що відходять до пекла, не відчують покарання, а ті, що йдуть до Царства, - благоденства. (15,10)

294. Уяви собі сад, у якому - всякі плодоносні дерева: груші, яблуні й виноград з плодами та листям; але раптом і сад, і всі дерева перемінилися - і все колишне стало світловидним. Так і люди зміняться у воскресінні, а їхні члени стануть святими й світловидними. (15,11)

295. Як тіло Господнє, коли вийшов Ісус на гору, прославилось і преобразилося в Божественну славу й нескінченне світло, так і тіла Святих прославляться і стануть сяючими. Бо як внутрішня слава Христова покрила тіло Христове і засяяла на ньому, так і сила Христова, що перебуває в душах Святих, того дня вийде назовні - на тіла їхні, оскільки вже нині вони умом своїм причащаються Христової сутності і Христового єства. Бо написано: *Той, що освячує, і ті, що освячуються, всі від одного* (Євр. 2:11); і *Славу, що Ти дав Мені, Я дам їм* (Йоан 17:22). Як від одного вогню запалюється багато світильників, так і тілам Святих - цим членам Христовим - потрібно стати одним тілом із самим Христом. (15,36)

296. І досконалі, доки ще в тілі, не позбавлені турбот - через свободу, - але перебувають під страхом: тому і допускаються на них спокуси. Коли ж душа ввійде до граду Святих, - позбудеться турбот і спокус, бо тільки там нема ні скорбот, ні труду, ні старости, ні сатани, ні боротьби; а є спокій, радість, мир і спасіння. Там посеред них Господь, Який зветься Спасителем, бо визволяє полонених; зветься Лікарем, бо зціляє душевні пристрасті небесними й Божественними ліками. Тож Ісус є Цар і Бог, а сатана - мучитель і злий князь. (26,23)

297. Якщо декотрі продають майно, відпускають на свободу рабів, дотримуються заповідей, але не стараються в цьому світі прийняти Духа, то чи увійдуть вони до Царства Небесного? Це - важке питання. Дехто стверджує, що і Царство одне, й пекло одне; ми ж говоримо, що є багато ступенів, відмінностей і мір в Царстві й пеклі. Як у всіх членах одна душа, і вгорі діє вона в мозку, а внизу приводить в рух ноги, так і Божество охоплює всі створіння: і небесні, й ті, що нижче безодні, і всюди всеціло перебуває в сотворіннях, хоча своєю незмірністю та безмежністю воно - і зовні творить. Тому саме Божество і прислухається до людей, і водночас все премудро влаштовує. Оскільки декотрі моляться, не знаючи, чого просять, інші - постять, ще інші - перебувають у служінні, то Бог, справедливий Суддя, кожного нагороджує за його вірою. Бо що роблять вони, роблять зі страху Божого, але не всі вони - сини, царі, спадкоємці. (40,3)

298. Є у світі вбивці, перелюбники, хижаки; є й такі, що роздають своє майно вбогим. Господь дивиться на одних та інших, й тим, що чинять добро, дає Свій супокій та нагороду. Є великі міри і є міри малі; в самому світлі та в самій славі є різниця. У пеклі є вбивці й розбійники, є й такі, що прогрішилися у малому. А хто стверджує, що є одне Царство, одне пекло і ступенів нема, - ті говорять неправду. Скільки нині в світі людей, що віддалися видовищам та іншим безчестям! І скільки ще таких, що моляться і бояться Бога! Господь дивиться на одних та інших і - як праведний Суддя - готує одним покарання, іншим - нагороду. (40,4)
